

**TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE
BİRLİKLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI
VE
PAZARLAMAYA ETKİLERİ**

Necdet BİLGİN

**Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
İşletme Anabilim Dalı / Kooperatifçilik Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Danışman:

Yrd.Doç.Dr.Fatih DOĞANOĞLU

SİVAS - 1996

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından **İşletme** Anabilim Dalı / Kooperatifçilik Bilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 1996

(İmza)

.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	IV
KISALTMALAR	VI
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

GENEL OLARAK KOOPERATİFÇİLİK VE PAZARLAMA

I. KOOPERATİFÇİLİK VE PAZARLAMA	4
A.GENEL OLARAK KOOPERATİFÇİLİĞİN ANLAM VE KAPSAMI	4
B.KOOPERATİFÇİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	8
C. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK.....	11
D. ULUSLARARASI KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİNİN GELİŞİMİ.....	12
1.Serbest Giriş İlkesi(Gönüllü ve Açık Üyelik).....	15
2.Demokratik Yönetim İlkesi (Demokratik Ortak Kontrolü).....	15
3. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi İlkesi (Otonomi ve Bağımsızlık)	16
4. Gelir Gider Dağılımı (Risturn) İlkesi (Üyenin Ekonomik Katılımı)	17
5.Kooperatif Eğitimin Geliştirilme İlkesi (Eğitim, Uygulama ve Bilgi)	18
6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi	19
E. KOOPERATİF ÇEŞİTLERİ.....	21
F- PAZARLAMA KAVRAMI.....	24
1-Dağıtım ve Pazarlama.....	25
2- Tarımsal Pazarlama.....	26
G- TÜRKİYE'DE TARIMIN YAPISI.....	28
H- TARIM KESİMİNDE ÖRGÜTLENME VE KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ .	32
I- TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER.....	34
İ- ÜRETİCİLERİN KOOPERATİF ŞEKLİNDE ÖRGÜTLENMELERİNİN NEDENLERİ	36
J-TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFLERİN PAZARLAMA İÇİNDE VE GİRDİ TEMİNİNDEKİ EKONOMİK DEĞERLERİ	38
K- TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFLER.....	42
1-Tarım Kredi Kooperatifleri.....	42
2-Tarım Satış Kooperatifleri	44
3- Köy Kalkınma Kooperatifleri	45
4- Pancar Ekicileri Kooperatifleri	46
5- Toprak-Su Kooperatifleri.....	47
6. Tarımsal Amaçlı Diğer Kooperatifler;	48

İkinci Bölüm
TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ, YENİDEN
YAPILANMALARI VE PAZARLAMA

II.TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ, YENİDEN	
YAPILANMALARI VE PAZARLAMAYA ETKİLERİ	49
A- TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞU	49
1- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri İle İlgili Hukuk Kaynakları ve	
Tarihi Gelişimi	50
2- Tarım Satış Kooperatiflerinin Amaçları	50
3 Tarım Satış Kooperatiflerinin Örgüt Yapısı.....	52
a-Genel Kurul	52
b - Yönetim Kurulu.....	52
c - Denetleme Kurulu:.....	52
d- Kooperatiflerde Müdür, Birliklere Genel Müdür Atanması	53
4- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerin Özvarlık ve Finansmanı	54
5- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinde Destekleme Alımları.....	54
6-Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine Ait Sanayi Tesisleri	57
7- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerin İştirakleri	58
8- Kooperatif Ortak İlişkileri	60
9 - Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri İle İlgili Bakanlık Arasındaki İlişki	61
B-TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİN YENİDEN	
YAPILANMASI VE YAPISAL DEFORMASYON NEDENLERİ	61
1- Sistemdeki Kimlik Krizi	62
2 Sistemdeki Meşruiyet Krizi.....	63
3- Bürokratik-Hiyerarşik Yapının Egemenliği.....	64
4- Destekleme Alımlarından Kaynaklanan Sorunlar	65
C- TSKB'LERİN SİSTEMİNDE DEVLETİN NUFUZUNUN TARİHSEL	
KÖKENLERİ	66
D - TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI... 66	
E - TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİN YENİDEN YAPILANMASINDA	
PAZARLAMA	68

Üçüncü Bölüm
TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ

III. TÜRKİYE'DEKİ TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİLGİ FORUMLARINDAKİ VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	74
1. Gül ve Gülyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Gülbirlik)	74
2- Kayısı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kayısı Birlik)	78
3- Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (FİSKOBİRLİK)	81
4. Üzüm ve Mamulleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (TASKOBİRLİK)	85
5. Çukurova Pamuk Yerfıstığı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (ÇUKOBİRLİK)	88
6- Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Tiftik Birlik)	93
7- Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Karadeniz Birlik)	97
8 - Tarış Pamuk, İncir, Üzüm, Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TARİŞ)	101
9 - Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Trakyabirlik) ..	107
10 - Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Marmarabirlik)	108
11- Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kozabirlik)	110
12 - Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Antbirlik) ...	113
13- Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Güneydoğu)	115
SONUÇ	118
KAYNAKLAR	123
EK- BİLGİ FORMU	129

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo: 1. 1- Türkiye’de Hizmet Türlerine Göre Faal Kooperatifler 21.12. 1994 İtibariyle	23
Tablo: 1. 2- Türkiye’de Bazı Tarım Ürünleri ve Girdilerde Kooperatiflerin Payı (%).....	39
Tablo: 1. 3- Türkiye’de Geleneksel Tarım Ürünlerinin ve Diğer Bazı Ürünlerin Pazarlamasında Kooperatiflerin Payı (%)	39
Tablo: 1. 4- Tarım Kredi Kooperatiflerinin Girdi Olarak Kimyasal Gübre ve Zirai İlaç Temini .	41
Tablo: 1. 5- Tarım Kredi Kooperatifleri Birim Kooperatif ve Ortak Sayıları.	44
Tablo: 1. 6- Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Sayısal Durumları	45
Tablo: 1. 7- Pancar Üreticileri Kooperatiflerinin Sayısal Durumları.	46
Tablo: 1. 8- Toprak-Su-Kooperatiflerinin Sayısal Durumları	48
Tablo: 2. 1- TSKB’lerin Birim Kooperatif ve Ortak Sayıları.....	54
Tablo: 3. 1- Gülbirlik Birim Kooperatif Sayısı ve Ortak Sayısı.....	75
Tablo: 3. 2- Gülbirlik Kooperatif ve İşletmelerinde Çalışan Personel Sayısı.....	75
Tablo 3. 3- Gülbirliğin Aldığı Ürün Miktarı.....	76
Tablo: 3. 4-Türkiye ve Gülbirliğin İhracatı (Gülyağı ve Gülkonkreti).....	76
Tablo: 3. 5-Gülbirlik Sermaye Miktarı Yıllara Göre.....	77
Tablo: 3. 6-Kayısı Birlik Birim Kooperatif ve Ortak Sayısı.....	78
Tablo: 3. 7-Kayısı Birlik Yıllara Göre Sermaye Miktarı.....	78
Tablo: 3. 8-Kayısıbirlik' te çalışan personel sayısı yıllara göre dağılımı.....	80
Tablo: 3. 9-Kayısıbirlik ürün satış miktarı ve değeri.....	80
Tablo: 3. 10-Fiskobirlik Yıllara Göre Birim Kooperatif Sayısı ve Ortak Sayısı.....	81
Tablo: 3. 11-Fiskobirlik Sermaye Durumunun Yıllara Göre Dağılımı.	82
Tablo: 3. 12-Yıllara Göre Türkiye Fındık Üretim, Fiskobirlik Alımını ve Değer Olarak (TL) Miktarını Gösterir Tablo.	83
Tablo: 3. 13-Türkiye ve Fiskobirlik Fındık İhracatı ve Dolar Cinsinden Değeri.	84
Tablo: 3. 14-Fiskobirlikte Yıllara Göre Çalışan Sayısı.	84
Tablo: 3. 15-Taskobirlik Birim Kooperatif ve Ortak Sayısı.....	86
Tablo: 3. 16-Taskobirlik Sermaye Durumu.....	86
Tablo: 3. 17-Çekirdekli Yaş Üzüm Alımları Taskobirlik.....	87
Tablo: 3. 18-Çekirdekli Kuru Üzüm Alımları, Taskobirlik.....	87
Tablo: 3. 19-Çukobirlik Birim Kooperatif Sayısı ve Ortak Sayısı.....	89
Tablo: 3. 20-Çukobirlik Yıllara Göre Sermaye Gelişimi.	89
Tablo: 3. 21-Çukobirlik Yıllara Göre Aldığı Ürünlerin Alım Miktarı ve Değeri (Pamuk).	90
Tablo: 3. 22-Çukobirlik Yerkıstığı Alımları.	90
Tablo: 3. 23- Çukobirlik Soya Alımları.....	90
Tablo: 3. 24- Çukobirliğin İhracatı.....	90
Tablo: 3. 25- Çukobirlikte Çalışanların Yıllara göre Sayısı.....	92
Tablo: 3. 26- Tiftik Birlik Birim Kooperatif Sayısı ve Ortak Sayısı.....	93
Tablo: 3. 27- Tiftik Birlik Sermayesinin Yıllara Göre Dağılımı.	94
Tablo: 3. 28- Tiftik Birlik Aldığı Ürün Miktarı, Değeri ve Türkiye Üretimi.....	95

Tablo: 3. 29-Tiftik Birlik ve Türkiye Tiftik İhracı.	95
Tablo: 3. 30- Tiftik Birlik ve İşletmelerinde Çalışan Eleman Sayısı.....	96
Tablo: 3. 31- Karedeniz Birlik Birim Kooperatif ve Üye Sayısı.	97
Tablo: 3. 32- Karadeniz Birlik Sermaye Gelişimi.	98
Tablo: 3. 33-Karadeniz Birlik Ürün Satış Miktarı ve Değeri.	98
Tablo: 3. 34- Karadeniz Birlik Personel Sayısı.	100
Tablo: 3. 35-Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Ortak Sayısı.	101
Tablo: 3. 36-Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliğin Yıllara Göre Aldığı Zeytinyağı Miktarı ve Değeri.	102
Tablo: 3. 37- Tariş Pamukbirliğinin Yıllara Göre Ortak Sayısı.	102
Tablo: 3. 38- Tariş Pamukbirliğinin Yıllara Göre Almış Olduğu Pamuk Miktarı. ..	103
Tablo: 3. 39- Tariş Üzümbirlik Satın Aldığı Ürün Miktarı ve Değeri.....	105
Tablo: 3. 40- Türkiye ve Birlik Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı.....	105
Tablo: 3. 41- Tariş İncirbirlik Birim Kooperatif ve Ortak Sayısı.	106
Tablo: 3. 42- Tariş İncirbirlik Ürün İhracatı ve Değeri ile Türkiye İhracatı.	106
Tablo: 3. 43-Trakyabirlik Ayçiçeği Alım Miktarı ve Değeri.	108
Tablo: 3. 44- Marmarabirlik Sofralık Zeytin Alımları ve Değerleri ile Türkiye Üretimi.	109
Tablo: 3. 45-Yıllara göre Türkiye ve Marmarabirlik Sofralık Zeytin İhracatı.	109
Tablo: 3. 46- Türkiye Koza Üretime, Kozabirliğinin Almış Olduğu Ürün Miktarı ve Değeri.	111
Tablo: 3. 47- Türkiye ve Kozabirliğinin İhracatı.....	111
Tablo: 3. 48- Antbirlik Pamuk Alımları	113
Tablo 3. 49- Antbirlik Limon Alımları	114
Tablo 3. 50- Antbirlik Portakal Alımları	114
Tablo: 3. 51- Antbirlik Greyfurt Alımları.....	114
Tablo 3. 52- Güneydoğubirlik Kırmızıbiber Alımları	116
Tablo: 3. 53- Güneydoğubirlik Antepfıstığı Alımları.....	116
Tablo 3. 54- Güneydoğubirlik Kırmızı Mercimek Alımları	116
Tablo: 3. 55- Güneydoğubirlik Kurufasulye Alımları	116
Tablo: 3. 56- Güneydoğubirlik Zeytinyağı Alımları	117

KISALTMALAR

A.g.e.	:Adı geçen eser
D.P.T.	: Devlet Planlama Teşkilatı
I.C.A.	: Uluslararası Kooperatifçilik Birliği
T.K.K.	: Türkiye Kooperatifçilik Kurumu
T.M.K.B.	: Türkiye Milli Kooperatifler Birliği
T.S.K.	: Tarım Satış Kooperatifleri
T.S.K.B.	: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri

ÖZET

Bu çalışmada Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri incelenmiştir. Türkiye'de kooperatifçilik hareketi Cumhuriyet öncesine dayanmaktadır. Bu hareket genel olarak devlet öncülüğünde devam etmiştir. Devlet, yasal düzenlemeler yaparak, yasal çerçeve çizmiştir. Bizzat kooperatif hareketin içinde bulunarak da geliştirmeye çalışmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin kooperatif hareketin içinde olması olumlu olmuştur. Fakat, bu bulunma kooperatif hareket için bir tıkanma meydana getirmiştir. Özellikle Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri devletin müdahalesi ve kötü yönetim sonucu hantal bir yapıya bürünmüştür. Bundan dolayı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri devlet için büyük bir sorun oluşturmaya başlamıştır.

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri yeniden yapılandırarak yeni bir kimlik kazandırılmalıdır. Bunun için Tarım Satış Kooperatiflerinde demokratik yönetim egemen kılınmalıdır. Ortaklarda kooperatif bilincini geliştirici eğitim çalışmalarına hız verilmeli, böylece ortakların Tarım Satış Kooperatiflerine sahip çıkması sağlanmalıdır. Tarım Satış Kooperatiflerinin serbest piyasa şartlarına uygun profesyonel yöneticiler tarafından yönetilerek, piyasada rekabet edebilecek bir yapı kazandırılmalıdır. Bu yeni sistemde Tarım Satış Kooperatiflerinin rekabet şartlarında pazarlama açısından ele alınarak pazara yönelik bir üretim anlayışı getirilmelidir.

Tarım Satış Kooperatifleri yeniden yapılanma ile piyasada rekabet edebilen, üretici ortaklarının ihtiyaçlarını karşılayan, devlete yük olmayan bağımsız birer kooperatif olmalıdırlar.

SUMMARY

In this study, agricultural co-operatives and unions have been examined. The co-operative movement in Turkey precedes the republican era. This movement, in general, has maintained its existences under the state poinership. The state, using its legislation power, has drawn the legal context of the co-operative movement. The gowernment, meanwhile, through the state enterprises has tried to contribute to the development of the co-operatives

In the beginning , the state existence in co-operative movement had positive effects, but, in the course of time, it has begun to plugg this movement. Especially, due to mismanagement and state intervention, agricultural co-operatives have had a clumsy structure. For that reason, co-operatives and unions have become an acute problem for the state.

Agricultural co-operatives and unions are to be reorganized and identified in a new functional manner. In this regard, the democratic management is to be adopted in the co-operatives. By means of educational facilities, the co-operative members are to be illuminated so their commintment to co-operative is to be strengthened. Agricultural co-operatives are to be provided with a competitive structure and managed by professional managers. Under those conditions, agricultural co-operatives are to be directed towards market.

Agricultural co-operatives should be reorganised, campeted in market, responded needs of producer partners, been an indenpendent co-operative which don't borden to state.

GİRİŞ

Türkiye'de tarımın yapısı, küçük işletmelerde meydana gelmiştir. Tarımın küçük işletmelerden oluşması, tarımda kullanılan girdilerin verimli bir şekilde kullanılmasını engellemekte ve tarım ürünlerinin pazarlanmasındaki maliyetleri arttırmaktadır. Diğer taraftan tarım sektöründe üretim planlamasının olmaması üretim arzında istikrarsız bir yapılanmaya neden olmaktadır. İstikrarsız üretim yapısının yanında, tarım ürünlerinin özelliğinden dolayı (mevsimlik üretim, taşıma ve depolama sorunları ve çabuk bozulabilirlik v.b.) tarım ürünlerinin pazarlanmasında oluşan dağıtım payının yüksek olmasına neden olmaktadır. Dağıtım payı, belirli bir üründe üreticinin eline geçen fiyatla tüketicinin bu ürüne ödediği fiyat farkıdır.

Dağıtım payında üreticinin daha fazla pay alabilmesi için üreticilerin örgütlenmesi gereklidir. Çünkü iyi örgütlenmemiş tarım piyasalarında tarımsal üreticilerin ürünleri piyasaların monopolistik yapılarından dolayı gerçek değerinin çok altında alınmaktadır. Tarımsal üreticilerin örgütlenmesiyle tarımsal pazarlara istikrarlı bir şekilde mal arzı sağlanır. Diğer taraftan tarım alanlarındaki girdi kullanımı örgütlenmeyle artar. Bütün bunların sonucunda tarımsal verimlilik artmaktadır.

Türkiye tarımında örgütlenme kooperatifler aracılığı ile sağlanabilir. Kooperatiflerin tarım kesiminde yaygınlaşmasıyla bir çok fayda temin edilmektedir. Hızla artan nüfusun beslenmesi, tarımsal sermayenin sanayileşmesi, tabii ve insan kaynaklarının rasyonel kullanılması sağlanmaktadır. Bunlardan ayrı olarak tarımsal pazarların, büyük miktarlarda kaliteli ve standart ürün taleplerini karşılayarak, rekabet gücünün korumakta ve pazarların yapısını düzenlemede önemli görevler yerine getirmektedir.

Türkiye'de tarımsal pazarlamada kooperatiflerin payı, Batı ülkelerine kıyasla daha azdır. Kooperatiflerin tarımsal pazarlamada etkinliğini artırmak için, üreticilerdeki kooperatif bilinci geliştirilmelidir. Bunun için, kooperatifçilik eğitiminin yaygınlaştırılması gereklidir. Devletin kooperatiflerin yapısal sorunlarının aşılmasında ve özellikle finansman sorununun çözümlenmesinde destekleyici olması gerekmektedir. Devlet, kooperatiflerin yönetim süreçlerine müdahale etmemeli,

kooperatiflerin kendi kendilerini yönetmeleri için gerekli alt yapı çalışmaları ve yasal düzenlemeleri yapmalıdır.

Örgütlenmiş bir tarım kesiminin piyasadaki üreticiler karşısındaki monopolist güçlerle rekabet edebilmesi daha kolay olmaktadır. Ayrıca tarımsal pazarların istediği büyük ölçekli, sürekli, standart, ambalajlı ve kaliteli malların üretilmesi kooperatifler aracılığı ile kolaylıkla sağlanabilir.

Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri (TSKB), tarımsal pazarlamada büyük rol oynamaktadırlar. Türkiye'de geleneksel tarım ürünleri (findık, pamuk, incir, üzüm, ayçiçeği, koza) pazarlaması TSKB'ler aracılığı ile yapılmaktadır. TSKB'ler bu ürünleri ortaklarından satın alarak, bunları çeşitli aşamalara kadar işlemekte, iç ve dış piyasalara kaliteli bir şekilde arz ederek değerlendirmektedirler.

Türkiye'de faaliyette bulunan TSKB'ler çeşitli sorunlardan dolayı piyasadaki rekabet koşullarına ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Devletin TSKB'leri tarım politikasının bir aracı olarak görmesi, bunları bağımsız ve demokratik esaslar doğrultusunda çalışan kooperatifler olmaktan uzaklaştırarak devletin bir alım ofisi şekline dönüştürmüştür. Bu durumda kooperatifler ortaklarının ekonomik çıkarlarını korumaktan çok devletin politikalarına uygun hareket etmek zorunda kalmışlardır. Birliklerin faaliyetleri siyasi kararlarla belirlenmesi buraların birer Kamu İktisadi Teşebbüs görüntüsüne bürünmesine neden olmuştur. Bu durum, birlikleri hantal bir yapıya dönüştürmüş, işletmelerin verimsiz bir şekilde çalıştırılmasına neden olmuştur. Gereğinden fazla insan istihdam edilmesi, fiyatların piyasa şartlarına göre değil siyasi amaçlara göre belirlenmesi birliklerin büyük zararlar etmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu zararların karşılanması için bütçeden büyük oranda kaynakların aktarılması gerekmiştir. Birlikler bütçe açıklarının nedenleri olarak görülmüş ve "kara delik" olarak nitelendirilmiştir. Bütün bu olumsuz gelişmeler TSKB'lerin yeniden yapılanması sürecinin başlamasına neden olmuştur. 1990 yılından sonra birliklerin durumu tartışılmaya başlanmış ve yeniden yapılanmayla ilgili çalışmalar halen devam etmektedir.

Bu çalışmada TSKB'lerin sorunları ortaya konmaya çalışılmıştır. Birliklerin yeniden yapılanması ve bunun tarımsal pazarlamaya olan etkileri üzerinde durulmuştur. İç ve dış pazarlarda rekabet koşullarında birliklerin rekabet edebilmesi için mevcut yapılarının ıslahı sağlanarak rekabet koşullarına uygun, dinamik örgüt yapısına uygun yeniden yapılanmanın gerekliliği belirtilmiştir.

Bu çalışmada gerekli bilgi ve veriler çeşitli kaynaklar taranarak derlenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Türk Kooperatifçilik Kurumu (TKK), Ziraat Bankası Kooperatifler Müfettişler Derneği yayınları taranmıştır. Çalışmada TSKB'lerine birer bilgi formu gönderilmiştir. Bilgi formunda, birliklere çeşitlere sorulara sorularak mevcut durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, genel kooperatifçilik ve pazarlama hakkında bilgi verilmiştir. Kooperatifçiliğin tanımı, kooperatiflerin Dünya'da ve Türkiye'deki tarihi gelişimi, kooperatifçiliğin ilkeleri, Türkiye'deki tarımsal kooperatif çeşitleri açıklanmıştır. Genel pazarlama, dağıtım, tarımsal pazarlama üzerinde durulmuştur. Türkiye'de tarımın yapısı, tarımsal pazarlamada kooperatifler, üreticilerin kooperatif şeklinde örgütlenmelerinin nedenleri belirtilmiştir. Türkiye'de tarımsal kooperatiflerin pazarlama ve girdi teminindeki yeri ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, TSKB'lerinin yeniden yapılanmalarının pazarlamayla ilişkisi ortaya konulmuştur. TSKB'lerin mevcut örgüt yapısı, destekleme alımları, finansmanları, sahip oldukları sanayi tesisleri, iştirakleri, ortaklarla ve ilgili bakanlık arasındaki ilişkileri incelenmiştir. TSKB'lerinde deformasyonun nedenleri, bu nedenlerden kurtulması için yeniden yapılanma sürecinde nelerin yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. TSKB'lerin yeniden yapılanmalarının tarımsal pazarlamaya etkileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde Türkiye'deki TSKB'lerine gönderilen bilgi formları değerlendirilmiştir. Bilgi formlarını onüç birlikten yedisi cevaplamıştır. Bilgi formları aracılığı ile birliklerin ortak sayıları, satışları mali durumları, kooperatifçilik, işletmecilik ve ürünlerin değerlendirilmesinde karşılaşılan sorunlar öğrenilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, birliklerin devletle ilişkileri, finansmanla ilgili bilgiler, pazarlama durumları hakkında sorular sorularak mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Birinci Bölüm

GENEL OLARAK KOOPERATİFÇİLİK VE PAZARLAMA

I. KOOPERATİFÇİLİK VE PAZARLAMA

Kooperatifler sosyo ekonomik kuruluşlardır. Bu yapılarından dolayı hem sosyal, hemde ekonomik faaliyetlerde bulunurlar. Ekonomik ihtiyaçlar üzerinde anlaşılan bireyler, bu ihtiyaçların giderilmesi için aralarında işbirliği ve iş bölümüne giderek bir çok konuda önemli avantajlar sağlarlar. Bir araya gelmenin en önemli nedeni ortak ihtiyaçlar olması, kooperatiflerin faaliyet alanlarını adeta sınırsızlaştırmıştır. Bu nedenle üretim, sigorta, tüketim, kredi, yapı ve daha birçok alanda kooperatif faaliyet hızla gelişmiş, ekonomik amaçlı kendi kendine yardım organizasyonları içinde dünyada en önemli işbirliği şekli olmuştur. Kooperatifler sahip olduğu faaliyet genişliğini iki temel fonksiyonda birleştirmek mümkündür. Bunlar tedarik ve değerlendirme (pazarlama) fonksiyonlarıdır. Tedarik fonksiyonu, ortaklarının ihtiyaçlarını piyasadan temin ederek veya üreterek karşılamaktır. Değerlendirme fonksiyonu ise ortakların üretmiş oldukları ürünleri iç ve dış piyasalara pazarlamayıda içermektedir. Değerlendirme fonksiyonunu daha iyi gerçekleştirmek için kooperatifler, kendilerinin sahip oldukları sinai işletmeleri ve pazarlama kuruluşları oluşturmuşlardır.

A.GENEL OLARAK KOOPERATİFÇİLİĞİN ANLAM VE KAPSAMI

Kooperatif kelimesinin etimolojik kökeni incelendiğinde "Cooperatio" kelimesinden olduğu görülür. "Cooperatio" Latince'de işbirliği ve bunun fiili olan "cooperatis" kelimesi de işbirliği etmek anlamındadır. Kooperatifçilik ya da kooperasyon (Coperatio) geniş anlamda büyük bir kitlenin aradığı bir sonuca ulaşmak için ortaklaşa gösterilen bir faaliyet, gayret ve imkanları birleştirmek, bir araya toplamak (koordine etmek) ve ahenkleştirmek demektir.¹

Kooperatifçiliğin Çeşitli Bilim dalların açısından tanımları yapılabilir. Ekonomi açısından tanımı yapılacak olursa, fertlerin tek başlarına yapamayacakları

¹ Ayhan Çıkin-Ali Rıza Karacan, Genel Kooperatifçilik, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1994, s.1

veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi biçimde, maliyet fiyatına tüketicilerine sunmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçleri bir araya getirmektir.² Başka bir yazar ise ekonomik sistem içinde kooperatifin tanımını yaparken, kooperatifler serbest ekonominin meydana getirdiği olumsuz gelir dağılımını düzeltmek için bir çözümdür. Kooperatif gelir dağılımını düzeltici rol oynayan araçlardır. Bunu ortaklarına ekonomik yararlar sağlayarak gerçekleştirir.³ Serbest ekonomi içinde faaliyet gösterilmesi durumunda kooperatiflerin güçsüz kişilerce kurulması devlet himayesini gerektirmektedir. Bunun nedeni ise, kooperatiflerin aynı ekonomik yapı içinde, kar amacı güden işletmelerle aynı koşullar içinde çalışırlar. Bu ekonomik yapı içinde güçsüz kişilerce kurulmuş olmaları kooperatiflerin olumsuz avantajlarıdır. Bu anlamda kooperatifler devletçe ekonomik ve sosyal amaçlarla korunmalıdır.⁴ Devletin ekonomik sistem içerisinde kooperatifleri koruması, Kooperatiflere müdahaleyi gerektirmez. Çünkü kooperatifler, yapı ve fonksiyon itibarıyla özel bir ekonomik kuruluş olmadığı gibi, bir devlet girişimi de değildir. Toplumsal ve ekonomik bir kurum olarak kendine özgü bir karakter taşır. Çeşitli ihtiyaçların kolay, çabuk ve iyi bir şekilde sağlanması için kooperatifler ekonomik sistemlerde görülen bu istismarlara karşı bir düzenleyici olarak önem kazanmışlardır.⁵ Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı gibi, kooperatifler gerek müdahaleci ekonomilerde, gerekse serbest ekonomilerde önemli bir yer tutmaktadır.

Kooperatifi istihlal, kredi, istiklâk ve mesken terimi gibi başlıca ekonomik ihtiyaçları tatmin maksadı ile kendi arzu ve iradeleri ile bir araya gelen bu ihtiyaçları karşılamak için kendi iktisadi gayreti ile bir işyeri ve işletme vücuda getiren insanların birleşme teşebbüsüne kooperatif denir.⁶

Bu tanımda özellikle tarım kesiminde tarım ürünlerinin işletmesi ve pazarlaması kooperatif işletmeler aracılığıyla oluşturulabilir. Kooperatif işletme, ortak

² Ziya Gökalp Mülayım, *Kooperatifçilik*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1992, s.55

³ Şaban Işık, *Kooperatiflerin Vergilendirilmesi*, T.M.K.B. ,Ankara, 1992.s.1

⁴ Çıkm-Karacan a.g.e, s.3

⁵ Işık, a.g.e, s.1

⁶ Z.Fahri Fındıkoğlu, *Kooperatif Sosyolojisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1967,s.9

girişimi ya da ortak hareketin kurumlaştığı, işbirliği hareketini taşıyan ve sürükleyen bir işletmedir. İşbirliği kurulması ve çalışmalarıyla somut ekonomik ve hukuki ifadesini bulmaktadır. İşbirliğini besleyen kaynaklar, kooperatif gruptur; işbirliğini tüzel kişiliği ile taşıyan ve işbirliğinin amaçlarını kendini özgü çabaları ile gerçekleştiren kuruluşta kooperatif işletmedir.⁷ Ortaklar birey olarak başaramadıkları işleri kooperatif işletmeyle yapmaktadırlar. İşbirliği yapanlar, yerine getirilmesinde yetersiz kaldıkları belirli görevleri (tedarik, değerlendirme vb.) kısmen veya tamamen, müştereken kurulan ve yetki ile donatılan kooperatif işletmeye topluca göçermek suretiyle, toplu iş görme zemini ve fırsat yaratmaktadırlar. Kooperatif işletmeye devredilen iş veya görev artık bireysel çabaların konusu olmaktan çıkarak, kooperatif işletmenin varlık nedeni ve faaliyet (görev) konusu haline gelmektedir.⁸ Kooperatif işletmeciliği, kooperatiflerin daha çok ekonomik yönüne bakmaktadır. Bu açıdan amaç kooperatiflerin ekonomi ilkeleri doğrultusunda çalıştırarak, ortaklarına fayda temin etmektir.

Kooperatifçiliği sosyal boyutuyla ele aldığımızda, onun toplumun bir çok sorunlarını zararsız ve sarsıntısız bir şekilde çözümlenmeye yarayan bir yol olduğu söylenebilir. Kooperatifler; emek ve ürünü değerlendirmek ve aynı zamanda yaşayış seviyesi bakımından geri kalmadan bir hayat düzeni kurmak ve böylece çeşitli zümreler arasında muhtemel çekişmeleri önlemek, sivri uçları törpüleyip, sınıf farklarını azaltmak ve dolayısıyla toplumun sosyo ekonomik ve sorunlarına o nisbette eksiltmek ve çözümlenmek suretiyle birer denge unsuru hizmeti görmektedir.⁹ Böylece sosyal adaletin gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktadır.¹⁰

Hukuki yönüyle tanımlanacak olunursa, kooperatifler 1163 sayılı kooperatifler kanununda, tüzel kişiliğe haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korunmak amacıyla gerçek ve kamu

⁷ İsmail Duymaz, *Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1986, s.16

⁸ a.g.e. s.17

⁹ Nurettin Hazar, *Kooperatifçilik Tarihi*, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, s. 53

¹⁰ Nurel Üner, *Kooperatif İşletmeciliği*, Doğruluk Matbaacılık, İzmir, 1992, s.21

tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif denir.¹¹ Yasadan da anlaşılacağı gibi kooperatifler yasal anlamda birer tüzel kişiliğe sahiptirler. Hangi tür ve tipte olursa olsun, kooperatiflerin kuruluşları, sorumlulukları, üyelerinin görev ve yetkileri, üyelerin kooperatiflerle ve üyelerin birbirleri ile olan ilişkileri, genel kurul toplantıları, kooperatiflerin organları üçüncü kişilere karşı temsil edilmeleri, gelir ve gider farklarının dağıtımı, denetimi, dağılması ve çözülmesi vb. gibi konular yasalar gereği ana sözleşmelerde yer alır. Belirtilen bu konular ayrı ayrı birer yasal sorundur. Bu tür kuruluşlar yasal anlamda şirket olduklarından, Ticaret yasalarından ve kendi özel yasalarında, çalışmaları ile ilgili koşullar belirtilmiş bulunmaktadır.¹²

Bu açıklamalardan sonra genel olarak bir kooperatifçilik tanımı verilecek olunursa Uluslararası Kooperatifçilik Birliği (ICA) 1995 yılında belirlemiş olduğu tanıma göre kooperatif, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip bulunan ve demokratik olarak kontrol edilen teşebbüs vasıtasıyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattir.¹³

Bu tanımlardan hareketle kooperatiflerin özellikleri;

- Kooperatifler, gönüllü kişilerce kurulan, kuruluşlardır.
- Her üyenin eşit temsil edildiği ve bir oy hakkı vardır.
- Tekelciliği ortadan kaldıran işletmelerdir.
- Hak ve yükümlülüklerde üyelerinin hepsinin eşit haklara sahiptirler.
- Fertlerin, tek başlarına yapamayacakları ve birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri, dayanışma suretiyle yaparlar.
- Demokratik yönetim söz konusudur. Seçimle işbaşına gelen yöneticiler vardır.

¹¹ 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Resmi Gazete, 10.5.1969.

¹² Üner, a.g.e. , s.22

¹³ Ahmet Özçelik, Eski ve Yeni Kooperatifçilik İlkeleri,Kooperatifçilik Yıllığı 94, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları ,Ankara, 1995, s.41

- Tüzel kişiliğe sahip olmaları, ortak amaçlarından farklı değil.
- Kooperatifin amacı, aynı zamanda ortakların amacıdır.
- Sermaye daha az etkilidir.
- Kooperatif işletme, ortağı durumundaki ve hizmetlerinden yararlanan aktörlerden bağımsız bir davranış ve çaba gösteremeyecektir.
- Ortaklar girişimcidir ve bu girişimden yararlanırlar.
- Kooperatifler özerk bir yapıya sahiptirler.

B.KOOPERATİFÇİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Kooperatifçiliğin temelinde birlikte iş yapma düşüncesi vardır. Bu düşünce ilk çağlardaki insanlardan bugüne devam etmiştir. Bundan dolayı toplumsal yaşantıdan ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, birlikte çaba gösteren kimselerin araçlarını ve güçlerini birleştirmeleri, insanlığın çağlardan beri rastlanan bir davranıştır. Tarihi dönemler bakımından bu birleşme ve ortak çabalar değişik nitelikler gösterir.¹⁴ Bu girişimler, ilkel toplumların belirgin bir özelliğini yansıtır. Ama ortak çabalar çok kez geçici bir ihtiyacı, gidermeye yönelmiştir. Özellikle ortaçağ'da ve Roma dönemlerinde bazı örnekler varsa da, örgütlenmiş sürekli işbirliği atılımları tarih boyunca pek görülmemiştir.¹⁵

Kooperatifçilik düşünce ve hareketi, özellikle 19. yüzyıl Avrupa İktisadi düşünce tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bilindiği gibi, 19. yüzyıl ekonomik, siyasal ve teknik gelişmelerin, reformların ve atılımların yüzyıldır liberal gelişme felsefesi ve sanayileşme süreci sosyal alanda son derece sancılı, kaygan ve fırtınalı bir zemin ortaya çıkarmıştır. Liberal felsefenin hedeflediği ekonomik düzen, henüz tesis edilip yerine oturtulamamıştır. Devlet-toplum özellikle devlet-ekonomi ilişkileri de henüz arayış safhasındadır. Piyasa ekonomisinin otomatik olarak kendini ayarlayabileceği düşünülerek, bu mekanizmanın modeli ekonomik rasyonelliğine aşırı bir güven duyulurken, aynı mekanizmanın sosyal bir sonuç üretemeyeceği gerçeği üzerinde

¹⁴ Necdet Özdemir, *Kooperatifçilik*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını Ankara, 1981, s.1

¹⁵ Franz C. Helm , (Çev.İlhan Cemalcılar), *Kooperatif İşletme Ekonomisi* , Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir, 1979, s.3

durulmamıştır.¹⁶ Liberal ekonomi sisteminde sermaye sahipleri işletmelerini, üretim yapmak ve bu ürünleri karla satmak için kurar ve işletirler. Kar elde etmek amacı toplumsal bazı sorunlar ortaya çıkarmış, bu işletmelerde çalışan kişiler dahi bu kar karşısında ekonomik yönden ağır bunalımlara, güçlüklerle düşmüşlerdir.¹⁷

Liberal ekonomik düzen içinde en önemli güç sermayedir. Bu tür ortamda üretimde bulunan, değer yaratan güç, emek ve işgücüdür. Liberal ekonomik sistemin bir sonucu olarak çalışan kişiler sermayeye karşı kendilerini daha güçlü kılabilmek için kendi aralarında birleşme ihtiyacını duymuşlardır.¹⁸

Bu birleşme ihtiyacı ile birlikte kooperatifçiliğin düşüncesinin gelişme ve yayılmasını sağlayan öncüler vardır. Bunlardan belli başlılarından, İngiltere’de Robert Owen (1771-1858) ve Dr. William King (1786-1865) bir tüketici hareketinin ortaya çıkmasına teorileri ve çabaları ile ön ayak olmuşlardır. 1884’de başlayan Rochelade Roneers atılımı, bu çabaların ilk başarısı olmuş sonradan tüm ülkeler yayılmıştır.¹⁹

Rochdale öncüleri, 19. yüzyılın ortalarında, İngiltere’de Manchester kentinin yakınında ufak bir dokuma kasabası olan Rochdale’de 28 dokuma işçisi kendi aralarında çok mütevazı bir tüketim kooperatifi kurdular.²⁰ Bu deneme yalnız tüketim kooperatifçiliğinin değil, bütün kooperatifçiliğin temelini oluşturmaktadır.²¹

Fransa’da Charles Fourier (1772-1837), Louis Blanc (1881-1832) ve Philippe Bucher (1796-1865) ve daha sonra Charles Gide (1847-1932) üretim ortaklığı düşüncesini geliştirmiştir. Üretim ortaklığı bir tür kooperatiftir. Üretim ortakları önemli ölçüde yaygınlaşmamıştır; ama o dönemde genel kooperatifçilik hareketini çok etkilemiştir.

Tarımsal kooperatifçilik hareketinin gerçek başlama yeri Almanya’dır. Frederih Wilhelm Roffersan (1818-1888) ve Wilhem Haus (1839-1913) kredi, alım ve daha sonra pazarlama alanlarını kapsayan oldukça eksiksiz bir, kırsal kooperatif sistemini bir kaç yıl içinde kurmuşlardır.

¹⁶ İsmail Duymaz, “Kooperatifçilik Tarihinde Yarışan Düşünce Akımları ve Kooperatifçilik Değerleri” XVII Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, TKK Yayın . 1993, s.52

¹⁷ Şaban Erkilet, *Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları*, T.K.K. Yayınları, Ankara, 1982, s.6

¹⁸ Erkilet, a.g.e., s.6

¹⁹ Çıkın-Karacan, a.g.e. s.26

²⁰ Mülâyım, *Kooperatifçilik...*, a.g.e. s.29

²¹ a.g.e. s.31

Kent, küçük esnaf ve sanatkarları arasında kooperatifçiliğin başarı kazanmasına, Alman Herman Schahe-Delitsh (1803-1883)'in halk bankalarını ve kooperatif alım örgütlerini kurması neden olmuştur. Başka bir Alman Woktor Huber (1800-1869) konut kooperatiflerinin kurulmasında ilk çabayı göstermiştir.²²

Geçen yüzyılın ortalarında Rochdale denemesiyle tüketim kooperatifçiliği biçiminde İngiltere'de başlayan kooperatifçilik hareketi aynı devirde, üretim kooperatifçiliği olarak Fransa'da ve kredi kooperatifçiliği olarak Almanya'da görülmüştür. Daha sonra kooperatifçilik hareketi İsveç, Danimarka ve İsviçre'ye geçmiştir. Bugün kendi ekonomik ve sosyal bünyesine göre ekonomisinde kooperatifçiliğe az çok yer vermemiş hiç bir ülke yoktur denilebilir.²³

Tüm dünyada gelişen kooperatifçilik hareket, 1895 yılında Londra da kurulan ve merkezi 1983 yılında Cenevre'ye taşınan ICA'nın kurulmasıyla uluslararası bir çatıya sahip olmuştur. Bu kuruluşa ülkemizden de Türk Kooperatifçilik Kurumu (TKK), Kent Koop., T. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği (TTKK), Fiskobirlik, Marmara Bölgesi Yapı Kooperatifleri Birliği (KONUT BİRLİK) ve TARİŞ üyedir.²⁴

ICA kuruluşundan bu yana üye sayısını büyük ölçüde arttırmıştır. 1913 yılında 23 ülkede 3870 kooperatifin oluşturduğu 55 birliğin üye bulunduğu Uluslararası Kooperatif Birliği yalnızca 20 milyon bireysel ortağı kapsıyordu. Bugün üye kooperatif sayıları 192 katlık artışla 742 bine, bireysel ortak sayısı da 18 kat artarak 368 milyona yükselmiş bulunuyor. ICA'ya 1989 yılında 76 ülkeden, 679 bin birim kooperatifte 626 milyon bireysel üyeye sahiptir.²⁵

ICA uzun süre üyelik için başvuran ülkelerdeki kooperatiflerin gerçek kooperatif olup olmadığını araştırmıştır. Bu konuda kesin ilkeler saptaması gerektiğinde ise 1934 Londra Kongresinde karar verilmiş, aynı yıl bir komisyon

²² Çıkın-Karacan, a.g.e. ss.26-27

²³ Mülâyım, Kooperatifçilik..., a.g.e. s.29

²⁴ Taşkın Güngör, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanması, Saydam Ofset Ankara, 1995, s.34

²⁵ Cevat Geray, Kooperatifçiliğin Dünya'da ve Türkiye'de Nicel Gelişimi, Kooperatif Dünyası, Sayı:265, 1993, s.8

kurulmuş ve Rochdale ilkelerinin yedisi Uluslararası Kooperatif ilkeleri olarak benimsenmiştir.²⁶

ICA ikinci kooperatif ilkelerini 1966 yılında kooperatifçilik ilkelerini gözden geçirmiş²⁷ yeni ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkeler kooperatif ilkeleri bölümünde değerlendirilecektir.

C. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatifçilik hareketi, Osmanlı Devleti zamanında başlamaktadır. Osmanlı Devletinde kooperatifçilik hareketinin başlaması genellikle Mithat Paşa'ya mal edilir. Türk köylüsünün içinde bulunduğu ekonomik şartlardan ve yüksek faizle para veren aracılardan elinden kurtarmak amacıyla 1863 yılında kooperatife benzer bir kuruluş olan Memleket Sandıklarının çalışmasını sağlayan Mithat Paşa özellikle demokratik yönetime ve kredi dağılımında adalete önem vermiştir. Ayrıca sermaye birikimini sağlamak için üyelerin belli bir alanı ortaklaşa işletmesini gerçekleştirmiştir. Ancak bir yandan sürüp giden savaşlar, öteki yandan devletin bu kuruluşlar vasıtasıyla vergi toplamaya çalışması, başlangıçtaki ilgiyi azaltmıştır. Böylece Memleket Sandıkları yerini önce Menafi Sandıkları, sonra 1888 yılında Ziraat Bankası'na bırakmıştır.²⁸

Rochdaleların ortaya attığı tüketim/üretim kooperatiflerinin 1912 yılına kadar Türkiye'de tanıtan bir düşünce mevcut değildir.²⁹ Bu tarihten sonra 1913'te Ahmet Cevat "İktisatta İnkılâp" adlı bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta yazar çok açık olarak tüketim ve satış kooperatiflerinden bahsetmekte, aracılardan ve yabancı tüccarlar tarafından istismar edilen Türk Köylüsünün bu kooperatiflerden ne kadar çok yararlanabileceğini örneklerle ortaya koymaktadır³⁰

Anadolu'da gerçek anlamda ilk kooperatifçilik hareketi ise yabancı şirketlerin Türk incirini çok ucuz fiyatla satın alınması ve bu amaçla çeşitli yollara başvurması karşısında başlamıştır. Yabancıların "Fig Fackers" adı altında oluşturdukları tröste

²⁶ Haşmet Başar, *Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1983, s.46

²⁷ Üner, a.g.e. s.26

²⁸ Başar, a.g.e. s.119

²⁹ Özdemir, a.g.e., s.51

³⁰ Mülâyım, Kooperatifçilik..., a.g.e., s.43

karşı bir şirket halinde başlayan incir üreticileri ortak adedini çoğaltmak ve güçlenmek amacıyla 1914 yılında "Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi." adı altında örgütlenmiş ise de, önce Birinci Dünya Savaşının çıkması ardından Yunanlıların Ege Bölgesinin işgal etmesi sonucu kooperatif. Cumhuriyet kuruluncaya kadar önemli bir varlık gösterememiştir.³¹

Cumhuriyet Döneminde ise kooperatifçilik büyük ölçüde çıkarılan kanunlarla devletin öncülüğünde gelişmiştir. 1924'de çıkarılan "İtibari Zirai Birlikleri Kanunu" ile ortakların kişisel ve müşterek kredi esasına göre kredi dağıtılacak örgütler kurmaları öngörülmüştür.³² Gerek kredi, gerek satış alanlarındaki eğilim ve ihtiyaçlar 1935 yılında 2836 ve 2834 Sayılı Tarım kredi Kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve Birlikleri kanunları kabul edilip yürürlüğe konması ile sonuçlanmıştır.³³

1961 Anayasası'nda devletin, ülkemizde kooperatifçiliği sağlayacak her türlü önlemi alması belirtilirken (Md.51) uzun uğraşlardan sonra 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı kooperatifler yasası da kooperatiflerin üst örgütlenmelerine olanak hazırlanması yönünde ayrıca etkili olmuştur.

Türk kooperatifçiliğinde asıl gelişme 2.,3. ve 4. planlı kalkınma dönemlerinde başlamış ve geliştirme yolundaki çabalar sürdürülerek götürülmüştür. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi doğrultusundaki çalışmaları son örnek yeni Anayasamızda (1982) kooperatiflere ilişkin bir maddenin yer alması (Md.171) gösterilebilir. Anayasada devletin, ulusal ekonominin yararlarını göz önünde bulundurmak, özellikle üretimin artırılması ve tüketicinin korunması amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak önlemleri alacağı belirtilmektedir.³⁴

D. ULUSLARARASI KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİNİN GELİŞİMİ

Tarihte ilk defa kooperatif ilkelerini Rochdale uygulamıştır. İngiltere'de Rochdale öncüleri adı verilen dokuma işçilerinin kurmuş oldukları bir tüketim kooperatiflerinin bazı ilkeleri benimsenmiş ve uygulamaya koymuşlardır. Bu

³¹ Başar, a.g.e., s.119

³² Çıkm-Karacan, a.g.e., s.46

³³ Dinçer, Nebi, Mutlu, Necati, Günay, Belgin ve Oksay Kazım, Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1972, s.34

³⁴ Üner, a.g.e., s.18

prensipler genişletilmiş, değişikliğe uğratılmış fakat asıl temel fikir aynen korunarak günümüze kadar gelmiştir. Rochdalelilerin koyduğu ilkeleri:³⁵

- Piyasa fiyatına daha iyi cins mal satılması.
- Rısturn verilmesi
- Peşin satış uygulaması
- Demokratik idare (sermayeye bakılmaksızın her ortağın aynı hale ve imtiyazlara sahip olması)
- Dini ve Siyasi tarafsızlık
- Sermayeye faiz ödenmesi

ICA, bilimsel olarak ancak 1937 yılında ilkelerini saptamıştır. Şöyle ki, ICA muhtelif ülkelerin kooperatiflerine uygulana kooperatif ilkelerini saptamak üzere 1930'dan 1937'ye kadar süren bir anket düzenlemiştir. Bu ankettten alınan sonuçlara göre Birlik Kooperatif ilkeleri şu şekilde saptanmıştır.

Mutlak ilkeler;

- Serbest giriş(Açık kapı)
- Demokratik yönetim
- Rısturn verilmesi
- Sermayeye sınırlı faiz verilmesi
- Siyasal ve Dinsel tarafsızlık.
- Peşin Satış
- Kooperatif eğitimin geliştirilmesi

Uluslararası Birlik, bu tasnifi uluslar arası iki kongrenin onayından geçirdikten sonra kendi statüsünde değişiklik yapmış ve bir kooperatifin Uluslararası Kooperatifler Birliğine üye olunabilmesi için en az mutlak ilkeleri, uygulanması şart koşulmuştur.³⁶

Zamanla değişen dünya ve ekonomik koşulları ICA koymuş olduğu ilkelerin mutlak olarak değişmez olduğu görüşünün zayıflatmış ve özellikle gelişen ülkelerde karşılaşılan yeni ve ekonomik şartlar, ilkelerin yeniden değerlendirilmesi gereğini doğurmuştur. Bunun üzerine ICA 1963 yılında İngiltere'de tekrar toplanarak, yeni

³⁵ Çıkm-Karacan, a.g.s., s.67

³⁶ Mülayim,Kooperatif ...,a.g.s.,ss.57-58

ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirmeler yapmak üzere bir komisyon kurmuş, bu komisyonun önerileri 1966 Viyana toplantısında tartışılarak kooperatifçilik ilkeleri yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni ilkeler:³⁷

- Serbest Giriş
- Demokratik Yönetim
- Sermaye Sınırlı Faiz Verilmesi
- Fazlaların Kooperatife Yapılan İşlem Oranında Dağıtılması
- Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi
- Kooperatif İşbirliği, İlkeleridir.

Bu ilkeler günümüzde dünyadaki gelişmeler karşısında kooperatifçiliğin gerilemesi sonucunda eleştiriler yöneltilmektedir. Bugün ICA 'yı kooperatif ilkelerinde yeniden bir değişiklik yapmaya zorlayan nedenlerin başında, son yıllarda özellikle yeniden yapılanma sürecine giren ülkelerdeki kooperatif örgütlerinin durumudur. Bu ülkelerdeki kooperatifler için en önemli sorun, kendilerini serbest piyasa ekonomisi koşullarına uygulayabilmektir. Buradaki kooperatiflerin gerçek anlamdaki bir kooperatiften çok bir kamu kuruluşunu andırdığı düşüncesi yaygındır. Ortaklar kooperatifin ürettiği mal ve hizmetlerden yararlanıyorlardı, ancak bu mal hizmetlerin planlanması fiyatları konusundaki kararlar kendileri dışında alınıyordu. Türkiye'de ise kooperatif hareketinin ilkelerde üçüncü kez değişiklik yapılmasına gerek duyduğu bir dönemde, mevcut ilkeleri dahi bütünü ile özümseyememiş bir durumda bulunan Türk Kooperatifçiliğinin yeniden yapılanması özellikle Tarım Satış ve Tarım Kredi kooperatifleri için bir zorunluluktur.³⁸

Kooperatifçilik ilkeleri dördüncü kez ICA ele alınmıştır. ICA'nın 20-23 Eylül 1993 tarihleri arasında İngiltere'nin Manchester Şehrinde yapılan 31.Kongresinde Kooperatifçilik ile ilgili ilkeler yeniden belirlenmiştir. Kooperatifçilik ilkeleri şunlardır.

1. Serbest giriş ilkesi
2. Demokratik yönetim ilkesi
3. Sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi

³⁷ Çıkın-Karacan, a.g.s., ss.68-69

³⁸ Hüseyin Polat, "Kooperatif İlkelerini Yeniden Gözden Geçirme Süreci Başlarken", Kooperatif Dünyası, Sayı:258, Eylül-1992, ss.3-6

4. Gelir-gider dağılımı ilkesi
5. Kooperatif eğitiminin geliştirme ilkesi
6. Kooperatiflerarası işbirliği ilkesi

1.Serbest Giriş İlkesi (Gönüllü ve Açık Üyelik)

Kooperatiflere giriş gönüllüdür. Irk, din, dil, sınıf ayrımı yapılmaksızın kooperatifin belirlediği ilkelere uyan ve istenen sorumlulukları yerine getiren herkes , kooperatif üyesi olabilir.³⁹ Serbest giriş ilkesi, her isteyeninin kooperatife girebileceği anlamını taşımaktadır. Ancak kooperatifin ana sözleşmesinde saptanmış şartları taşıyan herkesin kooperatife girebileceğini ifade etmektedir.⁴⁰

Tarım satış kooperatiflerine kooperatiflerin ilgili olduğu alanda üretim yapan, üreticiler, ortak olabilir. Üretici olmayanlar ortak olamazlar.⁴¹ Örneğin, Tariş Pamuk Tarım Satış Kooperatifine, ancak pamuk üreticisi olan, çiftçiler ortak olabilirler.

Kooperatife serbest giriş ilkesi, kooperatiften serbest çıkabilmeyi de ifade eder. Fakat bu çıkış serbestliği de mutlak değildir. Ana sözleşmelerle sınırlandırılmıştır. Ortaklar ancak yönetim kurulunun veya genel kurulun kararı ile kooperatiften çıkabilirler.⁴² Tarım Satış Kooperatiflerinde ortaklar 5 yıl ortaklık yapmadıkça ortaklıktan çıkamamaktadırlar.⁴³ ICA'nın yapmış olduğu son kooperatifçilik kongresinde, bu ilkenin ismi gönüllük ve açık üyelik olarak değiştirilmiştir.

2.Demokratik Yönetim İlkesi (Demokratik Ortak Kontrolü)

Kooperatiflerde demokratik yönetim ilkesi, "uygulama ve mevzuatta" bir ortağa bir oy kuralıyla ifade edilir. Bu ilke aynı zamanda kooperatifin ortaklar tarafından seçilmiş (yönetim kurulu, deneticiler kurulu) veya atanmış (müdür) kimselerce demokratik olarak kendi kendisini yönetmesini de ifade eder. Ayrıca bu ilke kooperatifleri sermaye şirketlerinden ayıran nitelikleri en önemlilerinden birisidir.⁴⁴

³⁹ Başar, a.g.e. s.47

⁴⁰ Mülâyım, Kooperatif ..., a.g.e., s.6

⁴¹ Osman Altuğ, Nevzat Odyakmaz, a.g.e., 227

⁴² Mülâyım Kooperatif..., a.g.e., s.62

⁴³ Tarım Satış Kooperatifleri Anasözleşmesi Madde 9

⁴⁴ Mülâyım Kooperatif ..., a.g.e., s.63

Kooperatifte çalışan yöneticiler, bir yandan piyasa rekabeti doğrultusunda gerekli önlemleri alırken öte yandan ortakları memnun etmek kooperatife bağlamak ve onlarla ilişkilerini güçlendirmek için gerekli düzenlemeler yaparlar.⁴⁵

Tarım Satış Kooperatiflerinde, müdürün atanması, alınacak ürünün fiyatının tespiti, çalışanların istihdamı gibi bir çok konu devlet tarafından yapılmaktadır. Bu da kooperatiflerin demokratik yönetim ilkesine ters düşmektedir.

Son zamanlarda demokratik yönetim ilkesine, yeni bir ekleme yapılarak kooperatif çalışanlarının da kooperatifin demokratik yönetimine katılmalarını sağlanması⁴⁶ yönünde görüşler mevcuttur. Ayrıca kooperatif yöneticilerinin eğitilmiş olması, özellikle yönetim kurulu üyelerini, temel ekonomi ve işletmecilik konusunda eğitilmesi gerekir.⁴⁷ Böylece serbest rekabet şartlarına kooperatiflerin uyum sağlaması kolaylaşmış olacaktır. ICA bu ilkenin ismini son toplantıda demokratik ortak kontrolü olarak değiştirmiştir.⁴⁸

3. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi İlkesi (Otonomi ve Bağımsızlık)

Kooperatiflerin finansmanı ile ilgili olan bu ilke sermayeye sınırlı oranda faiz verilmesi şeklinde özetlenmiştir.⁴⁹ Sermayeye sınırlı faiz verilmesi mutlak değildir. Verilmesi durumunda sınırlı faiz olacağı ifade eder. Yani bu ilkeyle, kooperatife yatırılan sermayeye mutlaka sınırlı bir faiz verilmesini değil, şayet faiz veriliyorsa, bu faizin oranının sınırlı olmasını ifade etmektedir. Bu ilke dolayısıyla da kooperatifler sermaye şirketlerinden ayırmaktadır. Sermaye şirketlerinde kar sermayeye oranlanarak dağıtılır ve şirkete yatırılan sermaye için ayrıca faiz ödenmez. Kooperatifte ise durum böyle değildir. Kooperatifte elde edilen işletme fazlası sermaye olarak dağıtılmaz.⁵⁰

Günümüzde faiz oranlarının ekonomik gelişmelerdeki değişikliklere göre değişmesi, bunun karşısında kooperatiflerin rekabet edebilmesi için, finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için piyasa faiz haddi ile çalışmaları gerekmektedir.

⁴⁵ Başar, a.g.e., s.50

⁴⁶ Hüsyin Polat, a.g.e., s.5

⁴⁷ Çıkın- Karacan, a.g.e., s.72

⁴⁸ Ahmet Özçelik, Eski..., a.g.e., s.42

⁴⁹ Çıkın, Karacan, a.g.e., s.73

⁵⁰ Mülâyım, Kooperatifçilik ..., a.g.e. s.64

Özellikle kooperatifler rakipleri ile mücadelede dış kaynaklardan gerekli derecede yararlanamıyor, iç finansmana mutlak başvurmak zorunluluğu duyuyorlarsa, piyasa faiz haddinin üstüne çıkarak ortak tasarruflarını toplamaya çalışabilirler. nitekim bu uygulama gelişmiş Batı Ülkelerinde yaygınlaşmaktadır.⁵¹ Bu ilkenin geliştirilmesi yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Bu eleştiriler, sermayeye sınırlı faiz ilkesi, daha esnek bir şekilde formüle edilmelidir. Bu ilke artık bağımsız bir ilke olmaktan çıkarılmalı, sermaye oluşumuna ilişkin yeni bir ilkenin içinde düşünülmalıdır. sermaye oluşumu konulu yeni ilke, mümkün olduğu ölçüde bireysel ve kolektif olarak sermayesine dayanmanın gereğini vurgulamalı ve sermayenin oluşumu ve kullanımında uygun derecede serbestlik öngörülmelidir.⁵² Kişiler kooperatiflere ekonomik yararlar elde ettikleri müddetince katılacaklardır.

Tarım Satış Kooperatiflerinde, sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi uygulanılmamaktadır.

ICA son kooperatifçilik kongresinde bu ilkeyi ele alarak ismini otonomi ve bağımsızlık olarak değiştirmiştir. Kooperatifler otonom, kendi kendine yardım eden, üyeleri tarafından denetlenen organizasyonlardır.⁵³

4. Gelir Gider Dağılımı (Risturn) İlkesi (Üyenin Ekonomik Katılımı)

Kooperatifin oluşması sonucu net gelir-gider farkı (risturn dağıtılabilecek) bir değer elde edilmişse, bu miktar ortaklara aittir. Onların benimseyeceği bir yöntemle dağıtılır.⁵⁴ Gelir-gider ilkesi genel olarak, kooperatif tarafından sağlanan işletme fazlalarını yahut tasarruflarının ortaklara ait olması ve bunun ortaklara, sermayelerine göre değil, kooperatifle yapmış olacakları alış-veriş veya gördükleri hizmete göre ve bir ortağın diğerleri üzerinden bir kazanç elde etmesini önleyecek biçimde dağıtılmasını da ifade etmektedir. İşletme fazlalarının hepsi ortaklara dağıtılmayıp,

⁵¹ Başar, a.g.e. , s.53

⁵² Polat, a.g.e., s.5

⁵³ Özçelik, Yeni ..., a.g.e. s.42

⁵⁴ Başar, a.g.e., s.51

bir kısmı kooperatifin geliştirilmesinde, bir kısmı da yedek akçe ve ortaklık paylarına verilecek faiz olarak kullanılabilir.⁵⁵

Tarım Satış Kooperatiflerinde bu ilke yüzde elliye yakın bir oranda uygulanmaktadır. ICA son almış olduğu kararlar bu kooperatifçilik ilkesine üyenin ekonomik katılımı adını vermiştir. Bu çerçevede ilke kooperatifin sermayesine ortaklar eşit olarak katılır ve demokratik olarak kontrol ederler. Bu sermayenin hiç olmazsa bir kısmı çoğu zaman kooperatifin ortak varlığıdır. Sermaye taahhüdü konusunda ortaklık şartı olsa bile ortaklar genellikle sınırlı bir ödemeyi taahhüt ederler. Ortaklar şu amaçların herhangi birisi veya hepsi için gelir-gider fazlasını kullanırlar. Kooperatifin gelişmesi; yedek akçe oluşturulması, kooperatifler iş yapmak oranında üyelerine kar alması (risturn), üyelerce uygun bulunan diğer faaliyetlerin desteklenmesidir.⁵⁶

5.Kooperatif Eğitimin Geliştirilme İlkesi (Eğitim, Uygulama ve Bilgi)

Kooperatifçilik bilincinin yerleşmesi ve gelişmesi için eğitim şarttır. Kooperatifçilik de eğitim, başarının temel unsurunu oluşturmaktadır. Demokratik bir kuruluş olarak kooperatiflerde kendi kendine yönetme yeteneği ve başarısı ancak ortakların eğitim düzeyindeki gelişmeye bağlıdır. Kooperatifleşmenin gücüne ve faydasına inanan ve bu gücü bilinçli şekilde kullanan ortakların oluşturduğu kooperatifler, istismardan uzak ve amaçlara ulaşmada daha etkili ve başarılı olmaktadır.⁵⁷

Kooperatif eğitimin geliştirilmesiyle amaçlanan, kooperatif ortaklarına yöneticilerine, memurlarına ve bütün halka kooperatif ilke ile yöntemlerinin demokratik ve ekonomik yönleriyle öğretmesini ifade etmektedir.⁵⁸

Kooperatifçilik eğitimi geniş olarak, halk kitlelerini, kooperatif yöneticilerini ve kooperatif ortaklarını, kapsadığından maliyeti yüksektir. Bunun için kooperatiflerin dikey bütünleşmeye giderek üst örgütlerini kurmalıdırlar. Üst örgütlenmeyi tamamlamış

⁵⁵ Mülâyım, Kooperatifçilik ..., a.g.e.,s.69

⁵⁶ Özçelik,Yeni ...,a.g.e., s.42

⁵⁷ Yılmaz Edik, **Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerimizin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Yayınları, Ankara, 1993, s.115

⁵⁸ Mülâyım, Kooperatifçilik ... ,a.g.e., s.69

kooperatiflerin yapacakları eğitim hem verimi artıracak hem de maliyeti düşürecektir. Ayrıca eğitim işini bölgesel ve ulusal düzeyde ele alınması ve konularında uzman kişiler tarafından yönetilmesi ve yönsendirilmesi gerekir. Bu tür projeler ise güçlü ve tabansal desteği sağlamış, amaçları doğrultusunda verimli çalışabilen, eğitim fonu oluşturabilen kooperatifler tarafından gerçekleştirilebileceğinden birleşme ve ölçek artışının kooperatif eğitimini de etkileyecektir.⁵⁹ Büyük ölçek verimliliği arttıracaktır.

Türk kooperatifçilik mevzuatında her kooperatif, elde ettiği müspet gelir-gider farkının % 1'ini eğitim fonu için ilgili bakanlığa yatırmak zorundadır. Ancak kooperatifler bu fon dışında da eğitim için özel bir fon oluşturmuşlardır.⁶⁰ Kooperatif eğitimi, kooperatif üst örgütlerince, kooperatif okullarında, üniversitelerde ve meslek okullarında verilebilir. Kooperatiflerle ilgili yayınlar ise kooperatif üst örgütleri veya devletin kooperatifle ilgili daireleri tarafından yapılabilir.

ICA 1995 yılında yapmış olduğu toplantıda, kooperatifçilik eğitiminin geliştirilmesi ilkesini, eğitim, uygulama ve bilgi şeklinde ele almıştır. Buna göre kooperatifler, üyeleri, seçilen temsilciler, yöneticiler ve çalışanlar için eğitim ve uygulama olanağı sağlayarak kooperatifin gelişmesine etkin şekilde katkıda bulunabilirler. Kooperatifler, yapısı ve yararları hakkında halkı, özellikle genç bireyler ve lider kişileri bilgilendirirler.⁶¹

6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi

Kooperatifçiliğin bu ilkesi kooperatifler arası işbirliğini amaçlamaktadır. Kooperatiflerin ortaklarına veya topluma daha fazla hizmet edebilmek için her kooperatifin bütün olanakları ile bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde diğer kooperatiflerle aktif bir biçimde işbirliğinde bulunmasını ifade etmektedir. Bunun için kooperatifler birlikler ve merkez birlikleri oluşturmak suretiyle bölgesel ve ulusal düzeyde işbirliğinde bulunmaktadırlar. Bu işbirliği ulusal düzeyde de kalmamalı, uluslararası düzeyde olmalıdır. ICA, bu uluslararası işbirliğine güzel bir örnektir.⁶²

⁵⁹ Başar, a.g.e., s.55

⁶⁰ Çıkın-Karacan, a.g.e., s.78

⁶¹ Özçelik, Yeni... ,a.g.e., s.42

⁶² Mülâyım, Kooperatifçilik... ,a.g.e., s.71

Kooperatifler arasındaki kardeşlik, dayanışma işbirliği ve bütünleşmenin serbest ekonomide yer alan dev firmalara, tekelci sermayeye karşı ayakta kalmanın, başarılı olmanın ön koşulu olduğunu göstermektedir. Kooperatifçilik hareketinde başlangıçtan bu yana uygulana gelen temel ilkelerden biri de, üyelerin yerel, ulusal, uluslararası düzeylerde öbür kooperatiflerle her türlü işbirliği, güç birliği yapması gereğidir. (Burada amaç, kooperatifler arasında ortak hareket etmektedir.) Ortak gereksinimleri karşılamak, ortak amaçları gerçekleştirmek ya da bir araya gelmekten karşılıklı yarar sağlamak için bireylerin ya da örgütlerin güçlerini birbirine katmaları, bütünleşmeleri birliktelikleri söz konusudur. Tek tek bireylerin, örgütlerin, girişimcilerin serbest piyasa ekonomisi içinde yüklendikleri mülkiyet yönetime, risklere katlanma işlevlerini ortaklaşa gerçekleştirme düşüncesi ağır basmaktadır. Bu üreticici, tüketici, alıcı ya da satıcı olarak pazarlık satın alma güçlerini daha etkin, daha güçlü biçimde kullanılmasını sağlamaktadır. Kooperatif birliklerinin ortak gelişimleri sonucunda sağlanan artırımlar sermaye birikimine dönüşerek kooperatif kesiminin gücünü arttıracaktır.⁶³

ICA kooperatifler arası işbirliği ilkesiyle ilgili herhangi bir değişiklik yapmamıştır.

Bu ilkelerden ayrı olarak , 1995 yılında ICA yedinci bir ilkeyi kabul etmiştir. ICA'nın kabul ettiği bu ilke kooperatiflerin topluma karşı sorumluluk ilkesidir.

Topluma karşı sorumluluk ilkesi; kooperatifler üyelerinin ihtiyaçların ve isteklerini karşılarken, faaliyette buldukları toplumun sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar. Bunu üyelerinin uygun bulduğu politikalar vasıtasıyla yürütürler.

ICA tarafından 1995 yılında kabul edilen 7 kooperatifçilik ilkesi ile daha önce uygulanan 6 ilke (serbest giriş, demokratik yönetim, sermayeye sınırlı faiz verilmesi, risturn verilmesi, kooperatiflerde eğitim geliştirilmesi, kooperatiflerle işbirliği) karşılaştırıldığında, çok önemli bir değişiklik görülmemektedir. Yeni kooperatifçilik ilkelerinden ilk altısı aynı veya değişik isimle de olsa eski ilkeler tarafından

⁶³ Cevat Geray, **Kooperatiflerin Devletle İlişkilerine Toplu Bakış**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, Ankara, 1991, ss.48-49

kapsanmaktadır. Sadece yedinci ilke olan “topluma karşı sorumluluk ilkesi” yeni olarak algılanabilir.⁶⁴

E. KOOPERATİF ÇEŞİTLERİ

Kooperatifleri çok çeşitli şekillerde sınıflandırabilir. Kooperatifler iktisadi amaçları dikkate alınarak sınıflandırılacak olunursa aşağıdaki gibi olmaktadır.⁶⁵

KREDİ VE ÜRETİM KOOPERATİFLERİ

- Tarımsal Kredi Kooperatifleri.
- Pancar Ekicileri Kooperatifleri.
- Çay Üretim Kooperatifleri.
- Orman Ürünleri Üretim Kooperatifleri.
- Hayvan ve Hayvan Ürünleri Kooperatifleri.

-Balıkçılık Üretim Kooperatifleri.

-Zirai (Genel) Üretim Kooperatifleri.

PAZARLAMA KOOPERATİFLERİ

ZİRAİ SULAMA, TOPRAK MUHAFAZA VE ARAZİ ISLAHI

KOOPERATİFLERİ

TÜKETİM VE YARDIMLAŞMA KOOPERATİFLERİ

-Tüketim Kooperatifleri.

- Yardımlaşma Kooperatifleri.

YAPI KOOPERATİFLERİ

-Konut Kooperatifleri.

-İşyeri Yapı Kooperatifleri.

-Turistik Tesisleri Yapı Kooperatifleri.

ESNAF ve KÜÇÜK SANATKARLAR KREDİ KOOPERATİFLERİ

-Esnaf Kefalet Kooperatifleri.

-Küçük Sanat Kooperatifleri.

-Tamir ve Tevzi, İmalat Kooperatifleri.

⁶⁴ Özçelik, Yeni ...,a.g.e. s.43

⁶⁵Turan Güneş, Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları, TKK. Yayınları Ankara,1983,s s.37-38 - Üner, ..., s.31-32

**ÇOK AMAÇLI KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ
KOOPERATİF İŞLETMESİNİN BELİRLİ BİR SEKTÖRE İLİŞKİN
OLMASINA GÖRE**

- Kredi Kooperatifleri. (Kooperatif Banka)
- Ulaştırma Kooperatifleri.
- Sigorta Kooperatifleri.
- Balıkçılık Kooperatifleri.
- Endüstriyel Üretim Kooperatifleri.
- Elektrik Kooperatifleri.
- Eğitim Kooperatifleri.
- Turizm Kooperatifleri.
- Hizmet Kooperatifleri.
- Spor Malzemeleri Üretim Kooperatifleri.

YERİNE GETİRDİKLERİ İŞLEVLER AÇISINDAN

- Tek Amaçlı Kooperatifler.
- Çok Amaçlı Kooperatifler.
- Üniversel Kooperatifler.

BÖLGENİN TÜRÜ DİKKATE ALINDIĞINDA

- Kırsal Kooperatifler
- Kentsel Kooperatifler.

BÖLGENİN BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE

- Yöresel Kooperatifler.
- Bölgesel Kooperatifler.
- Ulusal Kooperatifler.
- Uluslararası Kooperatifler.

SORUMLULUĞA GÖRE

- Sınırlı Sorumlu Kooperatifler.
- Sınırsız Sorumlu Kooperatifler.

Bu sınıflandırma dışında, yürürlükteki kanunlara göre kooperatifleri sınıflandıracak olursak, bunlar:

- 1163 sayılı yasaya göre kurulan kooperatifler.
- 1581 sayılı yasaya tabii; Tarım Kredi kooperatifleri.
- 2834 sayılı yasaya tabii; Tarım Satış Kooperatifleri.
- 1196 sayılı yasaya tabii; Tütün Tarım Satış Kooperatifleri.

Tablo: 1. 1- Türkiye’de Hizmet Türlerine Göre Faal Kooperatifler 21.12. 1994 İtibariyle

Türleri itibari ile Birim Kooperatifleri	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Konut Yapı Kooperatifleri	29751	1.565.420
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	4011	542.958
Tarım Kredi Kooperatifi	2511	1.561.209
Tüketim Kooperatifleri	2146	451.154
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	1891	93.631
Sulama Kooperatifi	1610	146.387
Esnaf ve Sanatkar Kefalet Kooperatifi	856	797.884
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	774	80.224
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	711	137.741
Tarım Satış Kooperatifi	420	702.980
Su Ürünleri Kooperatifi	292	15.485
Turizm Geliştirme Kooperatifi	211	16.057
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	165	22.339
Küçük Sanat Kooperatifi	128	11.445
İşletme Kooperatifi	126	23.221
Temin Tevzi Kooperatifi	115	8.290
Pancar Ekicileri Kooperatifi	30	1.405.148
Tütün Satış Kooperatifi	29	2.181
Yayıncılık Kooperatifi	3	29
Tedarik ve Kefalet Kooperatifi	2	786
Hamallar Taşıma Kooperatifi	2	110
Yardımlaşma Kooperatifi	2	1.108
Bağımsız Satış Kooperatifi	2	214
Sigorta Kooperatifi	1	1.215
Eğitim Kooperatifi	1	12
TOPLAM	45.790	7.468.608

Kaynak: Nazif Gökkaya, Denetim Birlikleri Kurulurken, Kooperatif Dünyası, s.293, Ağustos-1995, s.6

F- PAZARLAMA KAVRAMI

Pazarlama kavramını yazarlar çeşitli şekillerde tanımlamışlardır. Bu tanımlardan biri, pazarlamayı tüketici ihtiyaçlarından hareketle, üretilecek mal ve hizmetleri belirlemek, belirlenen bu mal ve hizmetlerin üretimden en son tüketici veya kullanıcının eline geçmesini sağlayacak tüm hizmet ve tekniklerin, tüketicileri tatmin edilmesi suretiyle kar sağlamak amacıyla kullanılmasıdır.⁶⁶ Bu tanımda pazarlama tüketici ihtiyaçların giderilmesi ve bunun için yapılan tüm hizmetler olmaktadır.

Başka bir yazar ise pazarlamayı, çeşitli değişken çevre koşullarında değişimi kolaylaştırmak ve gerçekleştirmek amacıyla, insanların ve örgütlerin yaptıkları eylemlerdir demektedir ve burada pazarlamanın değişim yönü öne çıkarmaktadır.⁶⁷

Başka bir tanımda ise pazarlama mal ve hizmetleri üreticiden tüketiciye veya kullanıcıya doğru akışını yöneltten işletme faaliyetlerin yerine getirilmesidir. Bu anlayışta daha çok işletmecilik yönü vardır⁶⁸

Modern pazarlama anlayışında ise pazarlama, günümüzdeki kuruluşlar ürettikleri ürünleri pazarlayarak tüketicinin tatminini sağlarlar. Bu anlayış yukarıdaki ilk tanımla paralellik göstererek tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılanması olmaktadır.

Pazarlama anlayışında sürekli bir değişim olmaktadır. Bu değişim sürecinde kooperatiflerde pazarlama kuralları içinde yerlerini korumak, varlığını geliştirmeleri içinde bu gelişmeleri takip etmek zorundadırlar. Bir çok kuruluş son zamanlarda hedef pazarlarını daha iyi tanıma, tanımlama, onların istek, gereksinme ve değerlerini araştırma, ürünlerini ve programlarını modernize ederek ve daha etkin iletişim sağlama gereksinmesini duymaya başlamışlardır.⁶⁹ Bu çerçevede özellikle üretim yapan kooperatifler hedef pazarlarını iyi tespit edip, üretim anlayışlarını ona göre değişimleri yararlı olmaktadır. Tüketim kooperatifleri de ucuz mal temini yanında, tüketiciye kaliteli ve tüketicinin zevk ve tercihlerine uygun mal temini yapmaları gerekmektedir. Üretim ve tüketim kooperatiflerinin esas amacı olan aracıyı kaldırma fonksiyonunu yerine getirirken, günümüz pazarlama anlayışına uygun hareket

⁶⁶ Doğan Tuncer, Tamer Arpacı, Yaşar Doğan Ayhan, Erinç Böge, M.Mithat Üner, **Pazarlama**, Gazi Yayınları, Ankara,1992. s.4

⁶⁷ İlhan Cemalcılar, **Pazarlama Kavramlar ve Kararlar**, Beta Basım,İstanbul 1994 , s.6

⁶⁸ İsmet Mucuk, **Pazarlama İlkeleri**,Der Yayınları, 5. Baskı,İstanbul, 1990, s.3

⁶⁹ Ömer Baybars Tek, **Pazarlama İlkeleri ve Uygulamaları**, İzmir,1990 ,ss.12-13

etmeleri uygun olmaktadır. Her zaman tüketicinin zevk ve tercihlerini göz önünde bulundurmalarıdır. Buna göre mal üretimi (Üretim kooperatifleri) ve mal temini (tüketim kooperatifleri) yapmalarıdır.

1-Dağıtım ve Pazarlama

Ekonomilerin yapısına bakıldığında dağıtım açısından iki temel sektör vardır. Üretim ve tüketim. Üretim sektörü, ihtisaslaşma, iş bölümü ve teknoloji ile birlikte ihtiyacı tatmin potansiyeline sahip mal ve hizmetleri kitle-üretim biçiminde gerçekleştiren bir yapı göstermektedir. Kitle-üretim potansiyeline sahip olmak toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli fakat yeterli şart değildir. Oluşturulan bu mal ve hizmetlerin tüketime sunulması gerekmektedir. Üretim sektörleri arasında köprü görevi yapan dağıtım fonksiyonuna ihtiyaç vardır. Tüketici tatmini oluşturmanın şartı, etkili bir dağıtım sisteminin gerçekleştirilebilmesine bağlıdır.⁷⁰

Etkin bir dağıtımın sağlanması, tüketicinin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri uygun zamanda uygun yerde ve şartlarda satın alabilmesiyle oluşur. Ekonominin gelişmişlik derecesine bağlı olarak ortaya çıkan heterojen bir üretim (arz) yapısı ve coğrafik, ekonomik, kültürel ve sosyal yönden heterojen özellik gösteren bir tüketim yapısı, dağıtım işlerini günümüz ekonomilerinde karmaşık hale getirmektedir.⁷¹

Dağıtım kanalı, bir malın üreticiden tüketicinin eline geçinceye kadar, çeşitli nedenlerden ötürü değiştirdiği el sayısıdır. Halk arasında aracılık diye adlandırılır. Üretici ile nihai tüketici arasında yer alan kişi ya da kuruluş sayısının artması ile nihai tüketicinin o mala ödediği fiyatın yüksekliği arasında doğrusal bir ilişki vardır. burada herhangi bir mal ne derecede çok el değiştirirse, fiyatta o kadar yüksek olmaktadır.⁷²

Makro olarak pazarlama sistemi; dağıtım görevini görecektir üretim ve tüketim sektörleri arasındaki farklılıkların giderilmesinde, arz-talep dengesinin sağlanmasında rol oynar. Bu rolün etkin bir şekilde yerine getirilmesi ise pazarlama sisteminde evrensel pazarlama işlevlerinin etkili ve verimli bir şekilde yapılmasına

⁷⁰ Ali Can Kavas-Yavuz Odabaşı, *Türkiye’de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu Alınması Gereken Tedbirlerin Araştırılması*, TKK. Yayınları ,Ankara 1988, s.4

⁷¹ Kavas-Odabaşı, *Türkiye’de...*, a.g.e., s.4

⁷² Kazım Oksay, *Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği*,TKK. Yayınları,Ankara, 1979,s.4

bağlıdır. Satın alma, satma, ulaştırma, depolama, işleme, standartdizasyon, finansman, risk yükleme ve pazar bilgisi sağlama şeklinde belirtilen evrensel pazarlama işlevleri, ekonomide şekil, yer, zaman ve mülkiyet faydalarının oluşturulmasını sağlar. Bu görevlerin evrenselliği, bunların tüm pazarlama sistemlerinde geçerli olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Pazarlama sisteminde evrensel pazarlama işleri kimin tarafından yerine getirilecektir. Üretici ve tüketicilerin teker teker tüm bu görevleri gerçekleştirmeye çalışmaları hem güçtür, hem de ekonomik değildir. Günümüz ekonomilerinde işlevleri sağlama sorumluluğu üretici, aracı, tüketici kesimleri arasında paylaşılmaktadır.⁷³

Pazarlama dağıtım kuralları incelendiğinde dağıtım kanalları şu şekilde görülmektedir.

- Üretici-Tüketici (Doğrudan Pazarlama)
- Üretici-Perakendeci-Tüketici (Dolaylı ya da Aracılı Pazarlamak)
- Üretici-Toptancı-Perakendeci-Tüketici
- Üretici-Yardımcı Aracı-Toptancı-Perakendeci-Tüketici

Modern bir pazarlama teşkilatı yukarıda belirtilen sistemlerden biri ile faaliyet sürdürecektir. Amacı, üretici ile tüketici arasındaki zinciri imkanlar ölçüsünde kısaltmaktır.⁷⁴

Tüketim ve üretim kooperatifleri bu kısaltmayı sağlayabilir. Kooperatiflerin üst örgütlenmesiyle sağlanabilir. Böylece serbest rekabette kooperatiflerin etkinliğinin artması sağlanacaktır.

2- Tarımsal Pazarlama

Türkiye’de hala tarım sektörü önemini korumaktadır. Günümüzde gelişmekte olan bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de genel ekonomi ve sosyal yapı içinde tarım sektörü ağırlıklı olarak yer almaktadır. 1992 yılı cari faktör fiyatları ile tarım sektörünün gayri safi yurt içi hasıla içindeki payının % 16.5 olduğu, dış satım içinde ise % 19.2’lik bir pay aldığı ifade edilmektedir. 1992 yılı itibariyle istihdamdaki payı % 43.8 olup bu veri, ülkenin halen tarım toplumu niteliğini koruduğunu

⁷³ Kavas-Odabaşı, Türkiye’de ..., a.g.e.,s.4

⁷⁴ Oksay, Büyük ,a.g.e. s.4

görülmektedir. Sanayi toplumu olarak kabul edilen ülkelerde ise tarımın istihdamdaki payı oldukça düşüktür. Örneğin 1990 yılı itibariyle, Danimarka'da bu oran %6, Fransa'da % 6.1, İtalya'da % 9, Hollanda'da ise %4.6'dır.⁷⁵

Dünya'da ve Türkiye'de her zaman tarım sektörü önemini koruyacaktır. Türkiye'de tarım sektörü; yılda ortalama % 2.5 artan nüfusun beslemek, sanayi sektörüne hammadde sağlamak, ihracat için gerekli ürünleri uygun kalite ve miktarda üretmek ve ekonominin diğer kesimlerine kaynak oluşturmak gibi görev ve sorumluluk üstlenmiş bulunmaktadır. Bu nedenle tarım sektörünün gerek yapısal, gerekse işleyiş yönünden ekonominin diğer sektörleri ile bir bütün oluşturacak şekilde dengeli ve uyumlu bulunması bunun yanı sıra ekonomik kalkınmada rol oynayarak tarımın etkin bir yapıya kavuşturulması gereklidir.⁷⁶ Bunun içinde tarım ürünlerinin pazarlaması ayrı bir önem kazanmaktadır.

Tarımsal pazarlama aracıyla üreticiler (çiftçiler) ürününü gerçek değeriyle piyasaya arz etme imkanını elde edebilirler. Tarımsal pazarlama, tarım ürünlerinin üreticiden son tüketiciye ulaştığı ana kadar ki olayları kapsar. Günümüzde üretici ve tüketici birbirinden kopuk ve uzaktır. Bu durumda pazarlama işleri birbirini hiç tanımayan veya az tanıyan birbirlerinin ihtiyaçlarından bilgisi olmayan iki kesim arasındaki olaylar zincirine dayanmaktadır. Günümüz koşulları altında, tüketicilerin ihtiyaçları ürünlerin yalnızca yetiştirilip, üretim noktasına bırakılmasıyla karşılanmaz, ürünler tüketiciye onun istediği miktar ve kalitede, istediği zaman ve yerde sunulmaktadır. Tarımsal pazarlama sisteminin görevi de tüketicinin istediği bu hizmetleri en iyi biçimde yerine getirmektir.⁷⁷ Fakat bugün Türkiye'de tarım kesimi küçük aile işletmesi olduğundan, tarımsal pazarlamaya cevap verecek şekilde örgüt yapısına sahip değildir.

⁷⁵ O. Murat Kocatürk, "Tarım Sektöründe Çiftçilerin Örgütlenme Nedenleri, Türkiyedeki Örgütlenme Durumu Genel Görünümü ve Daha Etkin Bir Örgütlenme Modeli Üzerine," Kooperatifçilik Dergisi, s.104, Nisan-Mayıs-Haziran, 1994, s.46

⁷⁶ Selami Doğanay, "İncir-Üzüm-Pamuk-Zeytin ve Zeytinyağı Birliklerinin İşleyişi ve Kırsal Kalkınma ile Kırsal Sanayi Etkileri," Devlet Pazarlama Teşkilatı, Kırsal Sanayi Sempozyumu, Ankara, 1993, s.261

⁷⁷ Ahmet Turan, " Tarımsal Pazarlamada Kooperatif İşletmeler ve Türkiye Uygulaması", 92 Kooperatifçilik Yıllığı, TKK. Yayınları, Ankara 1992, s.42

G- TÜRKİYE'DE TARIMIN YAPISI

Daha öncede belirtildiği gibi Türkiye'de tarım önemini hala korumaktadır. Fakat tarımda büyük sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar nedeniyle Türkiye zengin tarımsal kaynaklarına rağmen tarım sektöründen beklenen faydayı sağlayamamaktadır. Bunun en önemli sebebi zirai yapıdaki bozukluktur.⁷⁸ Bu bozuklukların başında da tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun küçük ve çok parçalı işletmeler oluşundan kaynaklanmaktadır. Türkiye'deki Tarım işletmelerinin temelini oluşturan 1-100 dekar arasındaki işletmelerin tarımsal üretiminin gerçekleştirilmesi zorunluluğu, Türkiye'de modern tarım tekniğinin uygulanmasını zorlaştıran bir sebep olmaktadır.⁷⁹

Türkiye'de 1991 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan tarım sayımına göre, Türkiye'de ortalama işletme genişliği yaklaşık 52 dekadır. Bu işletme genişliğinin ülkenin topografyası, iklim, toprak özellikleri gibi faktörlerde dikkate alındığında oldukça küçük olduğu görülmektedir. Ayrıca işletmelerinin çok parçalı oluşunun da etkisiyle bu işletmelere sahip üreticilerin tohum, gübre, zirai mücadele mekanizasyon teknolojik girdileri etkin olarak kullanmaları imkansızdır.⁸⁰ Tarım işletmelerinin çok sayıda, küçük, dağınık oluşu, fiyatların ve tarım politikalarının oluşumuna etki etmektedir.⁸¹ Bu etki genelde olumsuz olmaktadır.

Türkiye'de tarım kesiminde sermaye birikimi de yetersizdir. Tarımda sermaye denildiği zaman bundan işletmede üretim için kullanılan her türlü mallar anlaşılmalıdır.⁸² Tarımdaki küçük işletmelerin sermayesizlik nedeniyle makine gücü yerine hayvan ve insan gücü kullanmaları ya da makine kullanmalarına rağmen maliyetler arttırmaktadır. Ayrıca sulama, kimyasal gübre ve mücadele ilacı gibi girdilerin büyük bir çoğunluğunu sağlayamamaları nedeniyle üretim, verim ve gelirleri düşük olmaktadır. Bu durumda da maliyetler artmaktadır. Küçük işletmelerde sermaye

⁷⁸ Celal Er, "Türkiye'de Çiftçi Organizasyonları ve Tarım Ürünlerinin Desteklenmesi," 93 Kooperatifçilik Yıllığı, TKK Yayınları, Ankara, 1993, s.42.

⁷⁹ Resul İzmirli, Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği, TKK Yayınları, Ankara, 1985, s.100.

⁸⁰ Er, Türkiye'de ..., s.24.

⁸¹ Ayhan Çıkmış-Aysen Olgun, "Tarımda Üretici Örgütlenmesi", Kooperatif Dünyası Dergisi, Sayı:289, Nisan 1991, s.5.

⁸² İzmirli, Tarımsal ...,a.g.e., s.101.

yetersizliğinin bir başka olumsuz yönü de, genel olarak çevredeki zengin çiftçilerden ve tüccarlardan oluşan yüksek faiz ve ipotek karşılığı borç veren tefecilik eden kurumun yoğun çalışmasını sağlamış olmasıdır. Mal alma ve değerlendirme konusunda bilgisi ve gücü yetersiz olan küçük üreticiler, yüksek fiyattan araç, gereç, tohum, gübre, ilaç gibi girdi sağlama ve düşük fiyattan ürün satmak durumuyla karşı karşıyadırlar.⁸³

Tarımda aşırı bir istihdam vardır. Dolayısıyla bu sektörde gelir düzeyi çok düşüktür. Bu nedenle, tarımda aşırı nüfusu çekmek, tarımsal kesimde alım gücünü yükseltmek gerekmektedir.⁸⁴ Bugün için Türkiye’de kırsal kesimde yaşayanların milli gelirden aldıkları pay % 16’dır. Kişi başına milli gelir 2.500-2.800 dolar iken tarım kesiminde bu ortalama 400-500 dolardır.⁸⁵

Tarımda doğal koşullar üretimi önemli düzeyde etkilemektedir. Bu nedenle bazı yıllar düşük, bazı yıllar’da yüksek üretim riski söz konusudur.⁸⁶ Üretimin fazla olduğu yıllarda fiyatlar düşmekte, az olduğu yıllarda aşırı fiyat artışları görülmektedir.

Türkiye’de tarım ürünlerinin pazarlamasında üreticinin aldığı fiyatla, tüketicinin ödediği fiyat arasında büyük farklar olabilmektedir. Üreticiler pazar karşısında güçsüz durumdadırlar. Pazarda, bütün üreticiler karşılarında aracılara bulmakta fiyatta aldatılmakta veya iç ve dış pazarı daha iyi tanıyan aracılardan verdikleri düşük fiyata boyun eğmek durumunda kalmaktadırlar. Bu konuda yeterli araştırma olmamakla beraber, var olan çalışmalar, Türkiye’de tarımsal ürünlerde üretici eline geçen kısmın % 20 ile %70 arasında değişerek ortalama % 40-50 arasında olduğunu göstermektedir.Bozulabilen, istif veya spekülasyon yapılan ürünlerde ise durum çok daha kötüdür.⁸⁷

⁸³ Yılmaz Ürper, *Türkiyede Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri*, Anadolu Üniversitesi, Yayınları,Eskişehir, 1985, s.23-24

⁸⁴ Çıkın Olgun, *Tarımda ...*,a.g.e., s.6

⁸⁵ Nazif Gökçaya, “*Tarım Kooperatifçiliğimiz*”, Kooperatif Dünyası Dergisi, Sayı:289, Nisan-1995, s.6

⁸⁶ Cengiz Sayın, “*Tarım Kesiminde Gelir Dağılımı, Tarımsal Faaliyet Geliri Dışında Diğer Gelir Olanaklarının Oluşturulması ve Bu Kapsamda Örgütlenmenin Önemi*”, TKK. Yayınları, 93 Kooperatifçilik Yıllığı, Ankara 1993, s.134.

⁸⁷ Ziya Gökcalp Mülayım, *Demokratik Kooperatifçilik Politikası ve Toprak Reformu*, Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s.134.

Tarımda verim düşüktür.⁸⁸ Bu düşüklüğün nedeni tarımdaki bilgi ve teknoloji yetersizliğidir. Geliştirilen yeni teknik ve teknolojiyi, düşük gelir, parçalı arazi ve yetersiz eğitim nedeniyle hemen uygulamak oldukça güçtür. Bu nedenle tarımda makineleşme, otomasyon sanayi kadar yoğun olmayıp, iş gücüne dayalı üretim tarzı başta gelmektedir.⁸⁹

Tarımda üretim plânlaması yoktur. Tarımsal üretim pek çok sayıda üretici tarafından ve birbirinden habersiz olarak yapılmakta olduğundan bazı yıllar istenmeyen üretim fazlalıkları ortaya çıkabilmekte ve bu durum fiyatların önemli ölçüde düşmesine neden olabilmektedir.⁹⁰ Örneğin 1994 yılında soğanın perakende kg. başına fiyatı 25 bin TL iken, 1995 yılında, soğanın perakende fiyatı kg. başına 10 bin TL toptancıda ise 6 bin TL'dir. Bu da üretim plânlamasının ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de tarım kesiminde aşırı bir nüfus yoğunluğu vardır. Bu da tarım kesiminde, mevsimlik ve gizli işsizlik biçiminde, bir işgücü çokluğu sorununa neden olmaktadır.⁹¹ Günümüzde gizli işsizlik mevcudiyetini hala korumaktadır.

Tarımda devletçe destekleme alımları yapılmaktadır. Türkiye'de bugüne kadar uygulanan destekleme politikaları tarımsal üretimin artırılması ve üreticiye belirli bir gelirin sağlanması üzerinde etkili olmuştur. Ancak destekleme politikaları marjinal verimlilikteki, tarım işletmelerinin varlığını devam ettirmelerine, neden olmaktadır. Dolayısıyla belirli bir nüfusun marjinal verimlilik ve geçimlik bir gelir düzeyinde tarım sektöründe varlığını devam ettirmesine neden olmuştur. Bu gelişme tarımsal yapıyı iyileştirme ve verimliliği artırma gayretlerini olumsuz yönde etkilemiştir.⁹²

Tarım ve tarım ürünleri hemen her ülkede endüstriyel gelişme ve gelir artışı karşısında hayat eğrisinin doyum safhasına erişmiştir. Bu safhada, gelirin daha az bir

⁸⁸ Ahmet Özçelik, "Tarım Sektörünün Problemleri ve Beklentileri", Karınca Dergisi, Sayı:671, Kasım 1992, s.29.

⁸⁹ Sayın, Tarım ..., s.265.

⁹⁰ Rasih Demirci, "Tarım Satış Kooperatiflerinde Destekleme Alımları", Karınca Dergisi, Sayı:665, Mayıs 1992, s.5

⁹¹ Cevat Geray, Planlı Dönemde Köyü Yönelik Çalışmalar, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1974, s.30.

⁹² Cemil Ertuğrul, "Türkiyede ve Dünyada Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticaret Eğilimleri," 2000'li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı, Tarım Haftası 92 Sempozyumu, TMMOB. Ziraat Odası, Ankara 1992, s.133.

nispetinin tarım ürünleri ve gıda mamullerine ayrılması nedeniyle kar marjları düşme sürecine girmiştir.⁹³

Tarım ürünlerinin üretim süresi uzundur. Tarım ürünleri senenin muayyen zamanlarında üretildiklerinden ve genel olarak kısa zamanda bozulma karakterlerine sahip olduklarından, bunların depolanmaları ve bozulmadan muhafaza önem arz etmektedir.⁹⁴ Türkiye’de depolanma ve standartisasyon sorunu tam halledilmediğinden ayrıca pazarlama sorunları giderilemediği için, ürünler üreticinin elinde kalmakta ya da çok fiyatla elinden çıkmaktadır.

Tarım, kendi dışındaki faktörlerin değişimine kısa sürede ve kolaylıkla ayak uyduramaz. Talep değişimleri karşısında arzı hemen ayarlamak mümkün olmadığı gibi teknolojik değişimlerin tarıma uygulanması da genellikle uzun zaman almaktadır.⁹⁵

Tarımda sermayenin yetersiz oluşu, tarım ve tarım işletmelerinin küçük işletmelerden oluşmasından dolayı, bu teknik imkanların, uygulanmasını daha da güçleştirmektedir.

Bunlardan başka olarak Türkiye’de tarımda, sosyal güvenlik yetersiz ve ürün sigortası da yaygın değildir. Ekonomik olarak sulanabilecek alanların büyük bir kısmı sulanamamaktadır.

Destekleme kapsamındaki tarım ürünlerinin fiyatları ekim döneminden önce açıklanamamaktadır.⁹⁶

Piyasa ekonomisiyle birlikte benimsenen dışa açılma modeli ithalat ve ihracatta, serbestleşmeye neden olmuştur. Türkiye’nin ithalatında tüketim malları payı artarken bunlar içinde de bitkisel ve hayvansal ürünlerin ithali önemli bir yer tutmaktadır. İç piyasada gerçekleştirilmek istenen düzeyin altındaki bir fiyattan ürün girişine izin verilmesi, özellikle hayvancılık gibi güçsüz üretim kesimleri rekabette zayıf düşürüp önemli ölçüde zarar görmesine yol açabilecektir.⁹⁷ Türkiye’de tarımın bu yapısı karşısında üreticilerin örgütlenmesinin sağlanması ya da örgütlenmiş

⁹³ Muhittin Karabulut-İsmail Kaya, *Pazarlama Yönetimi ve Stratejileri*, İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991, s.153.

⁹⁴ Turan Güneş, *Genel Tarımsal Pazarlama*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s.11.

⁹⁵ Demirci, *Tarım Satış Kooperatiflerinde Destekleme*, ..., a.g.e., s.5

⁹⁶ Özçelik, *Tarım*, ..., s.29-30.

⁹⁷ Ahmet Özçelik, “Piyasa Ekonomisi, Tarım ve Ekonomicilik”, *Karınca Dergisi*, Sayı:680, Ağustos 1993, s.21.

üreticilerin tarım politikalarında etkili bir konuma getirilmeleri gerekmektedir. Bundan sonra tarımsal pazarlamayı geliştirerek, çiftçilerinin ürünleri değerlendirilmek suretiyle refah düzeyi yükseltilmelidir.

H- TARIM KESİMİNDE ÖRGÜTLENME VE KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ

Türkiye’de küçük işletmeler çok yaygındır. Bu sermaye yetersizliği ve tarımda girdilerin (kimyasal gübre, ilaçla mücadele, makine kullanımı) kullanımını azaltmaktadır. Tarımsal girdilerin az kullanılması verim düşüklüğüne ve üreticilerin gelirlerinin az olmasına neden olmaktadır. Tarımda işletme sayıları artmakta ve işletme başına düşen alanlar parçalanarak küçülmektedir. Bu gelişmeler, girdi teknoloji kullanımı ve verimlilik açısından sıkıntıları oluşturmaktadır.⁹⁸

Tarımsal üretimde ve tarımsal fiyatların istikrarsızlığı; fiyatın, ancak ürün piyasaya geldikten sonra belirlenmesi, fiyat değişmelerine intibaktaki gecikme, pazarlama hizmetlerindeki monopolcü etkenler gibi nedenlerden dolayı üreticiler, ürün için elde edeceği fiyatı, tahminlere dayandırmak zorunda kalmaktadırlar.⁹⁹ Bu gibi durumlar, tarımdaki üretici kesimin güçsüz bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Tarım sektörü genelde biyolojik bir faaliyet olarak sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik etkilere sahip bir neden sonuç ilişkileri içinde yer alır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında tarım tekniklerinde ve tarım sanayiinde bazı farklılıklar görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde sanayileşme sonucu, tarım sektörü de diğer sektörlerle bütünleşerek kurumsal yapısını, iyi bir örgütlenme ile diğer sektörlerin seviyesine ulaştırmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımdaki kurumsal yapı büyük ölçüde diğer sektörlerle bağlıdır. Özellikle sanayileşme ve tarımın giderek pazara dönek üretime yönelmesi ve piyasa ekonomisi kuralları doğrultusunda rekabete açılması, bu sektördeki kurumsal yapının da etkinliği arttırmasını gerekli kılabilmektedir.¹⁰⁰ Kurumsal yapının etkinliğini ancak etkin bir örgütlenme ile sağlanması mümkün olmaktadır.

⁹⁸ İsmail Duymaz, *Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanması*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul, 1994, s.26.

⁹⁹ Gülten Kazgan, *Tarım ve Gelişme*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s.7.

¹⁰⁰ Kocatürk, *Tarım ...*, a.g.e. s.47

Türk Tarımının sorunlarından biri de, örgütlenme eksikliğidir. Çağdaş toplumunun örgütlü bir toplum olduğu ve gelişmiş toplumlarda hemen her toplum kesiminin ortak ilgi ve çıkarlarını gözetmek amacıyla örgütsel bir yapının geliştiği dikkate alındığında, bu konunun önemi daha da artmaktadır.¹⁰¹ Fakat bugün Türk çiftçisinin örgütlenmesi daha çok devlet eliyle sağlandığından, bu örgütlenmiş yapı güdümlü nitelik kazanmıştır. Bu güdümlü nitelik, çiftçilerin belirlenen tarım politikalarında katılımını engelleyici bir unsur olmaktadır. Türkiye’de tarımın yapısı, hizmet ve sanayi sektörleri gibi dev şirketlerin oluşmasına meydan vermemektedir. Mal pazarlamasında ve girdi temininde büyük firmaların milyonlarca üretici ile bir araya gelmesi pahalı olmaktadır. Tarımın sanayi ve hizmet sektörü ile entegre çalışabilmesi için örgütlenme ihtiyacı vardır.¹⁰² Bu örgütlenme üreticiler tarafından gönüllü ve bilinçli bir şekilde ortak çıkarlarını koruyarak, üretimle ilgili giderleri, makine ve araçları, gereçleri sağlamak, ürünlerini pazarlamak, üzere birleşerek kooperatifleşme şeklinde örgütlenmeleri en uygunu olmaktadır.¹⁰³ Türkiye tarımı hızla dünyaya açılıp ve rekabet etmesi gerekmektedir. Bunun için standart mal üretmesine ve dünya fiyatlarının oluşumuna katkıda bulunabilecek bir arz ve talep yapısının meydana gelmesine bağlıdır.¹⁰⁴ Bu kooperatifleşmeyle sağlanabilir. Türkiye’deki üreticiler tam anlamıyla kapitilize olmuş bir üretim tarzına sahip değildirler. Bundan dolayı kooperatifler aracılığıyla üreticiler ellerindeki az miktardaki sermayeyi, toprağı ve emeğini ürüne dönüştürürken yukarda bahsedildiği gibi pazar girdilerini ucuza mal ederek ya da ürettiği ürünü daha iyi değerlendirerek ortağın gelirini yükseltecektir. Rekabetçi ekonomide bu piyasayı tamamlayan bir durumdur.¹⁰⁵ Kooperatiflerin tarım kesimi için diğer bir faydası ulusal düzeyde sektörler arası rekabet oluşumunda ve fiyat paritelerinin çiftçi lehine korunmasında, tarımdan sanayiye fiyatlar yoluyla kaynak aktarımdan tarımın kooperatifleşmesiyle

¹⁰¹ Ali Rıza Karacan, “Tarım Sektöründe Kooperatif Dışı Örgütlenme”, Tarım Haftası 92 Sempozyumu, 2000 Yıllara Doğru Türkiye Tarımı, Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1992, s.257.

¹⁰² Ayhan Çıkın, “Tarımda Örgütlenme Üzerine Söyleyişi”, Kooperatif Dünyası, Sayı:261, Aralık, 1992,s.34.

¹⁰³ Geray, Planlı..., a.g.e.,ss.33-34.

¹⁰⁴ Ayhan Çıkın, “Tarım Kesiminde Kooperatif Örgütlenme ve Tarımsal kooperatifçilik Politikası,” Tarım Haftası 92 Sempozyumu, 2000’li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı, Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara 1992, s.293.

önemli gelişmeler sağlanabilecektir. Tarım sanayinin entegre bir hale gelmesinde kooperatiflerin önemli bir katkısı olmaktadır.¹⁰⁶

Tarımda kooperatif işletmelerinin girdi temini, üretim, ürün işleme ve pazarlama faaliyetlerinde sağladığı verimlilik etkisi ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, kooperatif işletmelerinin bireysel girişimler ve diğer işletmelere oranla ekonomik performanslarının daha iyi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Tarım kooperatiflerinin ortakları genellikle küçük üreticilerdir. Bunların pazarlık güçleri ancak etkin bir kooperatifleşme ile artırılabilir. Ayrıca üretici örgütlerinin yatay ve dikey bütünleşmeler ile üretim giderleri üreten veya ürünleri işleyerek değerlendirilen işletmelere sahip olması ve faaliyet hacimlerini genişletmeleri gereklidir. Bu koşullarda tarımda örgütlenmenin verimlilik artırıcı etkisinden söz edilmektedir.¹⁰⁷ Kooperatif işletmeleri verimli olarak çalıştıkları takdirde gıda maddelerinin arttırılmasında önemli katkılarda bulunmaktadır. Tarım sektörünün ekonominin gelişmesi üzerindeki etkisinde, kooperatiflerin gerçekleştirdiği görevler gün geçtikçe ağırlık kazanmaktadır.¹⁰⁸

Kırsal kesimde kooperatifçilik en uygun örgütlenme şeklidir. Kooperatifçilik amaçları, ilkeleri ve gerçekleştirebileceği sonuçlar yönünden kırdan, insanları toprağına bağlayıcı maddi ve manevi değerleri sağlamaştırıcı bir örgütlenme olmaktadır.¹⁰⁹

I- TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

Üreticiler pazarlama kooperatifleri kurarak ürünlerini değerlendirmek isterler. Üreticiler pazar karşısında güçlü olabilmek için üreticiler birleşerek pazarlama kooperatifleri kurmaları gerekmektedir.¹¹⁰ Tarım ürünlerinin üreticiden tüketiciye ulaşımında pazarlama hizmetlerinin yerine getirilmesi için üreticilerin bir arada ve toplu olarak hareket etmeleri pazarlama kooperatifi olarak tanımlanır. Pazarlama

¹⁰⁵ Çıkın, Tarımda ...,a.g.e., s.20.

¹⁰⁶ Çıkın, Tarım Kesiminde Kooperatif Örgütlenme ...,a.g.e., s.293.

¹⁰⁷ Ahmet Özçelik, "Verimlilik ve Tarımda Örgütlenmenin Verimlilik Üzerine Etkileri" , Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:104,Ekim-Kasım-Aralık, 1994, s.56.

¹⁰⁸ Özcan Dilmen, "Kırsal Sanayinin Geliştirilmesinde Tarımsal Kooperatiflerin Önemi", Devlet Planlama Teşkilatı, Kırsal Sanayi Sempozyumu, Ankara,1993, s.291.

¹⁰⁹ Nurettin Yıldırak-Emine Olhan, "Kırsal Kesimde Genç Nüfusun Tarımsal Faaliyetlere Katılma ve Kente Göçetme Eğilimleri", DPT. Kırsal Sanayi Sempozyumu, Ankara,1993, ss.64-65.

¹¹⁰ Ziya Gökalep Mülayım, Demokratik ... ,Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s.135.

kooperatifi, ürünlerin üreticiden tüketiciye intikalinde bir kısım hizmetleri tamamlamaktadır.¹¹¹ Pazarlama, ürünlerin yetiştirilmesinden satışına kadar olan işlerin tamamını içinde bulundurur. Kooperatif kurmadan veya kooperatife ortak olmadan önce çiftçilerin pazarlama gücü çok azdır. Kooperatifler ise pazarda oldukça iyi pazarlama gücüne sahip olup, piyasada istikrarı tamamlayıcı rol oynarlar.¹¹² Pazarlama hizmetlerinin her biri ürünün son alıcıya ulaşmasını kadar masraf yapmayı gerektirir. Dağıtım payı, genellikle belirli bir ürün için üreticinin eline geçen fiyatla, bu ürünü tüketicinin ödediği fiyat farkını belirtir. Tarım ürünlerinde üreticinin eline geçen fiyatla, perakende fiyatlar arasındaki bu fark pazarlama masraflarını gösterir ve ürün çeşitlerine göre değişiklik arz eder.¹¹³ Tarımsal ürünlerin fiziksel özelliği ve tarımsal üretimin kendine özgü ekonomik yapısı gereği bu dağıtım payı büyük oranlara ulaşmaktadır. Bu oran tarımsal pazarlamada örgütlenme olmadığı zaman daha da yüksek boyutlara varmaktadır. Bunlar tarıma pazarlamanın etkin bir biçimde örgütlenmemesinin doğurduğu pazarlama maliyetleri artışı olmaktadır. Söz konusu bu maliyet artışlarının genellikle aracılardan sayısının fazlalığından kaynaklanmaktadır.¹¹⁴

Tarımsal pazarda, üreticiler karşılarında aracılar bulmakta, fiyatta aldatılmakta veya iç ve dış pazarı daha iyi tanıyan aracılar verdikleri düşük fiyata boyun eğmek durumunda kalmaktadırlar. Bunun sonucunda tüketicinin ya da dış alıcının ödediği fiyatın ancak oldukça az kısmı üreticinin eline geçmektedir.¹¹⁵

Tarımsal pazarlamada çeşitli gruplar, pazarlamayı kendi çıkarlarına göre değerlendirirler. Üreticiler ürünlerini yüksek fiyatlarla satma eğilimindeyken, tüketicilerde en düşük fiyata satın almak istemektedirler. Bunların yanında aracı, işlerini yerine getiren hizmet işletmeleri, tarımsal pazarlamada en büyük payı alma eğilimindedirler. Çiftçi ürünü üretim yerinde sattığından üründe oluşacak değer artış üreticiye yansımamakta, pazarlama etkinliğinde sağlanan kazançlar ürünün alım satımıyla uğraşan aracılara gitmektedir.¹¹⁶ Dağıtım payının maliyetinin yüksek

¹¹¹ Güneş, Genel ..., a.g.e., s.285.

¹¹² Şimşek Arman, "Zirai Ürünlerin Pazarlaması" Karınca Dergisi, sayı:663, Mart-1993, s.30.

¹¹³ Rasih Demirci, Tarım Satış Kooperatifleri Sistemini ..., a.g.e. s.3.

¹¹⁴ Turan, Tarımsal ..., a.g.e. ss.42-43.

¹¹⁵ Mülayım, Demokratik ... , a.g.e. s.134.

¹¹⁶ Turan, Tarımsal ..., a.g.e., s.43.

olmasının başka sebepleri şunlardır. Bunlar ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış binlerce üreticinin küçük hacimdeki ürünlerini bir araya toplama güçlüğü, düşük fiyatlı ve çok yer tutan tarım ürünlerin taşıma masraflarının yüksek olması, tarım ürünlerinin çok çeşitli ve derecelenmesinin zor olmasına neden olmaktadır. Düzenli bir üretim ve arzın sağlanamaması, üretimin mevsimlik olması dolayısıyla depolama zorunluluğunun ve çabuk bozulma özelliğinin oluşturduğu büyük risk gibi hususlar yer almaktadır.¹¹⁷

Tarımda ürünlerin pazarlanmasında, maliyetlerin yükselmesi, üreticilerin örgütlenmesinin zayıf kalması, aracılardan çok olması ve yukarıda sayılan vb. sebeplerden dolayı üreticinin eline geçen değeri azaltmaktadır. Üreticilerin pazarlama kooperatifi şeklinde örgütlenmesiyle, ürünün pazarlamasından toplayıcıya kadar giden bütün hizmetlerin kooperatif yolu ile yapıldığını ifade eder. Pazarlama kooperatifleri, üreticilerin ürünlerin toplanması, derecelere ayrılması, standardizasyonu, ambalajı, depolanması, işlenmesi, nakledilmesi, toptancı seviyesinde dağıtılması, satılması, satış için reklâmın yapılması gibi bunlardan herhangi bir kaçının kombinasyonunun yapılmasında birlik halinde çalışması demektir. Ürünün satılmasındaki başarı, pazarlamanın nihai gayesidir.¹¹⁸

İ- ÜRETİCİLERİN KOOPERATİF ŞEKLİNDE ÖRGÜTLENMELERİNİN NEDENLERİ

Üreticilerin kooperatif şeklinde örgütlenmelerinin nedenleri arasında pazarlama karını büyük bir kısmına sahip olabilme, pazarlama masraflarını azaltma ve pazarlama hizmetlerinin düzeltilmesidir. Serbest rekabet sistemindeki bir piyasada güçsüz olan küçük tarım üreticileri kendi başlarına bu işi gerçekleştiremezler. Küçük üreticiler kooperatifler kurarak birleşip güçlenmekte ve ürünlerini kooperatiflerde değerlendirerek, pazar araştırması ve üretim konusunda da yardım sağlamaktadırlar.¹¹⁹ Pazarlama masraflarının düşürülmesi, pazar şartlarına yönelik üretimde bulunma, tüketicinin ödediğinden daha çok pay alma, olağan üstü karları kaldırarak tüketimi özendirme gibi sebepler üreticileri aracılardan elinden almayı zorlamaktadır. Ferdi olarak bu işleri

¹¹⁷ Demirci, Tarım Satış Kooperatifleri Sisteminin ... ,a.g.e., s.3.

¹¹⁸ Güneş, Genel ...,a.g.e., ss.285-286.

¹¹⁹ Turan, Tarımsal ...,a.g.e.,s.43.

yürütemeyen üreticiler, bir araya gelmekte ve kendi teşkilatları için dünyada en çok kullanılan yöntem olan kooperatifleri kullanmaktadırlar. Tarım ürünleri pazarlamanın, pazarlama kooperatifleri vasıtasıyla yürütülmesi, ortakların pazarlama fonksiyonlarından sağlayacağı katkıları arttırmaktadır.¹²⁰

Belirli bir yerdeki üreticilerin satışlarından daha fazla tatmin olmak için birleşmeleri, onların şahsi hareket etme tarzlarından önemli derecede farklılık göstermektedir. Böyle bir birleşme ile üreticiler ayrı ayrı ve teker teker başaramadıkları pazarlama gayesine topluca ulaşabilmektedirler. Çünkü ayrı ayrı hareket eden ferdi çiftçinin karşı karşıya olduğu pazarlama alternatifleri sınırlı bulunmaktadır. Kooperatif içinde birleşen çiftçiler ürünleri için geniş pazarlama imkanlarını birlikte bulmaktadırlar.¹²¹

Üreticiler örgütlenerek, ürünlerini pazarladıklarında, tüketicilerde bu örgütlenmeden faydalanacaklardır. Çünkü tüketiciler, üreticilerin üretmiş olduğu ürünlerini gerçek fiyat üzerinden satın alacaklardır. Bu kooperatifçilik sayesinde, tam rekabet düzenini kurmada etkili olacaktır. Kooperatifçilik düzenin toplumlar iktisadi hayatının ağır basacağı ortamlarda, açık bir rekabet düzeninde arz ve talep kanununun maliyet fiyatı ile satış fiyatı arasındaki mesafeyi azaltacak şekilde işletecektir. Böylelikle kar oranı, belirli kabul edilelerek, istikrar bulması sağlanacaktır.¹²²

Pazarlama kooperatif, ürünün pazar talebine göre düzenlemek isteyen üreticilerin, iç ve dış pazarlardaki gelişmeler açısından iyi bir şekilde bilgilendirilmesini gerektirir. Kalite ve çeşit açısından talep çizgisinden gelişimi, tarım ürünlerin toptan ve perakende fiyat düzeyleri ve diğer alanlardaki üretim seviyesi konularında bilgi sahibi olması üreticiye pazardaki durumu anlamada ve geleceğe ilişkin planlar yapmada yararlı olur. Kooperatifler bu konularda, üreticilerin kolaylıkla anlayacağı şekilde düzenlenmiş gerekli yorum ve açıklamalarla donatılmış bilgileri sunma görevini yüklenmişlerdir.¹²³ Bundan başka olarak kooperatifler, pazarlama araştırması yaparak ürünlerin fiyat düzeyleri, talep durumu gibi konularda

¹²⁰ Rasih, tarım Satış Kooperatifleri Sistemini ... ,a.g.e., s.3.

¹²¹ Turan Güneş, "Türkiye'de Tarımsal Ürünleri Pazarlama Kooperatiflerinin Geliştirilmesi," TTK. XII Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, 1987, s.61.

¹²² Kamil Turan, Kooperatifçiliğin Sosya-Politik Yapısı, Özkan Matbaacılık, Ankara, 1994, s.83.

¹²³ Demirci, Tarım Satış Kooperatifleri Sistemini ... ,a.g.e., s.3.

bilgiler toplayarak üreticilere aktarırlar ve üretim planlarını buna göre gerçekleştirirler.¹²⁴ Kooperatifler bunların yanında üyelere yeni üretim tekniklerine ilişkin bilgi vermekte, ürünün hasadı, depolanması, işleme yönünden, kalitenin geliştirilmesine ve üretim miktarının artırılmasına yardımcı olacaktır.¹²⁵

Tarımsal üretimin yapısı gereği bazı yıllar üretim beklenin çok üzerinde olabilir. Bu da fiyatların hızlı bir şekilde düşmesine neden olur. Kooperatifler devreye girip üretim fazlasını stoklayarak, ya da başka pazarlara sürerek çiftçinin fiyat düşüşünden doğacak gelir kaybını önleyebilir. Bazen bu durumun tersi olduğu, zamanlarda çiftçiyi, krediler ile kooperatifler koruyacaktır.¹²⁶

Üreticiler pazarlama kooperatifi içinde birleşmeye götüren amaçları maddelersek ;¹²⁷

- Tarım ürünü işleyen endüstrinin talebini devamlı ve bir düzen içinde karşılamaları.
- Talebi devamlı ve bir düzen içinde karşılarken, arz miktar bakımından karşılama ve kaliteyi yükseltme.
- Pazarlama kanallarında mevcut olan yarışmayı düzeltme ve pazarlamanın etkinliğini artırma.
- Pazarlama kanalını daha fazla kontrol etme ve bu kanalda çiftçilerin liderliğini ortaya çıkarmadır.

J-TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFLERİN PAZARLAMA İÇİNDE VE GİRDİ TEMİNİNDEKİ EKONOMİK DEĞERLERİ

Çok çeşitli pazarlama kuruluşları vardır. Pazarlama kuruluşları dört grup altında toplanabilir.

- Devlet Pazarlama Kuruluşları.
- Özel Pazarlama Kuruluşları.
- Kooperatifler.

¹²⁴Turan, Tarımsal ..., a.g.e., s.44.

¹²⁵Demirci, Tarım Satış Kooperatifleri Sistemini ...,a.g.e., s.3.

¹²⁶Ahmet Şahinöz, "Tarımda Endüstriyel Kooperatifçilik", Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Aralık 1983, s.217-218.

¹²⁷Turan Güneş, Türkiye'de ... ,a.g.e., s.62.

-Ürünün değişik şekilde kombinasyonu.

Çeşitli ürün grupları itibarıyla farklı pazar bünyeleri oluşmuştur. Örneğin, kuru meyve-sebze pazarlamasında genellikle Tarım Satış kooperatifleri (T.T.K.) ile özel pazarlama kuruluşları yer almaktadır. Yaş meyve-sebze pazarlaması tamamıyla özel sektör tarafından yapılmaktadır. kooperatifler son derece zayıftır. Çay ve şeker pazarlamasında tamamıyla devlet rol almaktadır. Hububat pazarlamasında öncü kuruluş Toprak Mahsulleri Ofisi, yer almakla beraber özel sektör de bu işe katılmıştır.¹²⁸

Türkiye’de kooperatiflerin ekonomik katılım oranlarının düşük düzeyde kaldığı görülmektedir.¹²⁹

Tablo: 1. 2- Türkiye’de Bazı Tarım Ürünleri ve Girdilerde Kooperatiflerin Payı (%)

Sütçülük	Şarapçılık	Zeytinyağ	Bitkisel Yağ	Hayvansal Yem	Meyve Suyu	Un
2.9	4.4	6.8	9.7	9.5	5	1

Kaynak: Ziya Gökalp Mülayım, Kooperatifçilik, Yetkin Yayanları, Ankara, 1992

Türkiye’de Tarım Satış Kooperatiflerinin olduğu bir durumda, kooperatiflerin pazar payları şunlardır.

Tablo: 1. 3- Türkiye’de Geleneksel Tarım Ürünlerinin ve Diğer Bazı Ürünlerin Pazarlamasında Kooperatiflerin Payı (%)

Ürünler	Pazar Payı
Pamuk	48.6
Fındık	36.7
Ayçiçeği	31.8
Kuru incir	27.7
Gül çiçeği	23.5
Kuru üzüm	18.3
Süt	2.9
Limon	2.4
Portakal	2.0
Zeytinyağı	1.7
Yumurta	1.0
Taze Sebze	1.0

Kaynak:Gül Karaaslan, Ziya Gökalp Mülayım, Türkiye’de Tarım Ürünlerin Pazarlanmasında Kooperatif Payı, Kooperatif Dünyası,Sayı:268, 1993, s.7

¹²⁸ Gül Karaaslan-Ziya Gökalp Mülayım, “Türkiye’de Tarımsal Ürünleri Pazarlamasında Kooperatiflerin Payı”, Kooperatif Dünyası, Sayı:263, Temmuz, 1993, s.5.

¹²⁹ Ayhan Çıkın- Murat Yercan, “Tarımda Üretici Örgütlenmesi (Kooperatifler)”, Kooperatif Dünyası, Sayı:288, Mart, 1995, s.8

T.S.K. tarafından gerçekleştirilen devlet destekleme alımlarının Türkiye üretimine oranları incelendiğinde ortalama olarak kütlü pamuğun % 29.9'unu, fındığın % 36.4'ünün, çekirdeksiz kuru üzüm % 21.3'ünün, kuru incir % 29.1'inin, ayçiçeğinin % 38'inin ve soya fasulyesinin ise % 35.9'unun T.S.K. tarafından mübaya edildiği görülmektedir. T.S.K.'inin ihracattaki payları ihraç edilen ürünler itibariyle % 0.4 ile % 47.8 oranı arasında değişmektedir. Örneğin kuru incir ihracatındaki payı % 11.6'ıke yaş kozada % 47.8, pamukta % 6.15 oranında olmuştur.¹³⁰

Türkiye'de kredi ve tarım alanındaki kooperatifler, Tarım Kredi Kooperatifleridir.(T.T.K.) Tarım Kredi Kooperatiflerinin üreticiye verilen kredilerin içindeki oranı % 16 civarındadır.¹³¹ Türkiye'de tarım kesimine kredi sağlanmasında, T.K.K. önemli rol oynamaktadır. Tarım kesiminde en çok ortağa sahip Tarım Kredi Kooperatifleridir. Tarım Kredi kooperatifleri bugün Ankara Merkez Birliği, 16 bölge birliği ve bu bölge birliklerine bağlı 2487 birim kooperatifi ile, 1.560.583 ortağına hizmet götürmektedir.¹³² Yaklaşık olarak bu Türkiye'de toplam çiftçi nüfusunun yaklaşık % 36'sını teşkil etmektedir.¹³³

T.K.K.'lerin ortaklarına sağladığı bazı girdilerin Türkiye kullanımındaki payları incelendiğinde, T.K.K. ve birliklerince ortaklarına verilen kimyasal gübrenin Türkiye kullanımındaki payı, 1984-1993 yılları itibarıyla % 18.9 ile % 40.1 arasında değişmektedir. Zirai ilaç kullanımındaki payı ise % 7.8 oranı ile % 68.2 oranı arasındadır.¹³⁴

¹³⁰ Turan, Tarımsal ...,a.g.e., s.49.

¹³¹ Çıkın, Karacan, Genel ...,a.g.e., s.384.

¹³² H. Cemil Akın, "Tarım Kredi Kooperatiflerinin Çalışmaları ve Kooperatifçiliğimizin Geliştirilebilmesi İçin Öneriler", II. Kooperatifçilik Kurultayı, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Yayını,Ankara, 1993, s.27.

¹³³ Erol Demir, "Yeni Bir Yapıya Doğru", Türk-Koop Gazetesi, 1 Kasım 1995, s.3.

¹³⁴ O. Murat Koçtürk, "Türkiye'de Tarım Kredi Kooperatiflerinin Örgütlenme Durumu ve Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi", Kooperatif Dünyası, Sayı:295, Ekim-1995, s.15.

Tablo: 1. 4- Tarım Kredi Kooperatiflerinin Girdi Olarak Kimyasal Gübre ve Zirai İlaç Temini

Yıllar	Kimyasal Gübre (1000 Ton)		Zirai İlaçlar (1000 Ton)	
	T.K.K verilen	Türkiye Kullanımı	T.K.K verilen	Türkiye Kullanımı
1989	1187	4798	8.4	35.0
1990	1095	4995	5.7	35.0
1991	857	4540	19.8	29.0
1992	938	4938	8.7	
1993	1182	5503	10.3	

Kaynak: O. Murat Koçtürk, "Türkiye'de Kredi kooperatiflerinin Örgütlenme Durumu ve Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi Kooperatif Dünyası :295, Ekim-1995, s.15

Tarım Satış Kooperatiflerince (T.S.K.) ortaklarına aynı kredileme yoluyla kimyasal gübre ve zirai ilaç verilmektedir. 1981-1991 dönemi için Türkiye'de kullanılan kimyasal gübrenin % 1.60 ile % 2.86 arasında değişen bir bölümü ile, kullanılan zirai ilaç miktarının % 6.55 ile % 11.87 arasında değişen bir bölümü T.S.K.'lerince karşılanmıştır.¹³⁵

1992 yılında T.K.K'lerince üreticiye ulaştırılan araç, gereç ve makinaların parasal tutarı 377.143.277.200 TL'dir. Yine aynı yıl içinde 461.178 ton yem T.K.K'lerince sağlanmıştır. bunun parasal tutarı ise 651.699.102.168 TL'dir. Ayrıca bitkisel üretimde büyük artış sağlayan araç ve sertifikalı kademe patates, arpa, mısır, ayçiçeği, soya, nohut, mercimek, sebze gibi muhtelif tohumluk tedarik ederek ortaklarına dağıtmıştır.¹³⁶ Kooperatiflerin tarım alet ve makinalardaki payı % 2.5, tohumlukta % 17, yemde ise % 10'dur.¹³⁷

Türkiye'de kooperatifler tarım ürünlerinin pazarlanmasında ve girdi temininde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, yeterli değildir. Türkiye'de kooperatiflerin ekonomide etkinliğini arttırmak için, öncelikle hükümet programlarında bulunan tarım politikalarına, bir alt politika olarak üretici

¹³⁵ M. Metin Artukoğlu, "Türk Tarımında Temel Girdilerin Sağlanmasında Kooperatif Kredileri", Kooperatif Dünyası, Sayı:276, Mart-1994, s.29.

¹³⁶ Cemil, Tarım ..., a.g.e., ss.30-31.

¹³⁷ O. Gülen Özdemir, Ziya Gökalp Mülayım, İ. Hakkı İnan, "Türk Tarımında Girdi Kullanımında Kooperatif Payı", Kooperatif Dünyası, Sayı:257, Ağustos-1992, s.22.

örgütlenmesi ve kooperatifçilik konulması yararlı olabilir. Özellikle tarım sektöründe kooperatif bilinci yerleştirilerek, kooperatifler mali yönden desteklenmelidir.¹³⁸

K- TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFLER

Türkiye'de tarımın yapısı gereği, örgütlenmesi gerekmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye'de yoğun olan küçük köylü işletmeleri, üretim ve pazarlama işletmelerinde önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Örneğin, bu işletmeler üretim aşamasında verimi yükseltecek, girdileri ve günün teknolojisine uygun araç ve gereçleri kullanmaktan genellikle yoksundurlar. Ayrıca ülkemizde tarımsal kredilerin, sahip olunan toprak ve diğer varlıklarla orantılı olarak dağıtılması küçük köylü işletmelerinin finansal sorunlarını daha da büyük çıkmaza sürüklemekte ve onları diğer sektörlerde çalışmaya itmekte önemli rol oynamaktadır. Bunların yanında bu işletmelerde üretimi değerlendirecek tesislerin yetersiz oluşu, üreticiler ellerindeki ürünü çabuk çıkartmaya zorlamakta ve aracı kitleye karlar elde etme olanağı vermektedir. Bu sorunların çözümü ülkemizde kooperatifçilik etkili olabilir.¹³⁹

Türkiye'de nicel olarak birçok tarımsal kooperatifler, arasında Tarımsal Kalkınma, Sulama, Su Ürünleri, Pancar Ekicileri ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleri yer almaktadır..

1-Tarım Kredi Kooperatifleri

Türkiye'de T.K.K. tarımsal gelişmeye ve kooperatifçiliğe öncülük etmiştir. Memleket sandıklarıyla Tarım Kredi Kooperatiflerinin temeli atılmıştır.¹⁴⁰ Cumhuriyet Döneminde 1924 yılında itibari Zirai Birlikler Kanunu çıkartılmış, ortaklara sınırsız sorumluluk yükleyen, pazarlama dahil, çok amaçlı çalışan, fakat eleman yetersizliğinden dolayı bu örgütler uygulama alanı bulamamıştır. 1929 yılında kabul edilen ve tarımsal kesimdeki kredi dağılımını amaçlayan Zirai kredi Kooperatifleri kanunu ise köyde ve kentte oturan ortaklara pay ve sorumluluk yönünden farklı hükümler getirmesi ve verilen kredilerin geri alınması hususunda yeterli organizasyona sahip olmaması nedeniyle gerek üreticilere, gerekse devlet

¹³⁸ Ayhan Çıkın, Muratn Yercan, Tarımda ... , a.g.e.,s.9.

¹³⁹ Başar, Kooperatif ...,a.g.e., s.147.

¹⁴⁰ Ürper, Türkiye'de ...,a.g.e., s30.

organları tarafından benimsenmemiş ve kooperatifler yurt çapında gelişmemiştir. Sözü edilen aksaklıkları gidermek amacıyla 1935 yılında çıkartılan 2636 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu ise 1972 yılında 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkıncaya kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁴¹ Bu kanunun çıkıp, uygulanmasına kadar, finansal, yönetim ve denetim açısından uzun bir süre Ziraat Bankasına bağlı kalmışlardır. 1581 sayılı Kanununda yer alan kooperatiflerin bütünleşmesiyle ilgili hüküm ancak 1977 yılında uygulanabilmiştir. Bu bütünleşmeden sonra Ziraat Bankasına yüklenen görev ve sorumluluklar, kurulmuş olan bölge ve merkez birliğine devredilerek bağımlılık azaltılmış, fakat ortak ile kooperatif arasındaki biçimsel ilişki değişmemiştir.¹⁴²

Daha önce Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı olan T.K.K., 1984 yılında Tarım ve Köy işleri Bakanlığına bağlanmıştır. 1985 yılında yayımlanan 3223 sayılı Kanunla aynı durum devam etmiştir.¹⁴³

Son olarak 28.06.1995 tarih ve 22327 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 553 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile T.K.K.'lerin yeni bir yapı kazandırılmıştır. Bu yapıyla hükümetler tarafından atama ile gelen genel müdür, genel müdür yardımcıları ve bölge müdürlerinin görevleri sona ermiş ve devletin faaliyetlere aktif olarak katılması yerine, devletin sistemde denetleyici ve düzenleyici olarak yer alması sağlanılmıştır.¹⁴⁴

T.K.K.'lerinin amacı, ortaklarına yeterli ve ucuz kredi temin etmektir. Tarımsal üretim öncesi hizmet ve girdi tedarikinde, tarımsal üretimin gerçekleşmesi ve işlenip pazarlanması aşamalarında çiftçiler finansmana ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle T.K.K. tarımsal üretim tüm evrelerine finansman hizmeti verebilecek şekilde örgütlenerek hizmet verirler.¹⁴⁵

Tarım Kredi Kooperatiflerinin amaçları sıralanacak olunursa;¹⁴⁶

-Mevduat toplamak

¹⁴¹ Başar, kooperatif ...,a.g.e., s.30.

¹⁴² Ürper, Türkiye'de ...,a.g.e., s.30.

¹⁴³ Akın, Tarım ...,a.g.e., ss.26-27.

¹⁴⁴ Demir, Yeni ...,a.g.e., s.3.

¹⁴⁵ Çıkın, Karacan, Genel ...,a.g.e., s.352.

¹⁴⁶ Mülâyım,Kooperatifçilik...,a.g.e.,s.187

- Kredi sağlamak
- Faiz oranını düşürmek
- Ortaklarına kredi konusunda tavsiyeler de bulunmak
- Alınan kredinin üretimde kullanılmasını gerçekleştirerek tarımsal üretimin artmasını sağlamaktır.

T.T.K. bugün Ankara'daki Merkez Birliği, 16 Bölge Birliği ve bu bölge birliklerine bağlı 2487 birim tarım kredi kooperatifi ile, 1.506.583 ortağına hizmet götürmektedir. Yıllara göre birim Tarım Kredi Kooperatifleri ve ortak sayı tablo 5 'de gösterilmiştir.¹⁴⁷

Tablo: 1. 5- Tarım Kredi Kooperatifleri Birim Kooperatif ve Ortak Sayıları.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1990	2459	1.579.208
1991	2476	1.480.394
1992	2483	1.560.438
1993	2487	1.560.583

Kaynak:H.Cemil Akın T.K.K.'lerinin Çalışmaları ve Kooperatifçiliğimizin Geliştirilmesi İçin Öneriler, Ankara : II Kooperatifçilik Kurultayı, 993,s.30

2-Tarım Satış Kooperatifleri

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri (TSKB), T.K.K.'nin yanında gerçekleştirilmiş ikinci büyük girişimdir.¹⁴⁸

T.S.K.'nin amacı ortakları olan üreticilerin ürünlerini en iyi biçimde değerlendirmek, bunun içinde onların iç ve dış pazarlamada değer fiyatına gerçekleştirmek ve tüketicilerin ödediği paranın mümkün olduğunca fazla kısmını ortak olan üreticilerin eline geçmesini sağlamaktır.¹⁴⁹ Tarım sektöründe elde edilen ürünlerin etkin bir biçimde pazarlanabilme, üretim kadar önemli olmaktadır. Tarım üreticilerinin ürettiklerini hemen elden çıkarmayarak, pazarın uygun zamanı beklemeleri ve tüketicilerin talebine uygun nitelikli ürün üretebilmeleri için, pazar koşullarını bilmelerine ayrıca yeterli mali güce sahip olmalarına bağlıdır. Üreticilerin

¹⁴⁷ Akın, Tarım ...,a.g.e. s.30.

¹⁴⁸ Necat Berberoğlu, Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarım Kredi Uygulaması, Eskişehir İktisadi ve Ticari Akedemi Yayınları, Eskişehir,1981, s.95.

¹⁴⁹ Mülayım, Kooperatifçilik ...,a.g.e. s.251.

tüm bu işleri tek başlarına yapmaları mümkün olmadığından, örgütlenerek emek, bilgi ve sermayelerini birleştirmeleri gerekmektedir. Tarım Satış Kooperatifleri bu gereksimi karşılamak amacıyla kurulmuşlardır.¹⁵⁰

3- Köy Kalkınma Kooperatifleri

Türkiye’de kırsal kesimin sosyo-ekonomik gelişimini sağlamak için 1965 yılından itibaren Türk Ticaret Kanunu Kooperatif şirketlere ilişkin hükümlerine göre kurulmaya başlayan Köy Kalkınma Kooperatifleri, da sonra 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na bağlanmışlardır.

Kuruluş amaçları arasında, kırsal yerleşim alanlarında işsizliği azaltmak, yurt dışında elde edilen bilgi, görgü ve gelirlerin, istihdam imkanı sağlayıcı yatırımlara kanalize etmek gerekçesiyle uygulaması 1965 yılının ikinci yarısında başlayan dış ülkelere işgücü sevkinde kooperatif kuran köylülere öncelik tanınması projesi sonucu kooperatif sayıları artmış fakat kooperatifçilik bilinci ve uygulaması gelişmemiştir.¹⁵¹

Günümüzde köy kalkınma kooperatiflerinin amacı, temel üretim araçlarının (toprağın, ahırın, kümesin, kovanının, hayvanın, bitkinin, tezgah, el ve ev aletlerinin) üreticiye ait olduğu, ortağı olan üreticiye girdi ve kredi temin etmek, ortağın elde ettiği üretimi değerlendirmek ve pazarlamak olmaktadır.¹⁵² Köyün ve köylünün tüm sorunlarını çözmeyi amaçlayan bu kooperatifler, üretim planlaması, tarımsal girdi ve tüketim maddeleri temini, ürünlerin işlenmesi ve pazarlaması, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi çok amaçlı çalışma konularını faaliyet göstermektedirler.¹⁵³

Tablo: 1. 6- Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Sayısal Durumları

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1989	5.275	468.810
1990	3.520	522.500
1993	3.817	540.046
1994	4.011	542.958

Kaynak: Z. Gökalp Mülayım, Kooperatifçilik, Ankara :Yetkin Yayınlar, 1992, s.365-366

Esen Figen, Tarımsal kalkınma Kooperatiflerinin Dünü, Bugünü, Sorunları ve Çözüm Önerileri, T.M.K.B.,Ankara 1993, s.136

¹⁵⁰ Berberoğlu, Türkiye ..., s.95.

¹⁵¹ Ürper, Türkiye’de ..., s.33.

¹⁵² Esen Figen, Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Dünü, Bugünü, Sorunları ve Çözüm Önerileri, TMKB,Ankara, 1993, s.133.

¹⁵³ Gökkaya, Tarım, s.15.

4- Pancar Ekicileri Kooperatifleri

Pancar ekicileri üretim kooperatifleri devlet tarafından kurulan şeker fabrikalarının hammaddesi şeker pancarı üretimini arttırmak amacıyla devletin (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.) önderliğinde 1951 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır. Kooperatifler 1950'li yıllarda Türk Ticaret Kanunu'na göre kurulmuş, 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na intibak etmişlerdir.¹⁵⁴

Pancar Ekicileri Üretim Kooperatiflerinin amaçları arasında, şeker pancarı ile birlikte diğer tarım ürünlerinin yetiştirilmesi ve veriminin artırılması konusunda ortaklara yardımcı olmak gelmektedir. Ortakların ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sağlamak için yatırımlar yapmak ve yatırımlara ortak olmaktır.¹⁵⁵

Pancar ekicileri kooperatifleri'nin ana sözleşmelerinde T. Şeker Fabrikaları Temsilcilerinin yönetim kurullarında görev almasını zorunlu kılan maddeler bulunmaktadır. Panko Birlik yetkililerin bu koşulun 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'na aykırı olmadığını vurgulamakta ve Türk Kooperatifçiliğinin gelişmesi için bir zorunluluk olarak görmektedir. Ancak uluslararası kooperatif ilkelerini belirleyen 1966 ICA kararına göre devlet temsilcilerinin kooperatif yönetiminde, geçici bir süre yer alabilecekleri ve kooperatif gelişimini sağladıktan sonra yönetimi ortaklarına devretmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin Şeker Fabrikalarının etkisinden kurtularak yönetimde ortakların esas söz sahibi olabileceği bir sisteme yönelmeleri yararlı olacaktır.¹⁵⁶

Tablo: 1. 7- Pancar Üreticileri Kooperatiflerinin Sayısal Durumları.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1989	24	1.346.398
1990	27	1.383.956
1992	28	1.470.818
1994	30	1.405.000

Kaynak:Ziya Çağlar Türkiye'de Kooperatif Nevileri ve Sayıları, Karınca Dergisi, Sayı.641-952. 1990-1991, s.10-16
Nazif Gökçaya Türkiye'de Hizmet Türlerine Göre Faal Kooperatifler, Kooperatif Dünyası, sayı:293, 1994, s.6

¹⁵⁴ Gökçaya, Tarım ...,a.g.e., s.15.

¹⁵⁵ Ürper, Türkiye'de, ...,a.g.e., s.36.

¹⁵⁶ Başar, kooperatif ..., a.g.e., s. 160

5- Toprak-Su Kooperatifleri

Sulama kooperatifleri, 1963 yılından itibaren Toprak-Su Kooperatifleri adı altında kurulmaya başlamışlardır.¹⁵⁷ Bu kooperatifler 1163 sayılı Kanununa göre kurularak işlemektedir. Amacı tarımsal sulama olan Toprak-Su Kooperatifleri, verimliliği yükseltmek için sulama ile beraber, gidebilecek hizmetleri de götürmek amacını da gütmektedirler. Suyun tarımda kullanılması için ilgili tesisleri kurmak ve bunları işletmek, sulama tekniğinin ve verimliliğin gerektirdiği koşulları yerine getirmek (arazi birleştirmek, arazi ıslah çalışmaları v.s.) ortaklara bu konuda eğitici ve öğretici bilgiler vermek, ortakların, kooperatif amacına yönelik girdi ve tüketim maddelerini en elverişli koşullarda elde etmelerini ve tarımsal sigortacılık yapmak gelmektedir.¹⁵⁸

Toprak-Su Kooperatiflerine yapılan yatırımların büyük bir kısmı devlete aittir. Bunun için yapılan tesislerin sadece kullanım hakkı kooperatife verilmiştir. Mülkiyeti ise devlete aittir.

Bu ortaklıklar, genelde yarı kamu örgütü niteliğindedirler ve bir tür zorunlu üyelik oldukça yaygındır. Çeşitli ülkelerde, tarımcıların yeterli çoğunluğu bir toprak-su kooperatifi kurma kararını verdiğinde, çalışma alanı içinde üyelik zorunlu kılınmış olur. Genelde ortaklık payı üyenin sulanacak toprağının yüzölçümüne veya kullanacağı su miktarına göre belirlenir.¹⁵⁹

Türkiye’de sulanan alanın % 14.92’si kooperatifler tarafından sulanmaktadır. Kooperatiflerce sulanan alanın % 64.43’ü yeraltı sulama kooperatifleri, % 33.57’si ise yerüstü sulama kooperatiflerine aittir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Mülâyım, Kooperatifçilik ..., a.g.e., ss.350-351.

¹⁵⁸ Ürper, Türkiye’de ...,a.g.e., s.25.

¹⁵⁹ Ahmet Özçelik, “Türkiye’de Sulama ve Toprak-Su Kooperatifleri, Karınca Dergisi, Sayı:657, Eylül 1991, s.12.

¹⁶⁰ İlkay Polat Della, “Türkiye’de Sulama Kooperatifleri, Sulama İşletmeciliğindeki Rolü ve Sulama Tesislerinin Özelleştirilmesindeki Önemi”, Karınca Dergisi, Sayı:652, Nisan-1991, s.16.

Tablo: 1. 8- Toprak-Su-Kooperatiflerinin Sayısal Durumları

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1989	421	21.703
1990	1123	123.461
1994	1610	146.387

Kaynak: Ziya Çağlar "Türkiye'de Kooperatif Nevileri ve Sayıları", Karınca Dergisi, Sayı: 652 , Nisan 1991, s.16

Nazif Gökkaya "Denetim Birlikleri Kurulurken", Kooperatif Dünyası, Sayı: 293, Ağustos-1995, s.6

6. Tarımsal Amaçlı Diğer Kooperatifler

Türkiye'de yukarıda sayılan tarımsal amaçlı kooperatiflerden ayrı olarak, balık üreticilerini korumak amacıyla kurulmuş kooperatifler vardır. Bunlar, balıkçılık yapan üreticilerin araç-gereçlerini korumak, araç-gereçlerini ucuza sağlamak, balık ürünü değerlendirmek, kültür balıkçılığını geliştirmek ve ortaklar arası toplumsal gelişmeyi sağlamak gibi amaçlarla balıkçılık kooperatifleri kurulmuştur.¹⁶¹ Türkiye'de 1994 yılında kooperatif birim sayısı 292'i, ortak sayısı da 15.845'dir.¹⁶²

1940 yılında Çay Kanunu çıkmasından sonra, çay üretimini arttırmak ortakların üretim ihtiyaçlarını sağlamak ve kredi imkanlarını genişletmek amacıyla ilk olarak 1946 yılında Rize'de Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifi kurulmuştur. Günümüzde faaliyetlerini sürdüren bu kooperatifler yöresel olduklarından Türkiye çapında gelişme gösterememişlerdir.¹⁶³

¹⁶¹ Ürper, Türkiye'de ..., s.39.

¹⁶² Gökkaya, Denetim ..., s.6.

¹⁶³ Ürper, Türkiye'de ..., s.35.

İkinci Bölüm

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ, YENİDEN YAPILANMALARI VE PAZARLAMA

II. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ, YENİDEN YAPILANMALARI VE PAZARLAMAYA ETKİLERİ

TSKB'leri Türkiye'de ürün pazarlamasında önemli bir yere sahiptir. Birlikler zarar etmektedir ve bu zarar büyük boyutlara ulaşmaktadır. Bu zarardan birliklerin kurtulmasında yeniden yapılanmaları gerekmektedir.

A- TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞU

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri (TSKB) 1933 yılında "Aydın Zirai Satış Kooperatifi İttihadı" adı ile kurulmuştur. Bu birliğe, Aydın çevresinde 6 İncir Kooperatifiyle Salihli ve Alaşehir Üzüm Müstahsilleri ortak olarak girmişlerdir.¹⁶⁴

1930'lu yıllar bir önceki dönemde sürdürülen liberal iktisat politikasının (1923-1931) sonuçlarının alınmaya başlandığı yıllardır. Uygulanan liberal iktisat politikasının başarılı olmadığını göstermektedir. Ekonomide görülen başarısızlık, tarım kesiminde de belirgindir. T.S.K. hareketinin Türkiye'de Ege Bölgesinde 1930'lardaki bunalımın da etkisiyle hız kazanmıştır. Tabandan gelen ve hızla yayılma eğilimi gösteren bu hareketin 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı TSKB kuruluş yasasıyla Devlet tarafından yönlendirmek istendiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁵ Fakat devletin bu yönlendirme isteği T.S.K. üzerinde zamanla olumsuz bir etki meydana getirmiştir.

1935 yılında çıkartılan 2834 sayılı T.S.K.B. Kanunu, T.S. Kooperatiflerinin ilk kuruluş kanunudur. 1984 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanun özelliği "devletin güdümü" altında bir kooperatifçiliği öngörmesidir.¹⁶⁶ Ayrıca TSK'ler 1969 yılına kadar, birlik düzeyinde bir örgütlenmeye gidememişlerdir. Çünkü 2834 sayılı yasa bölge birliği şeklinde örgütlenmeye izin veriyor, fakat merkez birliği kurulmasına imkan vermiyordu. 1969 yılında çıkarılan 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, her türlü kooperatiflerin birlik ve merkez birliği şeklinde birim üstü örgütlenmesine olanak vermiştir. TSKB'de bu üst örgütlenme hükümlerine tabidirler.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Dinçer ve Diğerleri, Kooperatifçilik ..., a.g.e., s.211

¹⁶⁵ Erdoğan Soral, Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Sorunu, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademesi Yayınları, Ankara, 1981, s.5

¹⁶⁶ Cennet Yıldız - Z. Gökalp Mülayım, "Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinde Kooperatif İlkelerinin Uygulanması", Kooperatif Dünyası, Sayı:277, Nisan-1994, s.24.

¹⁶⁷ Mülayım, Kooperatifçilik ...,a.g.e., s.265.

1- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri İle İlgili Hukuk Kaynakları ve Tarihi Gelişimi

Bugünkü mevcut birlikler 2834 sayılı TSKB'leri Kanunuyla kurulmuştur.¹⁶⁸

Bu kanuna göre ilk kurulan birlik, 1987 yılında İzmir'de teşekkül eden, İzmir incir Satış Kooperatifleri Birliğidir.¹⁶⁹

2834 Sayılı Kanun 1984'te yürürlükten kaldırılmıştır. Yine 238 sayılı kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. 1985 yılında da bu kararname 3126 Sayılı Kanuna dönüşmüştür. Türkiye'de bugün için "3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kuruluşu hakkında kanun hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulüne dair kanun" yürürlükte dir. Bu kanuna en son 04.04.1991 yılında 3710 sayılı kanunla geçici maddeler eklenmiştir.¹⁷⁰ TSKB ile ilgili olarak hukuki mevzuatdaki en son yapılan değişiklik ise, 1993 yılında 3947 sayılı, kanun ile bazı maddeler değiştirilmiştir.¹⁷¹ Bugün TSKB'lerin yeni yapılanmaları ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri de Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından düzenlenen 1. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri üretici Kurultayı 24-25 Ocak 1995 tarihlerinde Kuşadası'nda yapılmıştır.

2- Tarım Satış Kooperatiflerinin Amaçları

TSKB ile ilgili olan 3186 sayılı kanun T.S. Kooperatiflerinin kuruluş amacını şu şekilde tanımlamaktadır. " Üreticiler, karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçları sağlamak, ürünlerini daha iyi koşullarda değerlendirmek ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla, aralarında sınırlı sorumlu, değişir sayıda ortaklı ve değişir ve değişir sermayeli, tüzel kişiliğe haiz Tarım Satış Kooperatifleri" kurabilirler.

Bir Tarım Satış Kooperatifinin kurulabilmesi için en az on üreticinin, bir Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinin kurulabilmesi içinde en az üç Tarım Satış Kooperatifinin bir araya gelmesi şarttır.

¹⁶⁸ Dinçer ve Diğerleri, Kooperatifçilik ..., a.g.e.,s.211.

¹⁶⁹ Soral, Türkiye'de ...,a.g.e., s.5.

¹⁷⁰ Yıldız-Mülayım, Türkiye'de ...,a.g.e., s.27.

¹⁷¹ İsmail Duymaz, Tarım...,a.g.e.,s.9

Kooperatif ve birlikler, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının ekonomik ihtiyaç ve verimlilik bakımından yapacağı inceleme sonucunda ve bu bakanlığın izni ile kurulur.

TSKB'lerin amaçları şu şekilde özetlenebilir.¹⁷²

- Ortaklarının ürünlerinin daha iyi şartlarda değerlendirilme çalışmak, bu konuda gerekli her türlü tedbiri almak,
- Ortakların ve ortak olmayan üreticilerin tarımsal üretim faaliyeti ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak.
- Ortak ürünlerine devamlı sürüm ve alıcılar bulmak.
- Lüzumunda bu ürünleri hammadde olarak işlemek ve satışını yapmak.
- İç ve dıştaki araçlara giden kazancı üreticilere mal ederek durumlarına yabancı ülkelerdeki üreticilere karşı kuvvetlendirmek.
- Piyasada düzen verici bir yer olarak fiyat dalgalanmalarının önüne geçmek.
- Ürünlerin tüketim piyasasında en iyi fiyatlarla satışını sağlamak.
- Yurt ürünlerinin standartlaştırılmasında üreticilerle tüccarlara düşen ödevleri gerçekleştirmek.
- Ortakların üretim ihtiyaçlarına yarayan her çeşit araç ve gereçleri toptan ucuz olarak alıp dağıtmak.
- Ürünleri ucuza mal etmek.
- Kalitesini iyileştirmek.
- Satış kapasitesini arttırmak.
- Ortak ürünlerinin milletlerarası piyasalarda en iyi fiyatlarla satışını sağlamak.

Birlikler, bu sayılan amaçların bir çoğunu gerçekleştirerek üreticilerin sigortası olmaktadır. Birlikler piyasalarda düzenleyici bir rol oynamakta; üreticinin hakkını korumakta ve mağdur olmalarını engellemektedir. Ürünlerin toplu alımında ve sanayi tesislerde işlenmesinde, toplu girdi tedarikinde üreticiye ciddi bir destek hizmeti sağlamaktadırlar.¹⁷³ Bunlar da birliklerin önemli bir fonksiyonu yerine getirdiğini göstermektedir.

¹⁷² Rıfat Ünaydın, "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Tarımsal Üretimi ve Tüketime Dayalı Sanayi'nin Gelişmesindeki Etkileri", Kooperatifçilik Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran, Sayı:84, s.24.

¹⁷³ Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.27.

3 Tarım Satış Kooperatiflerinin Örgüt Yapısı

TSKB kuruluşu hakkında kanun olan 3186 sayılı kanuna göre, kooperatif ve birliklerin organları genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulundan oluşmaktadır.¹⁷⁴

a-Genel Kurul

Genel Kurullar, kooperatif ve birliklerin en yetkili organlarıdır. Genel kurullarda alınan kararlar, ana sözleşmelerde gösterilen süre içerisinde yetkili makamın onayı ile kesinleşir. Süresi içerisinde onaylanmayan veya reddedildiği bildirilmeyen kararlar tasdik edilmiş sayılır. Buradaki yetkili makam ilgili bakanlık olmaktadır.

Genel kurullarda, kanun, ana sözleşme ve diğer mevzuat hükümlerine aykırı olarak alınan kararlar uygulanamaz.

b - Yönetim Kurulu

3186 sayılı TSKB'lerin kuruluşu hakkındaki kanuna göre, yönetim kurulu, kooperatiflerde, genel kurula katılma hakkına haiz ortaklar arasından genel kurulca seçilecek dört üye ile kooperatifin müdürü veya vekilinden teşekkül eder.

Devlet adına destekleme alımları ile görevlendirilecek birliklerde, destekleme alım görevinin verildiği tarihten, desteklenen ürünün satışının tamamen yapıldığı tarihe kadar, görev yapmak ve destekleme alımları ile ilgili işleri yürütmek üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile T.C. Ziraat Bankası' da yönetim kurullarında kendi mensupları arasında birer temsilci görevlendirirler.

c - Denetleme Kurulu:

Denetim kurulları, kooperatiflerde genel kurula katılma hakkına haiz ortaklar arasından veya dışarıdan seçilecek iki üyeden teşekkül eder.

Birliklerde, genel kurulca temsilciler arasından veya dışarıdan seçilecek iki üye ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Ziraat Bankasının mensupları arasından görevlendireceği birer temsilciden teşekkül eder. 1993'de yapılan değişiklikle Ziraat Bankasının denetim kuruluna temsilci göndermesi kaldırılmıştır.

¹⁷⁴ 3186 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkındaki Kanun, Resmi Gazete, 08.05.1985.

TSKB'leri bütün işleri, kayıt ve defterleri, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının veya Ziraat Bankasının teftiş ve denetimine tabidir.

d- Kooperatiflerde Müdür, Birliklere Genel Müdür Atanması

Birliklere bağlı kooperatiflere müdür ve imzaya yetkili diğer personel, genel müdürün teklifi ile birlik yönetim kurulunun kararı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile atanır.

Birliklerde genel müdür, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının önerisi üzerine ortak kararname ile, genel müdür yardımcıları ve imzaya yetkili personel genel müdürün teklifi, yönetim kurulunun kararı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile atanır.

Görevden alınmalarda, atamalardaki usul ve esaslar uygulanır. Görüldüğü gibi TSKB'lerinde denetimin yapılması, yönetimin atanması gibi konularda 3186 sayılı kanunda açık bir devletin vesayeti vardır. burada demokratik kooperatifçiliğin temeli olan genel kurul hiçe sayılmıştır. Bütün önemli kararların verilmesi, atamaların yapılması v.b. konular ilgili bakanlığa bırakılmıştır. Halbuki, kooperatifçiliğin demokratik yönetim ilkesi, bir kooperatifin veya birliğin ortakları tarafından seçilmiş yönetim kurulu, denetim kurulu ve yönetim kurulunca atanmış (müdür, genel müdür) kimselerce demokratik olarak kendi kendisini yönetmesini ifade etmektedir.

3186 sayılı kanuna göre, TSKB'leri ise esas itibarıyla devlet tarafından atanan kimselerce yönetilmektedir. Burada bir vesayet sistemi egemen bulunmakta ve devletin güdümünün olduğu görülmektedir.¹⁷⁵

TSKB'leri, birim kooperatif ve birlikler şeklinde örgütlenmiş olup, 1995 yılı itibarıyla kooperatif ve ortak sayıları Tablo 2.1'de verilmiştir.

¹⁷⁵ Z. Mülayım Gökalp, "Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanma İhtiyacı", Kooperatif Dünyası Dergisi, Sayı:287, Şubat-1995, s.13.

Tablo: 2. 1- TSKB'lerin Birim Kooperatif ve Ortak Sayıları.

Birlik Adı	Kuruluş Yılı	Merkez	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Tarış-Üzüm	1937	İzmir	16	18.095
Fiskobirlik	1938	Giresun	70	199.728
Çukobirlik	1940	Adana	48	55.227
Kozabirlik	1940	Bursa	6	14.042
Tarış-İncir	1949	İzmir	21	9.253
Tarış Pamuk	1949	İzmir	54	58.300
Tarış-Zeytinyağı	1949	İzmir	35	16.723
Antbirlik	1952	Antalya	6	31.400
Marmarabirlik	1954	Bursa	8	37.052
Gülbirlik	1954	Isparta	13	8.479
Taskobirlik	1958	Nevşehir	9	5.068
Trakyabirlik	1966	Edirne	48	134.078
Güneydoğubirlik	1968	Gaziantep	27	27.068
Tiftikbirlik	1969	Ankara	24	16.368
Karadenizbirlik	1978	Samsun	20	64.132
Kayısbirlik	1992	Malatya	16	5.500
TOPLAM			421	700.513

Kaynak: Z. Mülâyim Gökalp, Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara, 1992, s.270.

- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
- Bilgi Formundan Derlenen Bilgilerden Elde Edilmiştir.

4- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerin Özvarlık ve Finansmanı

TSKB'leri görevlerini yerine getirebilmesi için etkin bir mali kaynağı gerekli kılmaktadır. Kooperatif ve Birliklerin özvarlıklarını yedek akçe ve ödenmiş sermaye toplamları oluşturur.¹⁷⁶

3186 sayılı kanun ise kooperatiflerin sermayeleri, ortak üreticilerin, birliklerin sermayeleri de ortak kooperatiflerin ödeyecekleri sermaye paylarından oluşur.

Ortak üreticilerin kooperatiflerine taahhüt ederek ödeyecekleri sermaye tutarı en çok 500.000 liradır. Bu miktar Bakanlar Kurulu 10 katına kadar çıkartabilir.

5- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinde Destekleme Alımları

Bir çok ülkede tarım çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Türkiye'de ise tarım kesimi destekleme alımları ile devlet tarafından desteklenmektedir. Bu destekleme

¹⁷⁶ Ahmet Namık Aydoğan, "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri", Kooperatif Dünyası, Sayı:251, Şubat-1992, s.13

alımları devam etmelidir. Çünkü tarım gıda maddelerinin ve tarım kaynaklı sanayi hammaddelerin taşıdığı stratejik önem, bu sektördeki üretimin riskleri ve belirsizlikleri, üreticinin dağınıklığı, küçük üreticiliğin yaygınlığı, ekonomideki genel fiyat istikrarının sağlanması gibi nedenlerden dolayı, tarım devletçe desteklenmelidir.¹⁷⁷ Üreticiler tarım ürünleri pazarlamasında bir çok sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bunlar, küçük ve ortak tarım işletmeleri, palayı, fakat aynı zamanda çok karlı olan pazarlama ve işleme, çağımızda ihtisas ve fazla yatırım isteyen bir sahadır. Bu nedenle çiftçiler, ellerindeki özellikle çabuk bozulabilir ürünleri bir an önce satmak zorundadırlar. Bu satış sırasında çiftçi, genellikle karşısında tüccarı veya komisyoncuları bulur. Tek tek oldukça güç durumda olan çiftçilerin, bu nedenlerle piyasadaki fiyatı etkileme güçleri oldukça zayıftır. Komisyoncular veya tüccarlar ise, tüketici fiyatlarına fazla etkide bulunamadıklarından, kar hadlerini arttırmak için, genellikle çiftçinin ürününe değerinden daha az bir fiyatla ödeme yoluna giderler.¹⁷⁸ Bunlara benzer pek çok nedenlerle dolayı tarımın devletçe desteklemesi gerekmektedir.

TSKB'lerinde destekleme alımları ise 3186 sayılı Kanuna göre, çalışma konuları arasında belirtilmiştir. Buna göre TSKB'leri, Bakanlar Kurulu veya yetki vereceği Bakanlıkça görevlendirildiğinde, üreticilerden devlet adına destekleme alımlarında bulunmaktadır.

Devletin TSKB'leri aracılığıyla destekleme yaptığı ürünler pamuk, fındık, ayçiçeği, çekirdeksiz kuru üzüm, incir, zeytinyağı, antep fıstığı, tiftik, yarfıstığı, yaş koza ve bakliyatdır. Destekleme alımları bu ürünlerin o dönemin ekonomik şartları dikkate alınarak, devlet destekleme alımlarına konu teşkil etmektedir.

Devlet desteğine ihtiyaç göstermeden, birliklerce üreticiden alınıp pazarlanan ürünler ise, kırmızı biber, yaş üzüm, gülçiçeği, zeytin ve narenciyedir.

¹⁷⁷ Duymaz, Tarım...,a.g.e., s.28

¹⁷⁸ Demirci, Tarım Satış Kooperatiflerinde Destekleme Alımları...,a.g.e., s.4.

Birliklerin iştegal konusuna giren ürünler itibariyle, ihraç kabiliyeti olan, daha kalabalık bir üretici kesimini ilgilendiren, ekonomik değeri yüksek olan ürünleri ele almaktadırlar.¹⁷⁹

Destekleme alımlarında birliklerin karşılaştıkları bazı problemler vardır. Bunlar, destekleme alımları uygulayan bir çok birliğin ürünlere verdiği fiyat hükümetin tespit ettiği fiyatlardır. Birliklerin çoğu kanunun verdiği imkana rağmen ürünlerin satın alınması sırasında, destekleme alımı fiyatı üzerinde bir fiyat verememektedirler. Aksi halde normal ticari risk durumuna girmek durumundadırlar. Sadece zeytinyağı, gülyacı, üzüm ve narenciye gibi destekleme alımlarına tabi olmayan ürünlerle uğraşan Tarım Satış Kooperatifleri serbest piyasada faaliyet göstermektedirler. Diğer taraftan destekleme alımına tabi ürünlerin kalite problemleri de mevcuttur. Destekleme alımlarında kooperatiflerce düşük kalitede ürünlerde alınabilmektedir. Bunun önlenmesi içinde üreticilerin, ürün kalitesini arttırmalarına yardımcı olacak tedbir alması ve destekleme alımında ise, daha seçici bir satın alma politikası takip etmesi gerekmektedir.

Ürün bedellerinin ödeme şekilleri, birlikten birliğe değişmektedir. Bir çok halde ödeme açısından kooperatifler dezavantajlı duruma düşmektedirler. Birliklerin ödeme yapabilmeleri Ziraat Bankasınca kendilerine verilecek kredilere bağlıdır. Banka imkanları veya ekonomik kararlar alarak ödeme zamanının belirlenmesi, uygulanan para politikası, ödeme periyodunun belirlenmesi gibi hususlar, birliklerin ödemede inisiyatifini geniş ölçüde sınırlamaktadır. Ödemenin ürün teslimatından 3-4 hafta sonra yapılması, kooperatifler tüccar karşısında güç durumda bırakmaktadır. Tüccar genellikle teslimat sırasında nakit ödemekte veya üretici ile ileri bir tarihte anlaşma yapmışsa, ödemeyi faizi ile birlikte yapmaktadır. Mevcut TSK'leri sistemine göre, ürün bedelleri ödenirken ortaklık, sermaye payı, yatırım ve geliştirme fonu ve vergiler, ödenecek miktardan düşülmektedir. Bu kesintiler ekonomik yönden üreticinin aleyhine olmaktadır. Buna karşılık tüccarlar ürüne net ve rekabet edebilir bir fiyat vermekte ve bu

¹⁷⁹ Ahmet Çetinbuduklar, Tarım Satış Kooperatifleri, 3. İzmir İktisat Kongresi Tarım komisyonu Tebliğleri, DPT., ANKARA. 1993, s.164.

fiyat teslimat sırasında üreticiye nakit olarak ödenmektedir.¹⁸⁰ Bu sorunlar karşısında destekleme alımları serbest rekabet piyasasına uygun bir şekilde yapılmalı ve TSKB'lerin zarar etmeyecek ve kaliteli ürün alacak şekilde olmalıdır. TSKB'leri rekabet edebilecek bir şekilde, özerk bir yapıya getirilmelidir.

Birliklerce alınan ürünlerin genel olarak Türkiye'ye göre yüzde oranları, pamuk, fındık, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, zeytinyağı, gülçiçeğinde % 33.7 gibi bir ortalama vermektedir. İhracatta ise ayçiçeği hariç birliklerin yüzde 29'luk bir paya sahip oldukları görülmektedir.¹⁸¹

6-Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine Ait Sanayi Tesisleri

TSKB'lerin bugün sahip olduğu birçok sanayi tesisi vardır. Bunların kurulması birlik bünyesinde, ortakların ürünlerini değerlendirip pazarlayabilmek amacıyla kurmuşlardır. Bu tesislerin kurulması, birliklerin destekleme alımları programlarına katılması ile teşvik edilmiştir. İşleme tesislerinden çoğunda olumlu sonuçlar elde edildiği görülmektedir.¹⁸² Sanayi tesislerinin kurulmasındaki amaç, TSKB'lerin amaçlarına uygun olarak ortaklarının ürünlerini daha iyi pazarlayabilmektir. Bu tesis ve işletmelerin sayısı 1993 yılında 104'ü bulmuştur. Değeri trilyonları bulan bu sanayi tesisleri, tarım satış kooperatiflerinin faaliyet alanına giren ürünlerin işlenmesi ile ilgilidir. TSKB'lerin uzun yılların birikimiyle bu fabrikaları tesis etmiş olmaları ve böylece bazı ürünleri işleyerek satmaları olumlu bir sonuç olmaktadır.¹⁸³

Birlikler bugün yüzlerce çeşit yarı mamul ve mamul üreten tarımsal sanayi tesisleri ve 250-300 milyon/yıl ABD Doları ihracatı ile sanayinin gelişimine, üretimin artmasına, tarımda çalışanların gelir seviyesinin yükselmesine katkı sağlayan bir potansiyel güçtür.¹⁸⁴

TSKB'lerin elindeki sanayi tesislerini bugün içinde daha verimli hale getirmek zorunludur. Dünyada gümrüklerin aşağıya doğru çekildiği, ekonomik

¹⁸⁰ Rasih Demirci, "Tarım Satış Kooperatiflerinin Yönetimi ve Piyasa Ekonomisi", Karınca Dergisi, Sayı:639, Mart-1990, ss.3-4.

¹⁸¹ Buduklar, Tarım ..., a.g.e.,s.164.

¹⁸² Rasih Demirci, "Tarım Satış Kooperatifleri ve İşletmeleri", Karınca Dergisi, Sayı:651, Mart-1991, s.3.

¹⁸³ Ziya Gökcalp Mülayım, Türkiye'de ...,a.g.e., s.17

¹⁸⁴ Birinci Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Üretici Kurultayı, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Koza Birlik, Kuşadası 1995, s.31.

blokların oluştuğu, dünyanın tek bir pazar duruma geldiği (globalleşmeye yöneldiği), rekabetin arttığı bir dönem içindedir. Bu dönemde, kooperatiflerin sosyo-ekonomik amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için, onların birer işletme olarak ekonomik anlamda pozitif bir sonuç ortaya koymaları ve başarıyı ortaklarına fiilen yansıtmaları gerekir. Ekonomik performansı olmayan kuruluşlar yeni devlet müdahalelerini ortaya çıkarırlar. Sürekli müdahale kooperatiflerin kendine has kimliklerini yıpratır. Bu bakımdan kooperatifler önce işletmecilik yönü ile ele alınarak değerlendirilmelidir. İşletmecilik bakımından başarılı olmayan ve ekonomik varlık göstermeyen kooperatiflerin, kendilerinden beklenen sosyal sonuçları üretmeleri ve piyasada düzenleyici rol oynamaları söz konusu olamaz.¹⁸⁵ TSKB'lerinin sahip olduğu sanayi tesislerinin rekabet koşullarında çalışabilmeleri için, bağımsız bir statüde, profesyonel yöneticilik anlayışı içinde, özerk işletmelere dönüştürülerek, bir işletme olarak çalıştırılabilir. Bunun içinde TSKB'lerin demokratikleştirilmesi gerekir. Ayrıca birlikler merkez birliği kurmalı, böylece demokratik üst örgütlenme tamamlanmış olunur. Üst örgütlenmesini yapan TSKB'lerine devlet tarafından verilecek hibe ve düşük faizli kredilerle, mevcut sanayi tesislerini işletebilecek, teknolojisini yenileyebilecek ve yeni sanayi tesisleri kurabileceklerdir. Böylece, TSKB'lerine devlet tarafından verilecek hibe ve düşük faizli kredilerle, mevcut sanayi tesislerini işletebilecek, teknolojisini yenileyebilecekler ve yeni sanayi tesisleri kurabileceklerdir. Böylece, TSKB'leri, ulusal ve uluslararası düzeyde holdingleşerek serbest piyasada rekabet güçleri artacak, bu sayede üreticinin ürünlerini değerlendirebileceklerdir.¹⁸⁶

7- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerin İştirakleri

TSKB'lerin sanayi tesisleri dışında, ayrıca iştirakleri de vardır. Bu iştirakler, kooperatiflerin, ürün pazarlama dışında çeşitli boyutlarda ekonomik gelişmeyi sağlayan faaliyetlerdir. Birliklerin bu ekonomik faaliyetlerde bulunmaları olumlu bir gelişmedir. Ancak son yıllarda bunların sakıncaları ortaya çıkmıştır. Bunların başında, kooperatifleri kendi öz varlıklarından değil, ölçsüz şekilde Ziraat Bankası

¹⁸⁵ Rasih Demirci, "Tarım Satış Kooperatiflerinde Yapılanma Gereği", Karınca Dergisi, Sayı:709, Ocak-1996, s.7.

¹⁸⁶ Mülâyım, Türkiye'de... ,a.g.e., s19

kanalıyla sağlanan kredilerden yararlanarak yapmaları gelmektedir. Aşırı bir borçlanma, kooperatif işletmelerin ekonomik ve mali rantabilitelerini bozmaktadır.¹⁸⁷ TSKB'lerin iştirakleri etkisi ortak olması, bazen siyasal iktidarların baskısıyla, bazen de kar etmek amacıyla bir çok kuruluşa ortak olmuş, fakat bunlardan ortakları lehine yeterli ölçüde yararlanamamışlardır.¹⁸⁸ TSKB'lerin iştiraklere daha çok devletin etkisiyle olmaktadır. Bu faaliyetler, ortakların kararlarına dayanan bir faaliyet tarzı olmayan, aşırı borçlanma ile iştirakler, daha çok devlet yönetiminden, yani devletin kararlarıyla meydana gelmektedir. Ortaklara kısa sürede faydalı gibi görünüyorsa da, aslında tüm yük ve sorumluluk kooperatiflerin olmaktadır. Başarısızlıkların ortaya çıkması ile devletin yeniden desteklemesi gerekmekte, bu bu durumda da kaynaklar yanlış kararlar sebebiyle israf edilmektedir.

Kooperatiflerin iştiraklerde, devletin kararlarına uymaları sonucu, konularıyla ilgisi olmayan alanlara kaynak tahsisine yol açmaktadır. Halbuki aynı fonlar, kooperatiflerin kendileriyle doğrudan doğruya ilgili faaliyetlerinde kullanılabilirler. Bu fonları TSKB'leri kendileri ile ilgili alanlarda kullanırlarsa, piyasa ve ekonomik etkinlikleri artacağı için kooperatifler önemli kaynak tasarrufunda bulunmuş olacaktırlar.¹⁸⁹

1994-1995 yıllarında birliklerin çeşit iştiraklerde sermaye miktarları yaklaşık olarak 750.625.580.000 TL.'sıdır.*

TSKB'leri bu iştiraklere katılmalarına çok istekli olmadıkları ve bunlardan ayrılmayı, hisselerini de devretmeyi düşünmektedirler. Fakat devlet müdahalesi nedeniyle iştiraklere katılmaktalar ya da ayrılamamaktadırlar. Örneğin Tariş'in on beş kuruluştaki iştiraki vardır. Bunların içinde sadece ikisi kar etmektedir. Birlik bu iştiraklerden ayrılmak istese dahi ayrılması çok zor görülmektedir.¹⁹⁰

Birliklerin, bu iştiraklerden istedikleri zaman ayrılmaları temin edilmelidir. Böylece birlikler aslı görevi olan kooperatifçilikle ilgilenmelidirler. Bundan ayrı bir yol olarak ta, birlikler iştiraklerde kalmayı istiyorlarsa, bu iştiraklerin özerk bir yapı içinde çalışmalarını temin edilerek, serbest piyasa ekonomisi şartları içinde verimli bir şekilde çalışmalarını temin edilmelidir.

¹⁸⁷ Cemil Kıvanç, Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, TKK Yayınları, Ankara 1982, s.85.

¹⁸⁸ Zeki Arıkan- Sabri Sürgevil-Abdullah Martal-Oktay Gökdemir-Sabri Yetkin-Türkan Çetin, Hakkı Uyar-Erdal Aslan-Özlem Yıldırım, Tariş Tarihi, Tariş Tarih Projesi, İzmir, 1993, s.233.

¹⁸⁹ Kıvanç, Türkiye ..., a.g.e., s.85.

* Bu rakam anket verilerinden ve Kozabirliğin üretici kurultayına sunulan bildirden hesaplanmıştır.

¹⁹⁰ Arkan ve Diğerleri, Tariş ... , a.g.e., s.234.

8- Kooperatif Ortak İlişkileri

Ortakların kooperatiflere ortak olma sebeplerinin başında gelirlerini arttırma gelmektedir. Tarım kesiminde nüfusun büyük bir kısmı geçimini ancak sağlayacak gelire sahip olmaktadır ve bu gelirlerinide arttırma olanağı bulamamaktadırlar. Bireysel durumda geçerli olan bu durum, TSK'lerine ortak olduktan sonra değişebilmektedir. Kooperatif sayesinde, daha geniş faaliyet alanı kazanan ortaklar, tek olarak ulaşamayacakları ekonomik ve sosyal hedeflere başkalarının yardımı, işbirliği ele kazanmaktadırlar.¹⁹¹ Kısaca üreticiler TSKB'lerine ürünlerini iyi bir şekilde pazarlayarak, ekonomik durumlarını düzeltmek için ortak olmaktadır.

Üreticiler TSK'lerine ortak olunca belli yükümlülük altına girmektedirler. Bu yükümlülük, ortakların TSK'lerine, kooperatif kuruluş amaçları arasına giren ürünlerin en azından taahhüt oranlarında teslim etmeleri gerekmektedir. Ortakların kooperatiflerine taahhüt ettikleri miktarda ürünü teslim etmeleri kooperatif ortağı olmanın ve kooperatif bilincinin sonucudur.¹⁹² Fakat ortaklarda bu bilincin yeterince yerleşik olmadığı görülmektedir. Bu durum özellikle ürün teslim durumlarında ortaya çıkmaktadır. Bunun sebeplerine bakılacak olursak, ortakların kooperatife bakış açısında, piyasa şartlarında aramak gerekir. Ortaklara kooperatiflerce sağlanan hizmetlerin kısır oluşu da bu durumu etkilemektedir.

TSKB'lerinde birim kooperatiflerin veya birliklerin ortaklarına sağlayacağı hizmetlere ilişkin belirli bir politika teşkil etmemiştir. Kredi verilmesi, yayım hizmetleri, toprak analizi gibi hizmetlerin adedi, çeşidi ve kapsamı genel müdürlerin inisiyatifindedir. Elde edilen karların ortaklarına daha iyi hizmet yolunda kullanıp kullanılmaması veya bu karların ortaklara paylaşılması tamamen birliklerin faaliyet politikalarına bağlıdır.¹⁹³

Ortaklar TSK'lerin genelde, fiyatların yüksek olduğu dönemlerde birliklere, piyasada fiyatlar yüksekse piyasaya yönelerek satış yapmaktadır. Üreticiler TSK'lerini bir tür güvence ya da sigorta gözüyle bakmaktadırlar.¹⁹⁴ Bunun önlenmesi için TSKB'lerin piyasaya uygun üreticiyi tatmin eden bir fiyat politikası takip etmelidir. Böylece ortaklar kooperatiflere daha çok sahip çıkması sağlanır.

¹⁹¹ Kıvanç, Türkiye ...,a.g.e., s.141.

¹⁹² Soral, Türkiye'de ..., a.g.e.,s.21.

¹⁹³ Rasih demirci "Tarım Satış Kooperatiflerinde Ortaklara Sağlanan Hizmetler", Karınca Dergisi, Sayı:652, Haziran-1991, s.3.

¹⁹⁴ Arıkan ve Diğerleri, Tarış ...,a.g.e., s.339.

9 - Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri İle İlgili Bakanlık Arasındaki İlişki

Bakanlık ile TSKB'leri arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişki demokratik kooperatifçiliğin temeli olan genel kurulun hiçe sayılmasına neden olmuştur. Bütün önemli kararların verilmesi, atamaların yapılması vb.. konular ilgili Bakanlığı bırakılmıştır.¹⁹⁵ Bu durumda birlikler ortaklardan çok kendilerini kooperatif ve birliğin başına tayin eden makama bağlı olmuşturlar. Böylelikle bu kooperatifler tamamen devlet vesayeti altında kurulup gelişme durumunda kalmışlardır.¹⁹⁶

Bugün için TSKB'leri yeniden yapılanmada devlet güdümüne son verilmelidir. Demokratik kooperatifçilik öne çıkarılmalıdır. Birlikler serbest piyasa şartlarına uygun bir şekilde ve verimli olacak yönde yeniden yapılandırılarak faaliyet göstermelerinde faydalar vardır.

B-TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİN YENİDEN YAPILANMASI VE YAPISAL DEFORMASYON NEDENLERİ

TSKB'lerinde, bugün bir kriz mevcuttur. Bu krizden birliklerin çıkabilmesi için yeni bir yapılandırmaya ihtiyaç vardır. Bunun nedeni, sistemin kooperatiflere yabancı olan bir düzen için çekilerek deformasyona uğratılmıştır.

TSKB'lerinin sisteminde bir yapısal deformasyon vardır.¹⁹⁷ Bu deformasyonun başlangıcı Cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra kurulan TSK'leri, o dönemde her alanda devlet müdahalesinin benimsendiğinden 1930'lu yıllarda, bunların kuruluşu da devlet öncülüğünde olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen kooperatifçilik coşkusu zamanla yoğunluğunu yitirmiştir. Çiftçilerin ortak sorunlarını çözümleyecek, bireysel çabaları güçlendirecek kooperatifler, ortakları olan üreticilerden kopmuş, herhangi bir devlet kuruluşu kimliğine bürünmüşlerdir. TSK'leri 1930'lu yıllardan beri geçirdikleri evrim doğrultusunda iki farklı kimliği aynı yapı içerisinde sürdürmek zorunda kalmışlardır. TSK'lerin bir yüzü kooperatif ve her kooperatif gibi belirli amaçlara ulaşmak için belirli fonksiyonları üstlenmiş kuruluşlar, öbür yüzü ise birer devlet

¹⁹⁵ Mülayım, Türkiye'de ... ,a.g.e., s.13.

¹⁹⁶ Demirci, Tarım ...,a.g.e., s.4.

¹⁹⁷ Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.13.

kuruluşu görünümünde olmalarıdır.¹⁹⁸ Kooperatiflerin bir devlet kuruluşu şeklindeki görünümü siyasi müdahaleyi beraberinde getirmiştir. Siyasi müdahalenin olması ise destekleme alımları nedeniyle siyasi otoritenin doğrudan kooperatifçilik hareketinin içinde yer almış olmasıdır. TSKB'leri kooperatif gibi çalışmamışlardır. Mevcut sorunların temelinde, ekonomi değil, büyük ölçüde siyaset yatmaktadır. Hükümetler, destekleme politikaları aracılığıyla yürütmüşlerdir. Destekleme alım işlevi nedeniyle bu kuruluşlara belli görevler yüklenmiş, belli koşullar ve davranış biçimleri empoze edilmiştir.¹⁹⁹ Devletin destekleme alımları vasıtasıyla kooperatifçilik hareketinin içinde olması, sistemin yapısını bozmuştur. Devlet destekleme alımlarını kararlaştırarak, birlikleri de bu alımlar içinde aracı yapmaktadır. Destekleme alımları ile meydana gelen borçlar, birliklere mal edilmekte ve kamuoyuna da bu şekilde yansıtılmaktadır. Destekleme alımlarının finansmanı nedeniyle de birliklerle devlet arasında sıkı bir organik bağ teşekkül etmektedir. Devlet destekleme alımları için kaynak aktarmış ve bu kaynağın denetimi için sistem içinde devamlı kalmış ve böylelikle sistemin yozlaşmasına sebep olmuştur.²⁰⁰ Bu yozlaşmanın nedenleri aşağıda açıklanmıştır.

1. Sistemdeki kimlik krizi
2. Sistemdeki meşruiyet krizi
3. Bürokratik-hiyerarşik yapının egemenliği
4. Destekleme alımlarından kaynaklanan sorunlar

1- Sistemdeki Kimlik Krizi

Ülkemizdeki TSKB'leri sisteminde bir kimlik krizi vardır. Bu krizin nedeni 3186 sayılı Kanun'dan kaynaklanmaktadır. Kanun incelendiğinde, kanun koyucu TSKB'leri birer kooperatif kuruluş olarak görmek istediği intibasını uyandırmaktadır.²⁰¹ Ancak 3186 sayılı Kanun çerçevesinde birlikler özel bir statüde yönetilmektedir. Bu yapı birlikleri genel kooperatifçilik yapısından uzaklaştırmıştır. Bilindiği gibi birlikler devlet tarafından atanan müdürler tarafından yönetilmektedir. Bu da TSKB'lerinin sistemi, işleyiş yapısı ve yönetim biçimi itibarıyla bir kamu

¹⁹⁸ Demirci, Tarım ..., a.g.e.,s.6.

¹⁹⁹ Duymaz, Tarım, ...,a.g.e., s.13.

²⁰⁰ Demirci, Tarım ...,a.g.e., s.7.

²⁰¹ Demirci, Tarım ..., a.g.e.,s.6.

kuruluşu kimliğinin hayata geçirilişidir. Birlikler üreticilerin gözünde birer kamu kuruluşu veya birer alım ofisi sayılmaktadır. Dolayısıyla, kamusal kimlik pekişmektedir. Bu kuruluşlar devlet tarafından fazlasıyla benimsenmiş iken, üreticiler tarafından benimsenmemiştir. Üretici ortaklar, devletin bu şekilde üretici çıkarlarını daha iyi koruyup kollayacağına inanmışlardır. Denetimsiz bir güvenle, birlik yönetimlerini devlete bırakmakta sakınca görülmemiştir. Bu aşırı ve kontrolsüz güvendir ki çok sayıdaki kamburun oluşmasına zemin hazırlamıştır.²⁰² TSKB'lerine yeniden bir kimlik kazandırmak için, 3186 sayılı Kanun'la oluşturulan statü ve işleyiş biçimi ile bu kanuna bağlı ana sözleşme ve yönetmelikleri, 1163 sayılı Kanun benzeri genel bir kooperatifler yasası çerçevesi içine çekmek, gerekmektedir. Tarım satışları da tüm diğer kooperatiflerin tabi olacakları bir hukuki çerçeve içinde düzenlemek ve onları yeniden yapılandırmak zorun olmaktadır.

2 Sistemdeki Meşruiyet Krizi

Türkiye'de, devletin kooperatifçiliğe müdahale ederek bir vesayet sistemi kurup işletmesinin nedeni, Tarım Satış Kooperatiflerin destekleme alımlarında bir araç olarak kullanılması ve bunun finansman biçimidir. Destekleme alımlarının varlığı, devletin kooperatifler içindeki yerini sürekli kılmış ve üretici ortaklardan da tepki gelmeyince, devlet kendi konumunu kendi eliyle pekiştirmiştir.²⁰³ TSKB'lerinde destekleme alımlarının dışında, normal kooperatifçilik hizmetleri içinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığının izni gerekmektedir.²⁰⁴ Devletin TSKB'lerin sistemine müdahalesi, günlük teknik sıkıntıları ortadan kaldırmak üzere geçici olarak değil, yapısal unsurları ve yönetim biçimini belirleyecek biçimde, süreklilik kazanmıştır. Bu alandaki devlet müdahalesi adeta kemikleşmiştir. Devletin buradaki konumu ve rolü yasaldir, ama demokratik meşrûiyete sahip değildir.²⁰⁵

Meşrûiyet krizinin temelinde yatan sebeplerinin birincisi, kooperatiflere özgü bir düzende mülkiyet hakkı ile yönetime katılma hakkı arasında doğrudan bir ilişki

²⁰² Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.15.

²⁰³ Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.15.

²⁰⁴ Yaşar Bağlı, "Tarım Satış Kooperatiflerinin Reorganizasyonu", Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:84, Nisan-Mayıs-Haziran, 1989, s.33.

²⁰⁵ Duymaz, Tarım ..., a.g.e.,ss.15-16.

bulunmasına rağmen, devlet müdahalesi nedeniyle, yönetim hakkı göstermelik ve şekilsel bir duruma getirilmiştir. Kooperatiflere özgü yönetsel otoritenin kaynağında, üretici ortaklarının demokratik irade beyanı yer alır. Bu irade ortakların bireysel ekonomik çıkarıyla desteklenir. TSKB'lerin sistemindeki yönetsel otorite, üretici ortakların iradesiyle tecelli etmemektedir. Burada ortakların bireysel çıkarlara dayanan iradesi değil, daha çok kamunun çıkarlarını ve amaçlarını kollayan bir irade egemendir.

İkinci olarak TSKB sisteminin izlediği amaçlar, esas itibariyle, destekleme alımlarına kilitlenmiş durumdadır. Bu kamusal bir nitelik taşımaktadır ve kooperatif ortağı olmayan üreticileri de kapsamaktadır. Dolayısıyla biçimsel olarak özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olan bu kuruluşlar, işbirliği yoluyla bireysel yararlar üretmek yerine, herkesin yararlanmasına açık kolektif bir yarar üretme eğilimindedir.

Bu açıklamalardan sonra, özel hukuk tüzel kişiliğine müdahale eden devlet, özel mülkiyet hakkının kullanılmasına ve bundan kaynaklanan özyönetim mekanizmasının işletiliş biçimine yasal, ama kooperatifçi ilkeleri açısından meşrûyet tartışmalı bir sınırlama getirmiştir.²⁰⁶

3- Bürokratik-Hiyerarşik Yapının Egemenliği

TSKB'lerinde, bugün yapısında demokratik değil, bürokratik-hiyerarşik bir yapılanma ve yönetim biçimi etkili kılınmıştır. Demokratik yönetim biçimi, TSKB'leri sisteminde şeklen geçerli ise de, özde büyük bir sapmaya sahiptir. Demokratik bir düzen içinde üretici ortaklarca sahiplenilmeyen kooperatiflere bürokratik-hiyerarşik bir düzen içinde devlet sahiplenmektedir. Kurulan düzende demokratik değil, bürokrasi hakimdir. Kamu bürokrasisi ile kooperatifçilik çalışmaları iç içe geçmiş sonuçta da bürokrasi ile demokrasinin çatışması için elverişli bir zemin oluşturulmuştur.²⁰⁷

Sistemde demokratik bir yapılanma ve yönetim yerine, hiyerarşik bir yapılanma ve bürokratik yönetim biçimi etkili olunca, devlet müdahale ve nüfuzu zamanla pekişmiştir. Kooperatif yönetimi ve siyaset iç içe geçtiği için, verimli bir düzen kurmakta zorlaşmıştır. Siyasi tercihlere dayalı personel ve işletme politikaları,

²⁰⁶ Duymaz, Tarım ..., a.g.e., s.17.

²⁰⁷ Demirci, Tarım ..., a.g.e., s.7.

birlikleri ekonomikleştirmemiş, buna karşılık siyasileştirmiştir. Buralarda profesyonel yönetici kimliği ve liyakat değil, siyasî kimlik belirleyici olmuştur. Ekonomi ile siyaset arasında sıkışıp kalan yöneticilerden basiretli tüccar veya işletmeci davranışı beklemek zordur. Yöneticilerde tercihlerini genellikle siyaset kesiminden esen rüzgarlara, talep ve temennilere göre şekillendirmişlerdir. Buna yapmayanlar ise, görevden alınmışlardır.²⁰⁸ TSKB'lerinde ortaklar daha aktif hale getirilmeli ve demokratikleşme sağlanmalıdır. Böylelikle atanmış yöneticilerin yerine, seçilmiş yöneticiler görev alacaklardır. Böylece siyasetin etkisinden çok, üreticilerin isteklerine göre yönetici hareket edecektir.

4- Destekleme Alımlarından Kaynaklanan Sorunlar

Daha önceden de anlatıldığı gibi, TSKB'leri sistemindeki yapısal bozulmanın temel sebebi, destekleme alımları vasıtasıyla, devletin doğrudan kooperatifçilik hareketinin içinde olmasıdır. Fakat bu destekleme alımları, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren tıkanma belirtileri göstermiştir. Tıkanmanın nedeni devletin hazinenin, tarımsal desteklemenin finansmanına ayıracak kaynakları bulamaması ve bunları hazine açıklarının mevcut durumunda, yüksek faiz maliyetleri ile sağlayabilmesidir.

Destekleme modelinde tıkanmanın önemli nedenleri arasında gösterilen bir diğer öge, destekleme alımlarına ayrılan fonların çok azının satışlar sonrasında geriye döndüğü ve böylece bu fonların sadece dörtte birinin tarımsal üreticiye ulaşmış olduğudur.

Üçüncüsü ve daha önemlisi, satış fiyatlarının genelde alış fiyatlarının altında olmasının getirdiği görev zararlarıdır.²⁰⁹ Bu nedenler devletin TSKB'lerine müdahale etmesini gerektirmiştir.

Devletin TSKB'leri sistemine müdahalesi, TSKB'lerin ihtiyaçlarından değil, destekleme alımlarından kaynaklanmıştır. Destekleme alımlarının bu kuruluşlar aracılığıyla yapılması, devletin onları kendi yönetimi için gerekli görülmüştür. Parayı devlet verdiği için, aldığı malında kendi sorumluluğunda olmasını istemiştir. Desteklemenin tüm koşulları ve kapsamı kamu eliyle belirlenmiştir. Bu da kooperatiflerin

²⁰⁸ Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.18.

²⁰⁹ Oğuz Oyan, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde Yeniden Yapılanma, 92 Petrol-İş Yılı, İstanbul.1993, ss.536-537

seçilmiş yöneticilerini karar alma ve uygulama süreçlerinde tamamen saf dışı bırakmasa da, önemli ölçülerde etkisizleştirmiştir. Bir dizi karar ve işlemler, seçilmiş yöneticilerin istek ve tercihlerine rağmen yapılmıştır. Siyasi prim sağlayan ve populist davranışlarla beslenen fiyat destekleme sistemi TSKB'leri sistemini tıkamıştır.²¹⁰ Bu tıkanma sonunda TSKB'lerin yeniden yapılanma ihtiyacı gündeme gelmiştir.

C- TSKB'LERİN SİSTEMİNDE DEVLETİN NUFUZUNUN TARİHSEL KÖKENLERİ

TSKB'lerinin sistemi 1930'lu yıllara dayanmaktadır. O yıllarda TSKB'lerin kurulmaları ekonomik konjonktürün bir gereği idi.²¹¹ TSK'leri, o dönemde her alanda devletin öncülüğü benimsendiğinden ekonomide, koyu bir devlet müdahalesi anlayışı hakim olmuştur. Bu karışma sonucunda kooperatifler ortak olan üreticilerden kopmuş, herhangi bir devlet kuruluşu kimliğine bürünmüşlerdir.²¹² Devlet TSKB'leri aracılığıyla tarımsal üretim, ürün işleme ve pazarlama alanındaki bu boşluğu doldurmuştur. Birlikler, bir tarım politikası aracı olarak devreye girmiştir. Bundan ayrı olarak müdahalenin nedeni, devlet, bu alanda düzenleyici ve yönlendirici olmanın ötesine giderek, kooperatifleri birer destekleme aracı olarak kullanması ve yönetmesidir. Destekleme politikaları birliklerin bünyesinde adete kurumsallaştırılmıştır. TSK'lerinin çalışma biçimi de destekleme politikalarıyla özdeşleştirilmiştir.²¹³ Bu nedenlerden dolayı devlet müdahalesi tarihi bir süreç içerisinde kökleşmeye neden olmuştur. Devletin bu desteğinden dolayı, kooperatifler birlikleri, birliklerde devleti bırakmamışlardır.

D - TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Bugünkü TSKB'leri 1930'lu yıllardaki yapıya sahiptir. Günümüzün koşulları ise çok değişmiş durumdadır. TSKB'leri çok büyümüştür; diğer taraftan birlikler çok büyük bir ulusal ve uluslararası özel sektör rekabetiyle karşı karşıyadır.²¹⁴

²¹⁰ Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.30.

²¹¹ Duymaz, Tarım ..., a.g.e.,s.21.

²¹² M. Hadi İlbaş, "Tarım Satış Kooperatifleri Nasıl Kurtulur", Kooperatif Dünyası, Sayı:259, Ekim-1992, s.16.

²¹³ Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.21.

²¹⁴ Mülâyım, Türkiye'de ..., a.g.e.,s.11.

TSKB'lerinde mevcut durum bu rekabetçi yapıya uygun değildir. Çünkü TSKB'leri ile bakanlık arasında sıkı bir bağımlılık ilişkisi vardır. Sıkı bağımlılık ilişkisi destekleme taban fiyatının belirlenmesi, destekleme döneminin başlangıç ve bitiş tarihlerinin saptanması, destekleme alımındaki ilk dönüştürme işletmelerinin (örneğin pamuk için çırçır, üzüm için üzüm işleme tesislerinin) açılma kapanma tarihlerinin belirlenmesi, işçi alımı miktar ve süresinin tespiti, destekleme alımları mübaya kredisi ve faizinin belirlenmesi, destekleme faaliyeti için yapılacak birlik ve yerel kooperatif yatırımları için izin verilmesi, daimi personel atanması, kadro hareketleri gibi birçok alanı kapsamaktadır. Bu bakımdan birliklerle bakanlık, yerel kooperatiflerle birlikler ve bağlı işletmelerle birlikler arasındaki sıkı bağımlılık ilişkisi, birliklerin ve kooperatiflerin temel işlevlerine ilişkin tüm konuları içerir.²¹⁵ Bu durum devleti sistemden ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

Özerklik, devlet buyrukçuluğundan ve kamu adına hareket eden başkaca aktörlerin güdüm ve yönetiminden çıkışı, kendi örgütsel yapısını ve işleyiş düzenini ve biçimini kendisinin belirlemesini ifade eder. Kooperatiflerde özerkleşme ise kooperatiflerin kendi yasaları çerçevesinde kendilerine özgü örgütsel ve yönetsel yapıyı kendi iradeleriyle belirleme serbestisinin bulunması, özerk (otonom) çalışmanın temel koşuludur. Özerk kooperatif, kendi yasası, ilkeleri, standartlarıyla ve kendine özgü üst-örgütlenme sistemi çerçevesinde ekonomik-ticari alanda kendi yöneten ve denetleyen, mali ve idari alanlarda kendi iradeleriyle kendilerini geliştirebilen kooperatiftir.²¹⁶

Yeniden yapılanmada TSKB'lerinde özerklik ve demokratikleşme ön plana çıkmaktadır.

TSKB'lerinde özerkleşmeyle beraber ele alınması gereken ikinci boyut demokratikleşmedir. Yeni yapılanmada yönetimin demokratikleşmesi ortak üretici taleplerinin ve tercihlerinin kooperatif yönetimine işletme politikası ve işletme ekonomisi olarak yansımalarıdır. Ayrıca işletmedeki hiyerarşik yapıların demokratik kararlara göre ve ortakların amaçları doğrultusunda işletilmesidir. Demokratik

²¹⁵ Oyan, Tarım ...,a.g.e., ss.537-538.

²¹⁶ Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.23.

kooperatif yönetimi ile ortak üreticileri, kendi ekonomik çıkarlarını fiilen takip etme fırsatını verir.²¹⁷ TSKB'lerin yeniden yapılanmalarında demokratikleşme önemli unsur olmaktadır. Ancak bununla beraber demokratikleşme, tek başına seçimle gerçekleştirilemez. Bu bakımda, TSKB'lerin yöneticilerini seçimle işbaşına gelmeleri tek başına bu örgütlerin demokratikleşmeleri için yeterli değildir. Seçimle gelen organların birbiriyle ilişkilerindeki özerkliğin (örneği birlik yönetim ve denetim kurulları arasındaki ilişki ile birlik ve birim kooperatif yönetim kurulları arasındaki ilişkiler) yanısıra, seçimle değilde atamayla gelenlerin özerkliği, demokratikleşme ve profesyonelleşmenin gereğidir. Özerklik kavramı bağımsızlık ya da kendi başına buyruluk değildir. Özerklik, yönetsel işlevlerin profesyonellik bağlamında farklılaşmasının, dolayısıyla da her organın kendi yetki ve sorumluluklarıyla uyumlu bir şekilde karar verme süreçlerine katılabilmeleridir.²¹⁸

E - TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİN YENİDEN YAPILANMASINDA PAZARLAMA

Globalleşen dünyada, rekabet şartları hızla artmaktadır. Firmalar rekabet karşısında çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Ulusal ve uluslararası düzeyde birleşmeler gitmektedir ve değişen tüketici tercih ve zevklerine uygun üretim çeşitlemesi yapmaktadırlar. Kooperatiflerinde bu gelişmelere göre özel sektörle rekabet edebilecek şekilde olmalıdır.

Pazarlamanın gelişmesiyle birlikte, pazarlama hizmetlerinde her biri için, son alıcıya ulaşmasına kadar masraf yapmayı gerektirmektedir. Pazarlama masraflarının düşürülmesi, pazar şartlarına yönelik üretimde bulunma, tüketicinin ödediği fiyattan daha çok pay alma, olağanüstü karları kaldırarak tüketime özendirme gibi sebeplerden dolayı üreticileri araçlar kaldırmaya yöneltmektedir. Üreticiler bu durumlarda tarımsal pazarlama fonksiyonlarını üstlenen pazarlama kooperatifleri kurarlar. Bunlar ürünlerin özelliklerine ve ürünün üretim ve pazarlama şartlarına bağlı olarak bazı fonksiyonları yerine getirirler. Bu fonksiyonlar bilgi verme, ürünün birleştirilmesi, standartlaştırma ve dereceleme, depolama, işleme, satış, taşıma,

²¹⁷ Duymaz, Tarım ...,a.g.e., s.26.

²¹⁸ Oğaz Oyan, "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinde Yeniden Yapılanma", Kooperatif Dünyası, Sayı:264, Mart-1993, s.4.

finansman gibi fonksiyonlardır.²¹⁹ Bu gibi amaçlarla beraber, üretici malının değerlendirilmesi amacıyla kurulan TSKB'lerinin ürettiği mamullerin tüketicilere intikalinde uyguladığı temel pazarlama düşüncesi aracı kullanmadan doğrudan tüketiciye ulaşmadır. Bu nedenle pazarlama kanallarıyla teşkilatlarının kurulması günümüzde birliklerin en önemli faaliyeti olarak görülmektedir.²²⁰

Birliklerin pazarlama çalışmalarının % 90'ından fazlasını destekleme alımları teşkil etmektedir. Türkiye'de özel sektörün gelişmesi ve ticaret payının artması dolayısıyla, birliklerin satışları ve ihracata katılımı son yıllarda önemli miktarda azalmıştır. Bunlara rağmen, destekleme alım satışları ve birliklerin piyasa payının yüksek olduğu mallarda bir fiyat ayarlama gücüne sahip olmuşlardır. Yenilikleri teşvik eden ekonomik ve sosyal bir ortamın oluşturabileceği, TSK'lerin pazarlama fonksiyonları ve hizmetlerini rasyonel hale getireceği beklenmektedir. Bu sayede TSK'leri alternatif kararlarda rol oynayabilecek ve çiftçi ile diğer değişik alıcı sektörleri (tüccar, kuruluş alıcıları, işletmesini yapabilecek alıcılar, ihracat ve ithalatçılar) arasında ilişki yapabilecektir.²²¹ Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı gibi, birliklerin, ürün değerlendirilmesi işlerinde birlik yönetim kurulunun basiretli bir tacir gibi hareket etmesi esastır. Ayrıca ürünlerin iç ve dış piyasalarda en iyi şartlarda değerlendirilmesi görev ve sorumluluğu, alımla görevlendirilen kuruluşun yönetim kuruluna aittir. Yönetim kurulu belirli muameleler için ve bu konuda olanların basiretli bir tacir gibi hareket etmeleri gerekir.²²² Bunun içinde yönetim kurulu üyelerinin kooperatifçilik konusundaki yeterlilik yanında, ayrıca rekabet koşullarının bilen profesyonel yöneticiler olmalıdırlar.

TSKB'lerin yeniden yapılanmada ve bunun pazarlama açısından değerlendirilecek olunursa, birliklerin satış politikalarını gözden geçirmeleri gerekmektedir. Çünkü günümüz pazar koşulları hızla değişmektedir. Bundan dolayı pazarlama konusunda çalışan firmaların kendilerini yenilemek zorundadır.

²¹⁹ Demirci, Tarım Satış Kooperatifleri Sistemini ...,a.g.e., s.3.

²²⁰ Faik Gökdemir, "Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yurtiçi Pazarlama ve İç Fiyat Hareketleri Üzerindeki Etkileri, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:84, Nisan-Mayıs-Haziran 1989, s.42.

²²¹ Demirci, Tarım Satış Kooperatiflerinde Pazarlama ...,a.g.e., s.4.

²²² Birinci Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Üretici Kurultayı, "Birlik Ürünlerinde Satış Politikası", Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Fiskobirlik,Kuşadası, 1995, ss.119-120.

Birliklerde gelişen piyasa şartları karşısında kendilerini bu alanda yenilemeleri gerekmektedir. Bunun içinde TSK'lerinin pazarlama fonksiyonunun artırılmasında tesisler, yani fiziki alt yapının önemli bir yeri vardır. Hemen bütün birlikler toplama, sınıflama, paketlenme, depolama ve işleme faaliyetleri için tesislerini inşa etmişlerdir. Ancak bu tesisler mevcut piyasa sistemine dahil edilmeyip, daha çok destekleme alımları için kullanılmaktadır. Fiziki alt yapının etkinliğinin artırılması için, kullanılabilir tesisler, gerekli ürün çıktısı sağlanarak en ekonomik şekilde değerlendirilmelidir. Önemli derecede kapasite fazlalığı olması durumlarında tesislerin satışı veya kiralanması ve personel ve işçilerin çalışma yerlerinin yeniden düzenlenmesi yoluna gidilmelidir.²²³ Bu tesisler ekonomik olarak işletilmesi durumunda katma değer elde edilerek üreticinin ürünün değerlendirilmesi sağlanmış olmaktadır. Böylece üreticiler ürünlerine katma değeri ilave ederek iç ve dış piyasalarda en iyi fiyatlarla satmak, gelecek yılın tespit edilecek taban fiyatlarına yön verilmektedir. Birliklerce satın alınan ürünlerin büyük bir kısım kurulan tesislerde işlenmesi, ürünlerden mamul ve yarı mamul gibi ürünler elde ederek katma değer sağlanması ve tesislerde çalışan insan gücü ile istihdama katkıda bulunmaktadır.

Ürünlerin iyi fiyatlarla satılabilmesinde % 50 katma değer, % 25 ambalaj, % 25 pazarlama etkilidir. Bunu başarmak için üretim tesislerinin modern tekniklerle ve hijyenik şartlarda üretim yapması yanında, çoğu uygun ve albenisi olan sıhhi ambalajlarda satışa sunulması gerekmektedir. Yurdumuzda pek dikkate alınmayan ambalaj konusu gelişmiş ülkelerde son derece önemli sayılmakta ve devamlı yeni tekniklerle tüketiciye ulaşılmaya çalışılmaktadır. Birliklerin ürünlerinde çağdaş bir ambalajlama yetersiz kalmaktadır. Reklamı tam yapılamayan ürünlerin, ambalajı da göz alıcı ve içindeki ürünün satışını kolaylaştıracak özellikle olmadığından pazarlamaları da zorlaşmaktadır. Tüketiciler satın aldıkları paketin içinde ne olduğunu bilmek istemektedirler. Birlikler ürünleri üreticiden aldıktan sonra en çağdaş teknolojilerle işleyerek katma değer oluşturarak, ambalajlamayı uluslararası piyasa koşullarına uygun yaparak piyasaya sürmelidirler.²²⁴ Birlikler, satış artırıcı

²²³ Demirci, Tarım Satış Kooperatiflerinde Pazarlama ...,a.g.e., s.4.

²²⁴ FİSKOBİRLİK, Birlikleri Satış ...,a.g.e. s.122.

olarak potansiyel alıcılarla daha yakın çalışma ilişkileri kurmalı ve yeni pazarlar bulmalıdır. Özel sektör ve büyük ticari kuruluşlar ile ortak ticaret iş imkanları arttırılmalıdır. Ürünlerin ülke ve ihracat pazarlarındaki tüketici talebine uygun bir şekilde, tüketici merkezlerindeki mahalli tüccar ve dağıtıcılara, ihracatçılara ve işleyicilere satışını gerçekleştirmek suretiyle piyasalara daha fazla girilmiş ve daha yüksek kalitede ürün satılmış olacaktır. Pazarlama ve dağıtım konusunda birlikler arasında daha iyi koordinasyon sağlanmalıdır. Benzer ürünleri olan diğer birliklerle aynı tüketim merkezlerinde satışlar koordine edilmelidir. Ortaklara en yüksek menfaati temin etmek üzere rekabet halindeki tüccarlarla piyasanın durumu tartışılarak iyi çalışma ilişkileri kurulmalıdır. Birlikler, satış fiyatlarını belirlemede daha esnek olmalı ve gerçekçi piyasa durumlarının temel almalıdırlar.²²⁵

Birlikleri ürünlerini baş bayi ve bayiler kanalıyla pazarlamaktadırlar. Ancak gelişen pazarlama teknikleri tüketim merkezlerine ürünleri iletmeyi gerekli kılmaktadır.

Günümüzde pazarlamanın geliştirilebilmesi için ürün bazında araştırma yapılması gerekmektedir. Modern pazarlamanın dört şartı olarak çağa uygun ürün, talep zamanında üretim, zamanında ve yerinde teslim, promasyon olmaktadır.

Birliklerde kaliteli ürünler üretilmesine rağmen bu talebe göre yapılmamaktadır. Hiç bir birlik ürünlerini tüketiciye direkt olarak ve yerinde sunmamaktadır. Reklamı ve tanıtımı olmayan en büyük üreticiler TSKB'leridir.²²⁶

Pazarlamada etkinlik kazandırılması için piyasada bilgi toplanmalıdır. TSKB'leri pazarlamada başarı sağlamak için bilhassa birlik seviyesinde şu andaki piyasa ve fiyat bilgileri toplamalıdırlar. Bu bilgiler değerlendirdikten sonra alım ve satım politikalarının tasarımında, çiftçilere satım ve genel durum hakkında bilgiler sağlamakta ve piyasa durumlarının değerlendirilmesinde faydalanılarak arz ve talep arasında daha iyi bir dengede sağlamada kullanılmalıdır. Ayrıca piyasa şartlarına göre üretim ve ayarlama yapabilecek, iyi çalışkan bir üretim ve piyasa tahmini servisinin bulunması önemlidir.²²⁷

²²⁵ Demirci, TSK Pazarlama ...,a.g.e. s.5.

²²⁶ FİSKOBİRLİK, Birliklerin Satış, ...,a.g.e., s.123.

²²⁷ Demirci, TSK'lerin, Pazarlama ...,a.g.e., s.6.

Dış ticarete TSKB'leri gerilemeye girmiştir. Birliklerin rekabet ve iş bağlantıları zayıftır. Bürokrasi hakimdir. Bürokrasinin giderilmesi için birliklerde kooperatif yöneticiliği ve işletmeciliğinde gelişmeler sağlanmalıdır. Bunun içinde, devamlı bir şekilde kooperatif prensiplerine ve işletmecilik esaslarına uygun çalışmalarla sağlanabilir. Kooperatif statüsündeki dışsarıya yönelik pazarlama kuruluşlarında bu kuruluşlarının kısmen tabiatından ileri gelen hareket kabiliyeti ve karar etkinliğinin düşüklüğü, işletmecilik prensiplerinin sıkı bir uygulanması ile giderilmelidir.²²⁸

Birliklerin iyi bir şekilde rekabet edebilmek için mevsim başında, alınacak her ürün için bir satış stratejisi ve piyasa fiyatı belirlemelidir. Ürünlerin alımı, çiftçilerle önceden yapılacak bir sözleşme ile planlamalı ve belirlenen fiyat ve şartlara uyulması sağlanmalıdır. İthalatçılar, satıcıdan düzenli nakliyyeyi tercih ettiklerinden ve aynı zamanda spesifik sınıflandırma ve paketleme istediklerinden, birliklerin bunları göz önünde bulundurarak gerekli tedbirleri almalıdırlar. Bunlara ilaveten ihracatta katkı payının artırılması için, ithalatçı, komisyoncu ve hükümetin alıcı ajansları ile iş ilişkileri güçlendirilmelidir. Fuarlara katılarak, birliklerin imajı güçlendirilmeli, tanıtıcı çalışmalara devam etmelidir.

Birlikler çalışma alanına giren ürün konusunda tecrübeli personelden oluşan, güçlü bir pazarlama bölümü kurulmalıdır. Bu bölümde hem alım hem satım çalışmalarının sorumluluklarını yüklenmelidir. Pazarlama bölümüne tayin edilen personel gerekli teknik bilgiye, istek ve yönlendirmeye sahip olmalı, karar verebilmeli ve problemleri çözebilmelidir. Pazarlama personeli, hızlı karar verebilmeli, alım-satımı yönlendirmek üzere yönetim kurulunca ihtiyaç duyulan piyasa bilgilerini toplamalıdır. Birlik pazarlama personeli, birim kooperatiflerin üretim planlaması ve satışında kullanacağı bilgileri bu kuruluşa iletmelidir. Ayrıca ortaklar ve alıcılarla iyi ilişkiler kurmalıdır. Pazarlama maliyetini sürekli bulundurarak karar vermelidir. Bunlar için pazarlama personelinin yetenek ve bilgilerini geliştirici eğitim verilmelidir. Birliklerin yönetim kurulu üyeleri pazarlama personelin çalışacağı konuları net olarak tespit ederek, yakın, orta, uzun vadedeki işletme hedeflerini belirlemelidir. Pazarlama yöneticileri, yönetim kuruluna verilmek

²²⁸ Turan Güneş, Kooperatiflerin ... ,a.g.e., s.236.

üzere pazarlama programları ve ayrıntılı teklifler hazırlama, bölümün günlük çalışmasında sorumlu, sevk ve idarede özerkliğe sahip olmalı ve bölümün diğer rakiplerle etkili bir şekilde rekabet edebilmesi için bu kurul tarafından yeterli serbestliğe sahip kılınmalıdır.²²⁹

TSKB'lerin yeniden yapılanmasında, günümüzün gelişen rekabet koşullarına ayak uydurabilmeleri için, yukarıda anlatılan durumlara uygun bir şekilde satış politikaları gözden geçirilmelidir. Pazarlama işlerini birliklerde, profesyonel bölümler yapmalıdır. Pazarlama fonksiyonun verimli yapılabilmesi için, yeni sistemde, yığınsal üretimden tüketicinin isteklere göre üretim yapmaya, kitlesel pazarlama ve dağıtımdan mikro pazarlamaya geçilmelidir. Böylece TSKB'leri verimli bir şekilde çalışacak, üretici ve tüketici bundan yararlanması sağlanmış olur.

²²⁹ Demirci, TSK'lerin Pazarlama ... ,a.g.e., s.6-7.

Üçüncü Bölüm

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ

III. TÜRKİYE'DEKİ TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİLGİ FORUMLARINDAKİ VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de onüç tane tarım satış kooperatifi vardır. Bu kooperatiflere yaklaşık olarak 700.000 üretici ortaktır. Bu kooperatifler aşağıda incelenmiştir.

Birliklere birer bilgi formu gönderilmiştir. Bunlardan ilk yedi tanesi gönderdiğimiz bilgi formuna cevap vermişlerdir. Tariş bilgi formuyla ilgisi olmayan bir yayın göndermiştir. Trakyabirlik ise bilgi formu sorularını, ilgili bakanlığa izni olmadan cevaplamayacağını söylemiş, ayrıca bilgi formundaki istenen bilgileri bakanlıktan alabileceğimizi belirlemiştir. Bu durum, TSKB’leri üzerindeki devlet müdahalesinin boyutlarını göstermesi açısından ilginçtir. Tariş, Trakyabirlikle beraber, ankete cevap vermeyen birlik sayısı altı tanedir. Bu birlikler hakkındaki bilgiler çeşitli kaynaklardan yararlanarak bulunmuştur.

Bilgi formu soruları, çalışma sonunda verilmiştir. Bilgi formundaki sorular aracıyla birliklerin, ortak sayıları, satışları, mali durumları, kooperatifçilik, işletmecilik ve ürünlerin değerlendirilmesinde karşılaşılan sorunlar öğrenilmeye çalışılmıştır. Bunlardan başka olarak birliklerle, devletin ilişkileri, finansmanla ilgili bilgiler, pazarlama durumları v.b. konularda sorular sorularak mevcut durum ortaya konulmuştur.

1. Gül ve Gülyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Gülbirlik)

1954 yılında kurulan Gülbirlik, gülçiçeği konusunda çalışmaktadır. Isparta ve Burdur illeri civarında faaliyet göstermektedir.

Tablo: 3. 1- Gülbirlik Birim Kooperatif Sayısı ve Ortak Sayısı.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1986	13	9.627
1987	13	11.016
1988	13	11.016
1989	13	11.577
1990	13	11.312
1991	13	11.953
1992	13	11.953
1993	13	11.284
1994	13	11.284
1995	13	8.479

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Gülbirliğin organizasyon şeması, daha öncede bahsedildiği gibi Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulundan oluşmaktadır. Genel Müdür, Sanayi ve Ticaret Bakanı tarafından atanmaktadır. Yönetim Kurulunun diğer üyeleri Gülbirlik Genel Kurulu tarafından seçilmektedir.

Gülbirliğin yıllık cari giderlerinin %49,6'sını personel giderleri oluşturmaktadır.²³⁰

Tablo: 3. 2- Gülbirlik Kooperatif ve İşletmelerinde Çalışan Personel Sayısı.

Yıllar	Kooperatiflerde	İşletmelerde	Toplam
1991	14	66	80
1992	12	66	78
1993	8	50	58
1994	5	49	54
1995	2	83	45

Kaynak : Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Kooperatiflerin verimliliğinin düşük olması, fazla eleman çalıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Aynı alanda çalışan firmalarla mukayese edildiğinde, satın aldığı ürünlerin Gülbirliğin maliyetlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sebepleri arasında fazla personel istihdam edilmesi ve kooperatif sayısının fazlalığından

²³⁰ Kozabirlik, TSK. Dünü...,a.g.e.,s24

meydana gelmektedir. Ayrıca mevcut işletmelerin de modern işletmecilik kurallarına uygun olarak yönetilmemektedir.

Gülbirliğin, Gül ve gül ürünleri üzerinde faaliyet gösteren birliği İslamköy Gülyağı Fabrikası, Kılıç Gülyağı Fabrikası, Güneyken Gülyağı Fabrikası ve Allıköy Gülyağı ve Konkret Fabrikası olmak üzere beş adet Fabrikası bulunmaktadır. Bir yıllık olarak ortalama 4.000 ile 5.000 ton arasında gül alımı yapmakta ve gülden de 750-1000 kg gülyağı ile 1.000-15.000 kg konkret üretimi gerçekleşmektedir.²³¹

Tablo 3. 3- Gülbirliğin Aldığı Ürün Miktarı.

Yıllar	Miktar (TON)	ALIM FİYATI (TL/KG)	DEĞERİ (MİLYON TL)	TÜRKİYE ÜRETİMİ	MÜBAYA MİKTARI İÇİNDEKİ PAYI (%)
1989	3.942	1.150	4.522	22.857	17
1990	5.788	1.500	6.945	24.077	24
1991	3.650	1.750	6.386	24.945	15
1992	3.917	2.400	9.400	24.790	16
1993	1.511	3.300	55.880	18.868	8
1994	791	15.000	11.865	19.000	4
1995	1.539	41.000	53.887		

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Tablo: 3. 4-Türkiye ve Gülbirliğin İhracatı (Gülyağı ve Gülkonkreti).

Yıllar	TÜRKİYENİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİĞİN İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK ÜRÜN İHRACATI (1000 \$)	BİRLİK İHRACATIN DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)
1989	4.8	0.9	19	6.971	1.314	19
1990	8.5	1.2	14	5.913	830	14
1991	5.9	1.0	17	4.706	588	12
1992	5.5	1.0	18	5.141	616	12
1993	5.1	1.7	33	5.196	1.098	21
1994	4.3	1.5	35	3.705	1.559	42

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablolardan da anlaşılacağı gibi Gülbirlik yaptığı gül alımı ile üreticinin, ürün değerini korumaktadır. Aldığı ürünleri işleyerek bir istihdam oluşturmakta ve katma değer yaratmaktadır. İhracatda yaparak ülkemize döviz girdisi sağlamaktadır.

²³¹ a.g.e.,s.25.

Gülbirliğin ortaklarla olan sorunların başında diğer kuruluşlarla yapılan alış-veriş ortakları daha çekici gelmektedir. Ortakların en büyük sorunu ise kooperatif bilincinin yetersiz oluşudur. Gülbirlik finansman sıkıntısı çekmektedir. Özellikle bir kooperatifler bankası kurularak birliklerin ihtiyaç duyduğu kredinin karşılanmalıdır. Böylece Ziraat Bankasının kooperatifler üzerindeki ağırlığı azalacak ve yüksek faizden kooperatifler kurtulacaktır.

Tablo: 3. 5-Gülbirlik Sermaye Miktarı Yıllara Göre.

YILLAR	SERMAYE MİKTARI
1989	531.367.000
1990	779.967.000
1991	16.668.750.000
1992	1.180.356.000
1993	1.301.944.000
1994	1.554.275.000
1995	2.083.394.000

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Gülbirlik destekleme alımları yaptığından, doğan zararları görev zararı olarak hazinece kapatılmaktadır. Birliğin 1994 yılı itibariyle, son beş yılda toplam 197.7 milyarlık TL' lik borç ve zararları Hazinece tahkim edilerek kapatılmıştır. Birliğin Ziraat Bankasına ürün kredisi olarak 74.6 Milyar TL. borcu bulunmaktadır. Ayrıca birliğin Pancar Motor Sanayii ve Ticaret A.Ş.' de 71 milyon TL' lik iştiraki bulunmaktadır.²³²

Gülbirlik üretim, işleme ve pazarlama aşamalarında çeşitli sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bunlar üretim aşamasındaki en önemli sorun gülçiçeği dikili alanlarının çok fazla artması, taban araziye gülün dikilmesi gülün ekolojisi dışına çıkarak, yağ kalitesinin düşmesiyle birlikte arz fazlasının bulunmasıdır. Gül çiçeklerinin kalitesine göre sınıflandırılması ve buna göre değişik fiyatlar uygulanmalıdır. Farklı fiyat uygulaması bahçelerin bakımı, toplama ve taşımada daha dikkatli olmayı gerektirecektir. Bu da kaliteyi artıracak ve dikili alanlarının sınırlandırılması ile arzı azaltılması sağlanmalıdır.²³³

²³² Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e. s.25.

²³³ Ahmet Özçelik-Ahmet Turan-Hasan Vural, "Isparta İlinde Gül Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Gül Yağının Üretim ve Pazarlamasında Karşılaşılan Güçlükler", Kooperatifçilik, Sayı:103, Ocak-Şubat-Mart-1994,a.g.e., s.17.

Gül çiçekleri sabahın erken saatlerinde toplanmalı, böylece gülyağı kalitesi artırılması, kalite, ambalaj, fiyat, satım şekli, ödeme gibi ticari unsurlara son derece dikkat etmeli, Bulgaristan ve Fas'ın gülyağına oranla alıcılara uygun tekliflerle gidilmeli.

Dış pazarlarda alıcıların sınırlı olması nedeniyle Türk gülyağı üreticileri arasında rekabetten kaçınmalı, Türk gülyağı sabit ve herkesimce uygun olacak fiyattan pazara sunulmalıdır.²³⁴

Son olarak da, Dünya talebinin sınırlı ve hemen hemen sabit oluşu karşısında gülyağı üretimini artırmak ve fiyatı düşürmek gibi olumsuz sonuçlara yol açacaktır.²³⁵ Bundan dolayı üretimin sabitleştirilmesi gerekmektedir.

Gülbirlik, ortaklarının kooperatif bilincini artırıcı çalışmalar yapmalıdır. Hazırlayacağı gül üretim planlaması ile çalışmalıdır. Aldığı ürünlerin işlenmesi, ambalaj ve pazarlamasını piyasa şartlarına ve tüketicinin isteğine göre üretim yapmalıdır.

2- Kayısı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kayısı Birlik)

Kayısı birlik merkezi Malatya' da olup, 1992 yılından itibaren çalışmaktadır. Kuru kayısı konusunda çalışmaktadır.

Tablo: 3. 6-Kayısı Birlik Birim Kooperatif ve Ortak Sayısı.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1992	14	3.900
1993	15	4.200
1994	16	4.900
1995	16	5.500

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Tablo: 3. 7-Kayısı Birlik Yıllara Göre Sermaye Miktarı.

Yıllar	Sermaye Miktarı
1992	2.500.000.000
1993	3.000.000.000
1994	5.000.000.000
1995	7.500.000.000

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

²³⁴ Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e., s.38.

²³⁵ Özçelik ve Diğerleri, ...,a.g.e., s.19.

Birliğin, ortaklar için üstlendiği görevler, satın alma, ürün işleme ve ürünlerin pazarlanmasıdır. Ortakların sorunları ise piyasa hakkında bilgi yetersizliği ve piyasaya yönelik üretim yapmayışları, finansman sorunları, girdi temindeki sorunlar, pazarlama sorunları ve kooperatifçilik bilincinin yetersiz oluşundan kaynaklanan sorunlar oluşturmaktadır. Ortaklarla yürütülen alış-veriş ilişkilerinde, görülen sorunlar ise destekleme fiyatları devletçe belirlendiğinden, piyasa fiyatını geç takip etmesinden üretici ortakları birlikten uzaklaştırmakta, ayrıca ortakların birliğe coğrafi uzaklıklar, alış-veriş ilişkilerinde sorun olmaktadır. Diğer bir alış-veriş ilişkilerinde sorun, devlet desteğinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Birliğin satışlarda karşılaştığı sorunlar, özel sektörün rekabeti, yeterli depolama olanağının olmayışı ile tesis ve kredi yokluğudur. Birlik piyasa ürünlerini pazarlarken, tüketim kooperatifleriyle işbirliğine gitmemektedir. Birlik sınaî üretimini, pazar talebi, üyelerin ürettikleri ürünlere göre ve hükümetin politikasına göre belirlemektedir. Ürünlerin değerlendirmesinde karşılaşılan yetersizlikler ise, alımlardaki yetersizlik ile depolamadaki ve finansal yetersizliklerdir. İhracatı ise birlik aracı firmalar vasıtasıyla yapmaktadır. Bu da ürünün doğrudan pazarlama göre daha ucuz satılması demektir.

Tarım satış kooperatiflerinin verimli çalışmasında, personel sayısının azaltılması, işletmelerin, işletmecilik kurallarına uygun çalıştırılması, kooperatiflere düşük faizle kredi verilmesi birlikçe ileri sürülmektedir. Tarım Satış Kooperatiflerinin zarar etmesinin sebepleri arasında, yöneticilerin devletçe atanmasında, fazla eleman çalıştırıldığından, siyasi partizanlık yapıldığından ve birliklerin serbest piyasa şartlarına uygun yönetmeliklerinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Ancak destekleme alımlarının yine Birlikler aracılığıyla yapılmasını savunmaktadırlar. Bu ise kooperatiflere devlet müdahalesini artırmaktadır. Zararlarda yöneticilerin devlet tarafından atanması sebepler arasında sayılmıştır. Bu iki madde arasında bir çelişki meydana getirmektedir.

Aynı alanda çalışan diğer firmalar ise, birliğe göre daha verimli çalışmaktadır. Bunun nedeni ise az istihdam ucuz maliyet ve yüksek miktarda alımdan kaynaklanmaktadır. Birlik satış fiyatını maliyetlere ve piyasada oluşan satış fiyatına

göre belirlemektedir. Bu da birliğin piyasada belirleyici rolü olmadığını göstermektedir.

Birlik ürün alımlarında kendi öz sermayesi dışında, Ziraat Bankası kredilerini kullanmakta, ayrıca üreticiden vadeli ürün satın alıp, peşin satış yapmaktadır. Yalnız birlik 2 yıldır kredi kullanmamaktadır. Bu da birliğin zarar etmesine engel olmaktadır.

Tablo: 3. 8-Kayısbirlik' te çalışan personel sayısı yıllara göre dağılımı.

Yıllar	Çalışan Personel Sayısı
1992	46
1993	61
1994	65
1995	52

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Birliğin yıllık cari giderlerinin %33.7' sini personel giderleri oluşturmaktadır.²³⁶

Tablo: 3. 9-Kayısbirlik ürün satış miktarı ve değeri.

Yıllar	Satış (TON)	DEĞER (TL)
1992	600	21.000.000.000
1993	850	39.000.000.000
1994	800	45.000.000.000
1995	900	90.000.000.000

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Türkiye kayısı üretiminde dünyada söz sahibi olan ülkelerin başında gelmektedir. Ülkemiz yılda yaklaşık 350.000 ton üretim ile Dünya kayısı üretiminin % 16,4' ünü gerçekleştirmekte ve bu oranla Dünya' da ilk sırayı almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri yıllar itibarıyla en önemli kayısı pazarımızdır. Batı toplumlarında tüketicilerin her geçen gün bilinçlenme eğilimleri ve özellikle gıdalarda katkısız doğal bitki besin maddelerine yönelim, Türk kayısının dış pazardaki şansını artırmıştır. İyi bir tanıtım ve dış ticaret politikası ile sadece Amerika Birleşik Devletlerinde yılda 100.000 ton kayısının tüketilecek yapıdadır.²³⁷

²³⁶ Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e. s.26.

²³⁷ İhsan Özçelebi- Kenan Peker, "Kayısı Üretim ve Pazarlamasında Karşılaşılan Sorunların Çözülmesinde Kayısı Tarım Satış (pazarlama) Kooperatiflerinin Rolü", Türkiye I. Tarım Ekonomisi Kongresi, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1994, s.273.

Bu gün için ABD ve Avrupa ülkelerine ihracatı yapılan ürünün tad ve doğal özelliklerinin aranılır olması nedeniyle pazar sorunu bulunmamaktadır. Yılda 80.000.000 \$ gelir sağlanan kayısının ihraç fiyatlarındaki istikrarsızlık nedeni ile Yunanistan, İspanya ve Avustralya Kayısılarından daha ucuza satılması, ihracattan sağlanan gelirin düşük kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca hasadın ağaçlar altına serilecek brandaya yapılması, kurutmanın branda veya kerevetlerde yapılması, hasat makinaları kullanılmalıdır. Ürün Temizliğinin sağlanması ve korunmasında ambalajların önemli etken olması nedeniyle kurutulmuş ürünlerde plastik kasaların kullanımı sağlanmalıdır.

Bunlardan ayrı olarak da kuru kayısıda, kükürtdioksitde 2000 ppm limit halen birçok ülkelerce uygulanmakla birlikte, 1995 yılı başından itibaren AB ülkelerinde zorunlu hale geleceğinden, bu konuda üreticilerin eğitilmesi, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca gerekli çalışmaların yapılması sağlanarak ihracatçıların SO₂ kontrollü alım satım yapmaları sağlanmalıdır.²³⁸

3- Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (FİSKOBİRLİK)

Fiskobirlik, merkezi Giresun'da olup Karadeniz Bölgesinde örgütlenmiştir. Birlik 1938 yılında kurulmuştur. Birliğe üye birim kooperatif ve ortak sayıları Tablo 3.10'da verilmiştir. Tablo 3.11'de de birliğin sermaye durumu görülmektedir.

Tablo: 3. 10-Fiskobirlik Yıllara Göre Birim Kooperatif Sayısı ve Ortak Sayısı.

YILLAR	BİRİM KOOPERATİF SAYISI	ORTAK SAYISI
1986	55	170-264
1987	55	184-391
1988	55	189-285
1989	55	207-847
1990	60	215-103
1991	62	216-985
1992	62	224-016
1993	67	218-997
1994	67	201-126
1995	70	199-728

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

²³⁸ Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ..., a.g.e.,s.49-54-55.

Tablo: 3. 11-Fiskobirlik Sermaye Durumunun Yıllara Göre Dağılımı.

YILLAR	SERMAYE MİKTARI(TL)
1986	4.673.271.450
1987	22.525.602.750
1988	25.822.182.100
1989	48.590.112.850
1990	593.416.324.050
1991	648.345.115.650
1992	666.668.514.700
1993	717.569.077.550
1994	717.014.254.450
1995	717.014.254.450

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Birliğin ortakları için üstlendiği görevleri; satın alma, ürün depolama, bakım ve kalite kontrolü, finansman temini, girdi temini, pazarlama, üreticilerin mesleki bilgilerinin artırılması ve sigortacılık işlerine aracılık etmektir.

Ortakların sorunları ise, piyasa hakkında bilgi yetersizliği ve piyasaya yönelik üretim yapmayışları, finansman sorunları, girdi temin etmedeki sorunlar, pazarlamadaki sorunlar ve kooperatif bilincinin yetersiz oluşudur.

Ortaklarla yürütülen alış-verişlerde görülen sorunlar ise ürün çeşidi itibarıyla çalışma sahasının genişliği ve ortakların birliğe olan coğrafi uzaklıktır.

Fiskobirlik, satışlarda herhangi bir sorunla karşılaşmamakta olduğunu söylemektedir. Bu da fındık üretim ve satışında yerleşik bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Birlik diğer tüketim kooperatifleri ile herhangi bir işbirliğine gitmemektedir. Buda aracıyı kaldırma fonksiyonunun yerine getirilmemesine neden olmaktadır.

Fiskobirlik ortak olmayanlardan ürün alımlarında farklı fiyat uygulamasına karşıdır. Ancak zorunlu durumlarda fiyat farklılaştırmanın uygulanabileceğini belirtmektedir. Ortak olmayanlardan fiyat farklılaşmasının yapılması durumunda, gerçek üretici olmayan bazı aracılardan düşük fiyatla fındık toplayarak dolaylı

yollardan kooperatife yüksek fiyattan satmalarından dolayı ortak olmayanlarla, ortak olanlara ürün alımlarında aynı fiyat uygulanmalıdır.

Fiskobirlik, birliklerin ürünlerinin pazara sunarken bütün aşamalarını değerlendirerek pazara sunulmasını istemektedir. Bunun içinde tarım satış kooperatifleri tarafından sanayi tesisi kurulmasının, uygun olacağını savunmaktadır.

Birliğe bağlı sanayi tesislerinde sınaî üretim hükümetin alım politikasına göre belirlenmektedir. Bu durum Birliğin devlet güdümünün ileri bir derecede olduğunu göstermektedir. Halbuki bu üretimin piyasa şartlarına göre belirlenmesini gerektirmektedir. Ürünlerin değerlendirilmesinde karşılaşılan diğer bir sorun finansal yetersizlik olmaktadır. Mamuller birliğe ait pazarlama bölümünce, pazarlanmaktadır. Fiskobirlik, TSKB'lerin ürettikleri ürünlerin, pazarlanmasında kendi aralarında ortak bir dağıtım için işbirliğinin faydalı olmayacağı kanısındadır.

Yurt dışına yapılan ihracatta, ürünlerin %90'ını aracı firmalara yaptırmaktadır. İhracatın aracı firmalar aracılığıyla yaptırılması, ürünün ucuz olarak ihracatına neden olabilmektedir. Kooperatifin doğrudan kendisinin ihracat yapması durumunda ise ürün esas değerine yakın olarak ihracat edilmektedir.

Tablo: 3. 12-Yıllara Göre Türkiye Fındık Üretim, Fiskobirlik Alımını ve Değer Olarak (TL) Miktarını Gösterir Tablo.

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARININ ÜRETİM MİKTARI İÇİNDEKİ ORANI (%)	ÜRÜNÜN FİYATI (TL/KG)	ÖDENEN DEĞER
1989	550.000	302.807	56	2.650-3.050	851.849.723
1990	375.000	129.591	35	3.200-3.500	449.192.554
1991	315.000	85.145	27	5.600-6.000	480.114.449
1992	520.000	186.210	36	9.000-9.900	1.801.133.377
1993	305.000	2.216	0.7	14.200-15.250	43.697.637
1994	490.000	21.852	4	45.000-63.000	1.137.449.509

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 13-Türkiye ve Fiskobirlik Fındık İhracatı ve Dolar Cinsinden Değeri.

YILLAR	TÜRKİYE İHRACATI (TON)	FİSKOBİRLİK İHRACATI (TON)	BİRLİK İHRACATI NIN TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE ÜRÜN İHRAÇ DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK ÜRÜN İHRAÇ DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK İHRACATININ TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)
1989	İÇ FİNDL KbE. 101.221 399	İÇ FİNDL KbE. 14.619 -	14	265.470 612	37.806 -	14
1990	149.378 150	26.502 -	18	416.524 263	74.036 -	18
1991	114.730 372	9.770 -	9	316.696 602	27.645 -	9
1992	171.427 850	5.991 -	3	443.404 1.112	16.202 -	4
1993	144.222 764	2.411 -	2	424.704 1.720	5.922 -	1
1994	133.839 412	4.650 -	3	508.822 1.088	20.175 -	4

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

TSKB' lerin daha verimli çalışması için ise, birliklere ait fabrikaların işletmecilik kurallarına uygun çalıştırılması, kooperatif yönetimlerinin özerk olması, fabrikalarda teknolojik yenilenme yapılmasıyla sağlanabilecektir.

Ürün alım ve satışına kadar geçen safhada, birliğin diğer firmalara göre maliyeti yüksektir. Bunun nedeni uygulanan taban fiyat, kullanılan kredinin faizinin yüksekliği, personel giderleri ve diğer cari giderlerdir. Burada finansman için bir kooperatifler bankasının kurulması gerekmektedir. Böylece finansman sağlanmış olunacak, ucuz maliyetli kredi sağlanacak ve kooperatifler bankası vasıtasıyla özdenetim gerçekleştirilecektir.

Tablo: 3. 14-Fiskobirlikte Yıllara Göre Çalışan Sayısı.

Yıllar	Çalışan Sayısı
1991	3458
1992	3334
1993	3055
1994	3030
1995	2906

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Bugün birliklerin zarar etmesi, kooperatif bilinci olmayan ortaklarla, yöneticilerin devletçe atanmasından, sistemin kooperatifçiliğe uygun olmadığından kaynaklanmaktadır.

Destekleme alımlarının TSKB'leri aracılığıyla yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bu da devlet müdahalesini arttıracığından, bu durum kooperatifçilik ilkeleri açısından uygun düşmemektedir.

Satış fiyatlarını belirleme ise maliyetlere ve piyasadaki fiyat oluşumuna göre belirlenmektedir. Birliğin beş kuruluşta iştirakleri vardır. Bunlardaki sermaye miktarı ise 49.625.280.000 TL' dir. Kooperatifin başka kuruluşlarda iştiraki olması, kooperatifin kooperatifçilikten ayrılmasına sebebiyet vermekte ve bunların zararı durumunda ise birliğin zarar hanesine yazılmaktadır.

Birlik kredi ihtiyacını Ziraat Bankası aracılığıyla sağlamaktadır. Fiskobirlik son yıllarda devlet destekleme faaliyetlerinde zarar etmiştir. Bu zararın 6.5 trilyonu hazinece kapanmıştır. Birliğin 5.6 trilyon borcu bulunmaktadır. Kooperatifin yıllık cari giderlerinin %65' ini personel giderleri oluşturmaktadır.²³⁹

Türkiye dünya fındık üretiminin %70' ini karşılamaktadır. Bu alanda Türkiye monopol oluşturabilir. Ancak bunun için artan fındık üretiminin kontrol altına alınması ve fındık dikili alanlara sınırlama getirilmesi gerekir. Bu alanlara alternatif ürünler geliştirilmelidir. Ayrıca ihracatın mevcut düzeyini artırmaya yönelik tedbirler alınmalıdır.²⁴⁰

Dış pazarlarda fındık üretici diğer ülkeler uyguladıkları tarımsal geliştirme programları ile maliyetleri düşürmekte, böylece rekabeti zorlaştırmaktadırlar. Türkiye' de bunlara karşı tedbirler almak zorundadır. Fındığın üretiminde maliyetleri azaltıcı projeler geliştirmelidir.

4. Üzüm ve Mamulleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (TASKOBİRLİK)

Merkezi Nevşehir' de olan Taskobirlik, çekirdekli kuru üzüm konusunda çalışmaktadır.1958 yılında kurulmuştur.Birliğe ait birim kooperatif ortak sayısı Tablo 3.15`de verilmiştir.Birliğin yıllara göre, sermaye gelişimi ise Tablo 3.16`da görülmektedir.

²³⁹ Kozabirlik, TSK. Dünyü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e., s.20.

²⁴⁰ Osman Kılıç, "Türkiye Fındık Ekonomisi ve Fındığın Pazarlamasında Kooperatifler ", Karınca Dergisi, Sayı:684, Aralık 1993,s.46.

Tablo: 3. 15-Taskobirlik Birim Kooperatif ve Ortak Sayısı.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1986	9	5310
1987	9	5250
1988	9	5460
1989	9	4780
1990	9	4900
1991	10	5200
1992	10	5200
1993	9	5068
1994	9	5068
1995	9	5068

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Tablo: 3. 16-Taskobirlik Sermaye Durumu.

Yıllar	Sermaye Miktarı (TL)
1986	900.609.258
1987	1.131.766.168
1988	1.306.484.248
1989	8.914.910.648
1990	11.323.747.000
1991	12.737.737.000
1992	13.009.255.000
1993	12.893.728.000
1994	12.971.076.000
1995	12.971.076.000

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Taskobirliğin ortaklar için üstlendiği görev satın alma, ürün işleme ve girdi temin etmektir.

Ortakların sorunları piyasa hakkında bilgi yetersizliği, piyasaya yönelik üretim yapmayışlarıdır. Ayrıca kooperatif bilincinin yetersiz oluşundan dolayı kaynaklanan sorunlar vardır. Buda kooperatifçilik eğitiminin yaygınlaştırılması gerekliliğini göstermektedir.

Ortaklarla yapılan alışverişte en büyük sorun, kooperatif dışı kuruluşların alış-veriş ilişkileri daha çekici olmasıdır. Birliğin yurt dışına ihracatı yoktur.

Tablo: 3. 17-Çekirdekli Yaş Üzüm Alımları Taskobirlik.

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (kg/TL)	Değeri
1989	645	400-565	295.000.000
1990	3.732	525	1.941.000.000
1991	5.188	775	4.006.000.000
1992	4.132	1.175	4.858.000.000
1993	8.567	1.850	14.047.000.000
1994	7.561	3.000-3.750	22.634.000.000

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 18-Çekirdekli Kuru Üzüm Alımları, Taskobirlik.

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (kg/TL)	Değeri
1989	7.160	1.700	11.902.000.000
1990	6.792	2.500	16.521.000.000
1991	5.378	3.800	20.087.000.000
1992	3.297	6.100	19.544.000.000
1993	5.384	9.330	49.263.000.000
1994	6.262	15.300	95.462.000.000

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Birliğin satışlarda karşılaştığı satış sorunları özel sektörün rekabeti, diğer ise tüketicinin isteğine göre üretim yapılmamasıdır. Bu da satışa sunulan ürünlerin tüketici tercih ve zevklerine göre yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Birlik, diğer kooperatiflerle işbirliği yapmamaktadır. TSKB'leri kendi aralarında işbirliğinin faydalı olacağını ve bu faydanın ise aynı ürünlerde ortak fiyat politikası takip edilmesi durumunda ortaya çıkacaktır.

Taskobirlik, ortak olmayan üreticilerden, ürün almasını uygun bulmaktadır. Ancak ortaklarla, ortak olmayanlar arasında fiyat farklılaşmasının uygun olacağını savunmaktadır. Ortak olmayanlardan ürün almanın faydası, ürün alım miktarının artırılması, zararı ise kooperatif üyeliğinden soğutmak olmaktadır.

Taskobirlik, TSKB'leri aldıkları bütün ürünleri pazarlama aşamasına kadar değerlendirilmesini istemektedir. Birliğin ürettiği sınıflı üretim pazar talebine göre yapılmaktadır.

Birliğin ürünlerinin değerlendirilmesinde karşılaştıkları sorun pazarlamadaki sorunlar finansal yetersizlikler olmaktadır.

Taskobirlik mamul haline getirdiği malların pazarlanmasını aracı firmalar aracılığıyla yapmaktadır. Bu da kooperatiflerin getirmesi gereken fonksiyonlara ters düşmektedir. Bunun içinde birlik, TSKB'lerinin kendi aralarında bir dağıtım mekanizmasının oluşturulmasını sağlamada daha etkin hale geticeğini ileri sürmektedir.

Taskobirlik, TSKB'lerin verimli çalışması için, birliklerin özerk olmasını ve destekleme alımlarının birlikler aracılığıyla yapılmasını istemektedir.

Birliğin aynı alanda çalışan firmalara göre maliyeti yüksektir. Bunun nedeni hatalı istihdam politikası olmaktadır. Birlikte ve işletmelerde 1995 yılında 73 kişi çalışmaktadır. Birliğin yıllık cari giderlerinin % 91.27' sini personel giderleri oluşturmaktadır.²⁴¹ Bu çok yüksek bir oran olmaktadır.

Kooperatif destekleme alımlarını devlet birlikler aracılığıyla yapılmasının taraftardır. Bu devletin birliklere müdahalesini artıracığından, özerk kooperatifçiliği savunan birlik açısından bir çelişki oluşturmaktadır. Birliğin 8.200.000 lt' lik depolama kapasitesi vardır. Birliğin iştiraki PATAŞ A.Ş.' dir. Buradaki sermayesi ise 50.000.000 TL' sidir.

Birlik alımlarda finansman ihtiyacını kendi öz kaynaklardan karşılamaktadır. Kooperatifler Bankasının kurulmasını istemektedir. Bu bankanın faydasının finansman ihtiyacı temin ile ticari bankaların yüksek faizli kredilerinden kurtulacaktır. Kooperatif satışlarını maliyetler ve piyasadaki fiyat oluşumuna göre tespit etmektedir.

Taskobirliğin 66 milyar TL boru hazinece görev zararı gerekçesiyle kapatılmıştır. Birliğin Ziraat Bankasına borcu yoktur.

5. Çukurova Pamuk Yerfıstığı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (ÇUKOBİRLİK)

Çukobirlik 1940 yılında kurulmuştur. Merkezi Adana olup, pamuk, yer fıstığı ve yağlı tohumlar konusunda çalışmaktadır.

²⁴¹ Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e., s.25.

Tablo: 3. 19-Çukobirlik Birim Kooperatif Sayısı ve Ortak Sayısı.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1987	33	39.261
1988	41	52.481
1989	41	52.327
1990	41	52.491
1991	42	53.758
1992	45	55.550
1993	47	57.752
1994	48	57.809
1995	48	55.227

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Tablo: 3. 20-Çukobirlik Yıllara Göre Sermaye Gelişimi.

Yıllar	Sermaye Miktarı
1987	7.495.448.591
1988	11.752.457.445
1990	18.138.841.060
1991	66.747.405.171
1992	131.437.107.502
1993	149.872.507.416
1994	673.975.085.767
1995	3.522.561.021.801

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Birlik, üreticiler için satın alma, ürün depolama, işleme, finansman, girdi temin etme ile pazarlama vazifesi yapmaktadır.

Ortakların sorunları, piyasaya yönelik üretim yapamayışları, girdi temininde sorunlar ve kooperatif bilincinin yetersiz oluşudur.

Ortaklarla yürütülen alışverişlerde en büyük sorun, fiyatları devletin belirlemesinden dolayı, piyasa fiyatını birlik geç takip etmektedir. Ayrıca ürün bedelleri zamanında ödenmemektedir. Bunlar ortakları birlikten uzaklaştırmaktadır.

Tablo: 3. 21-Çukobirlik Yıllara Göre Aldığı Ürünlerin Alım Miktarı ve Değeri (Pamuk).

Yıllar	MİKTARI (TON)	ALIM FİYATI (TL/KG)	DEĞERİ
1989	148.622	1.510-1.680	150.297.000.000
1990	148.977	2.050	311.350.000.000
1991	237.354	3.350-3.650	802.354.000.000
1992	497.904	5.350-5.950	2.914.801.000.000
1993	129.242	5.350-6.100	738.771.000.000
1994	34.965	19.000-26.500	820.666.000.000

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 22-Çukobirlik Yarfıstığı Alımları.

Yıllar	MİKTARI (TON)	ALIM FİYATI (TL/KG)	DEĞERİ (MİLYON TL)
1989	19	1.320	39
1990	4.832	3.300	14.303
1991	10.786	4.300	42.397
1992	1.372	6.000	7.494
1993	26	9.300	235
1994	860	19.000	16.401

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 23- Çukobirlik Soya Alımları.

Yıllar	MİKTARI (TON)	ALIM FİYATI (TL/KG)	DEĞERİ (MİLYON TL)
1989	74.857	630-706	49.715
1990	44.818	800-890	36.492
1991	10.267	1300-1400	13.460
1992	38.644	2600	100.474
1993	42.298	4000-4450	175.787
1994	17.820	9500	169.298

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 24- Çukobirliğin İhracatı.

Yıllar	DEĞERİ (Milyon TL)
1990	71.975
1991	198.881
1992	146.892
1993	698.932
1994	211.448
1995	413.215

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Birliğin, ürünleri satışta karşılaştıkları sorunlar, yeterli tanıtım ve reklamın yapılmayışı, diğer bir sorun ise pazarlaması yapılan malların tüketici isteklerine göre yapılmamasıdır.

Birlik diğer kooperatiflerde, özellikle tüketim kooperatifleri ile işbirliğine gidilmemektedir.

Çukobirlik TSKB'leri arasında bir işbirliği yapılmasını istemektedir. Bu işbirliği ise aynı ürünlerde ortak fiyat politikası ve ortak dağıtım kanalının oluşturulmasıdır.

Birlik ortak olmayanlardan da ürün alınması taraftarıdır. Bunu yaparken fiyat farklılaşması yapılmalıdır. Ortak olmayanlardan ürün alınmasının faydası ürün yetersiz olduğu yıllarda işletmelerin aksamaması için gereklidir. Ortak olmayanlardan ürün alınmasının zararı ise kooperatif ortaklığının avantajlarını azaltmasıdır.

Çukobirlik, birliklerin aldıkları ürünleri sadece yarı mamul haline getirecek şekilde işlemelidir. Birlikler sanayi tesisi kurmamalıdır birlikler, bu sanayi tesislerini kurarlarsa bunları verimli bir şekilde işletemeyeceklerdir. Çukobirlik bu görüşü ile diğer birliklerden ayrılmaktadır.

Birliğe ait sanayi tesislerindeki üretim miktarı hükümetin alım politikasına ve sanayi tesislerinin kapasitesine göre tespit edilmektedir. Buradaki hükümet politikası devlet müdahalesinin TSKB'lerinin üzerindeki etkisini göstermesi açısından ilginçtir.

Çukobirlik ürettiği ürünlerin pazarlanması birliğin pazarlama bölümlerince yapılmaktadır. TSKB'ler arasında dağıtım ortaklığı kurulmasının faydalı olacağına inanılmaktadır. Çukobirlik ürünlerin satışının %50' sini aracı firmalara yaptırmaktadır. Bu da yurtdışı satışlarında yarı bağımlılık demektir. Çünkü arada aracı firmaların olması, maliyetlerin artmasının nedenidir. Birliğin doğrudan dışardaki ithalatçı firmalarla veya tüketim kooperatifleriyle işbirliğine giderek, bizzat kendisinin yapması gerekir.

TSKB'lerin verimli çalışması için, ellerindeki işletmeleri serbest rekabet koşullarına uygun çalıştırmalıdır. Kooperatif yönetiminin özerk olması verimliliği arttırmaktadır.

Birliğin almış olduğu ürünlerin işlenip satışı kadar geçen süredeki maliyetlerin aynı sahada çalışan firmaların maliyetlerine göre yüksektir. Bunun nedeni işletme masraflarının fazla olması yani fazla istihdam ve ücretlerin yüksekliğidir.

Tablo: 3. 25- Çukobirlikte Çalışanların Yıllara göre Sayısı.

Yıllar	Birlikte ve İşletmelerinde Çalışan Personel Sayısı
1991	5.616
1992	6.412
1993	6.794
1994	5.875
1995	5.892

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Kooperatifin verimli olmamasının etkenlerinden biri de fazla miktardaki istihdamdır. Bu istihdam fazlalığı maliyetleri artırmaktadır. Birliğin yıllık cari giderlerinin %79' unun personel giderleri oluşturmaktadır.²⁴²

Birliklerin zarar etmesinin sebebi yanlış yapılandırılan sistemden kaynaklanmaktadır. Bununda kaynağı destekleme alımların birliklerce yapılması, birliklerde fazla eleman çalıştırılması ve birliklerin serbest piyasa şartlarına göre yönetilmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Çukobirlik tarım ürünlerinin desteklenmesinin devletçe yapılmasını ve bu desteklemenin TSKB' lerinin aracılığıyla değil destekleme ofisleri aracılığıyla yapılmalıdır. Bu Çukobirliği diğer birliklerden ayırmaktadır. Diğer birlikler destekleme alımlarının TSKB' lerince yapılmasını istemektedirler.Çukobirlik bu anlayışla diğer birliklerden ayrılmaktadır.Devlet müdahalesini azaltıcı bu durum demokratik kooperatifçiliğin gelişmesi açısından olumlu bir yaklaşımdır.

Birliğin depolama kapasitesi 300 tondur. Birlik satış fiyatlarını piyasadaki fiyat oluşumuna göre belirlemektedir. Birliğin 1994 yılı itibariyle son 5 yılda hazinece kapatılan borcu 4.5 trilyon TL' dir. Ziraat Bankasına 1993/1994 kampanya dönemi itibarıyla 8.5 trilyon TL borcu bulunmaktadır. Çukobirliğin değişik alanlarda iştirakleri vardır. 1994 yılı itibarıyla bunların değeri 35 milyar TL' dir.²⁴³

²⁴² Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e., s.21.

²⁴³ Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e., ss.20-21.

Birlik finansman ihtiyacını Ziraat Bankasının kredilerini kullanarak ve hazinenin yapmış olduğu transferlerle karşılamaktadır. Bir kooperatifler Bankasını kurulmasını istemektedir. Bu bankanın faydası, birliklerin finansman ihtiyacını karşılayacaktır. Birlikleri, ticari bankaların yüksek faizlerinden kurtaracaktır. Böyle bir banka, TSKB'leri üzerinde öz denetim meydana getirerek bir denetim mekanizması sağlayacaktır.

Bugün çukobirlik üreticiden tüketiciye, ham ürünlerden işlenmiş mamul ürünlerin oluşumuna kadar her aşamada üretici-işleyici ve çalışan geniş halk topluluklarına sağladığı yararlarla, kırsal alanlarda kurulan tesislerle bulunduğu bölgenin ve ülkenin kalkınmasında önemli katkıda bulunmaktadır.²⁴⁴

6- Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Tiftik Birlik)

Tiftikbirlik Ankara keçisinin üretildiği, İç Anadolu bölgesinde örgütlenmiştir. Birliğin Merkezi Ankara olup, tiftik konusunda çalışmaktadır. Birlik 1969 yılında kurulmuştur.

Tablo: 3. 26- Tiftik Birlik Birim Kooperatif Sayısı ve Ortak Sayısı.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1986	26	14.060
1987	26	14.158
1988	26	14.990
1989	26	15.280
1990	25	15.258
1991	25	16.328
1992	25	16.368
1993	25	16.368
1994	24	16.368
1995	24	16.368

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

²⁴⁴ Erdoğan Güneş, Çukurova ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Pamuk Piyasalarında Çukobirlik Üretim Faaliyetleri ve Etkinliği, 93, Kooperatif Yıllığı TTK. Yayını, Ankara, 1994, s.194.

Tablo: 3. 27- Tiftik Birlik Sermayesinin Yıllara Göre Dağılımı.

Yıllar	Sermaye Miktarı
1986	23.766.612
1987	40.486.292
1988	73.493.469
1989	183.838.427
1990	381.532.206
1991	802.376.798
1992	1.436.603.810
1993	2.217.501.091
1994	2.919.769.030
1995	2.919.700.798

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Birlik, ortakları için satın alma işlevi görmektedir.

Ortakların en önemli sorunları piyasaya yönelik üretim yapmayı, finansman sorunları ve kooperatifçilik bilincinin yetersizliğidir.

Ortaklarla yürütülen alış-veriş ilişkilerinde en önemli sorun fiyatların devletçe belirlenmesidir. Ayrıca ortakların birliğe olan coğrafi uzaklıktır. Bu da maliyetleri artırmaktadır.

Birliğin satışlarda karşılaştığı sorunlar ise yeterli tanıtım ve reklamın olmayışı, özel sektör rekabeti, tüketici isteklerine göre üretim olmayışıdır. Birlik TSKB'lerin kendi aralarında işbirliğinin yapılmasını istemektedir. İşbirliği ise ürünlerin reklamının beraber yapılmasını, aynı ürün üzerinde çalışan birliklerde ortak fiyat politikasının takip edilmesidir.

Tiftikbirlik, ortak olmayanlardan ürün alınmasının uygun olacağını ve bunlara farklı fiyat uygulanmamasını istemektedir. Bu durum ise ortaklar arasında kooperatif olmanın avantajlarını ortadan kaldırmaktadır. Ortak olmayanlardan ürün alınmasının faydasının tiftik üretimini teşvik edeceğini ve kooperatiflerin ortak sayısını çoğaltacağını ileri sürmektedir. TSKB'leri aldıkları ürünleri işleyerek yarı mamul haline getirmelidir. Birlikler bunun için sanayi tesisi kurmalıdır. Birlikler bunları verimli bir şekilde işletilebilecektir.

Birliğin sınaî üretimi pazarın talebi, üreticilerin ürettikleri ürüne ve hükümetin alım politikasına göre olmaktadır. Ürünlerin değerlendirilmesindeki karşılaşılan birtakım yetersizlikler vardır.

Tiftikbirlik ürünlerin pazarlanmasını kendisi yapmaktadır.TSKB' lerin kendi aralarında bir dağıtım mekanizmasının kurulmasını istemektedir. Böylece aracılardan kaldırılmasında, tüketiciye ulaşmada ve diğer alandaki firmalara rekabette üstünlük sağlayacaktır.

Birlik yurt dışına satışlarını tamamını kendisi yapmaktadır. Bu satılan ürünün gerçek bir fiyatla tüketiciye ulaşmasını sağlamaktadır.

Tablo: 3. 28- Tiftik Birlik Aldığı Ürün Miktarı, Değeri ve Türkiye Üretimi.

Yıllar	Türkiye Üretimi (TON)	Birlik Mübayaası Miktarı (TON)	Mübayaası Miktarının Üretim İçindeki Oranı (%)	Ürün Fiyatı (TL/KG)	Ödenen Bedeller
1989	1-775	972	55	9.000	8.542.454.000
1990	1-495	1.201	80	11.000	12.765.607.000
1991	1-370	832	61	16.500	12.817.000.000
1992	1-300	680	52	25.000	15.913.052.000
1993	900	543	60	40.000	20.505.533.000
1994	600	274	46	70.000	18.562.123.000

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 29-Tiftik Birlik ve Türkiye Tiftik İhracı.

Yıllar	Türkiye İhracı (TON)	Birliğin İhracı (TON)	Birliğin İhracat İçindeki Payı (%)	Türkiye İhracat Değeri (1000 \$)	Birlik Ürün İhracat Değeri (1000 \$)	Birliğin İhracatının Türkiye İhracatı İçindeki Payı (%)
1989	1.340	119	9	5.320	266	5
1990	253	32	13	1.265	82	6
1991	733	-	-	4.271	-	-
1992	120	-	-	306	-	-
1993	130	-	-	329	-	-
1994	371	-	-	1.415	-	-

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tiftikbirlik, TSKB' lerin verimli çalışması için, personel sayısı azaltılması, fabrikaların modern işletmecilik kurallarına uygun çalıştırılmasını, ortakların kooperatif bilinci artırılmasını savunmaktadır. Birliğin almış olduğu ürünlerin

işlenip, pazarlaması safhaları aynı konuda çalışan firmalara göre maliyetleri yüksektir. Bunun sebebi, işçi istihdam fazlalığı ve birliğin almış olduğu kredilere uygulanan faizin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır.

Tablo: 3. 30- Tiftik Birlik ve İşletmelerinde Çalışan Eleman Sayısı.

Yıllar	Çalışan Eleman Sayısı
1991	49
1992	47
1993	52
1994	79
1995	47

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Tiftikbirlik personel durumun yetersiz olduğunu söylemiştir. Ancak kooperatifin verimlilik düşüşünde fazla eleman çalıştırmanın etkili olduğunu ileri sürerek bir çelişki ortaya çıkmaktadır.

TSKB' lerin zarar etmesinde yöneticilerin devletçe atanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca zarar sebeplerinde siyasi partizanlık yapılmasından ve kooperatiflerin serbest piyasa şartlarına uygun çalışmayışından oluşmaktadır.

Birlik, tarım ürünlerinin desteklenmesinin birlikler aracılığıyla devletin yapması istenmektedir.

Birlik bir kooperatifler bankasının kurulmasının faydalı olacağını belirtmiştir. Bu bankanın faydaları, birliklerin finansman ihtiyacını karşılayacağını, kooperatifleri yüksek faizden kurtaracağı ve bu bankanın birlikler üzerinde öz denetim oluşturacaktır.

Birliğin depolama kapasitesi 20 tondur. Ürün alımında öz sermaye dışında, hazinenin yapmış olduğu transferler kullanmaktadır. Tiftik Birliğin yıllık harcamalarının %57'si personel giderleri oluşturmaktadır. Birliğin toplam 138.6 milyar TL' lik görev zararı hazinece kapatılmıştır. Ziraat bankasına 96.3 milyar TL borcu vardır.

Tiftik üretiminde karşılaşılan sorunlar, Tiftik veriminin tiftik keçisi başına çok düşüktür. ABD ve Güney Afrika Cumhuriyetinde keçi başına tiftik verimi 3.6-3.2 kg iken Türkiye de 1.6-1.8 kg' dir. Bundan dolayı verimlilik artışının yolları bulunmalıdır.

Başka bir sorun tiftik üretiminin karlılığının azalmasıdır. Destekleme fiyatlarının çoğu kez üreticiye tam olarak yansımaması, alımın geç başlaması,

bedellerin zamanında ödenmemesi ve tiftik sınıflarını subjektif belirlenmesi, destekleme alımlarının etkinliğini azaltmıştır.

Tiftik üretiminde önemli bir sorunda kalite düşüklüğüdür. Dış pazarda rekabeti artırmak için kayıt ve damızlık seçimi sistemi oturtulmalıdır. Üreticiye hastalık ve parazitlerle savaşması için zorunlu uygulama başlatılmalıdır. Yetersiz barınak koşullarının kaldırılması içinde üreticiye ucuz krediler verilmelidir. Tiftik keçilerinin iyi beslenmesi için, keçilerin zarar vermeyeceği yüksek ormanların otlatılmaya açılmalıdır. Bunun için orman kanununun ilgili maddeleri tekrar elden geçirilmelidir.²⁴⁵

Türkiye'de Ankara Keçisi Yetiştiriciliği ve tiftik üretiminin tarihinin en zor günlerini yaşamaktadır. Bunun içinde acil önlemler alınmalıdır.

7- Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Karadeniz Birlik)

Karadeniz birlik merkezi Samsun' da olup, çalışma konusu ayçiçeği ve soyadır. Birlik 1978 yılında kurulmuştur.

Tablo: 3. 31- Karadeniz Birlik Birim Kooperatif ve Üye Sayısı.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Üye Sayısı
1987	17	39.355
1988	18	44.790
1989	19	50.242
1990	19	54.121
1991	19	55.314
1992	19	57.205
1993	19	60.066
1994	19	61.766
1995	20	63.841
1.3.1996	20	64.132

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

²⁴⁵ Tiftikbirlik, Gül, Koza, Tiftik, Bakriyet, Kırmızıbiber, Narenciğe Sorunlar ve Çözüm yolları, Üretici Kurultayı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası, 1995, sss.26-40-41.

Tablo: 3. 32- Karadeniz Birlik Sermaye Gelişimi.

Yıllar	Sermaye Miktarı (TL)
1987	396.903.875
1988	544.912.402
1989	1.122.165.444
1990	3.056.308.868
1991	4.483.064.586
1992	5.791.670.968
1993	10.336.554.785
1994	15.376.521.213
1995	22.478.840.736
15.02.1996	46.421.045.148

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Birliğin ortakları için üstlendiği görevler, ürünlerin satın alınması, ürün depolama, bakım ve kalite kontrolü, ürün işleme, girdi temin, pazarlama, ucuz gıda ve diğer ihtiyac maddelerin temin edilmesidir.

Ortakların en önemli sorunları finansman, kooperatifçilik bilgisinin yetersizliği, arazi yetersizliği ve modern tarım teknolojilerinin üreticilere ulaşamamasıdır.

Ortak ve kooperatif alış-verişlerinde en büyük sorun ise birliğin peşin ödeme yapacak finans gücünün olmayışıdır.

Tablo: 3. 33-Karadeniz Birlik Ürün Satış Miktarı ve Değeri.

Yıllar	Satış (TON)	Değeri (TL)
1987	38.160	12.764.272
1988	24.130	14.530.400
1989	39.422	26.334.771
1990	50.117	47.911.011
1991	44.483	58.024.208
1992	31.271	74.414.950
1993	82.677	225.001.683
1994	34.791	301.523.264
1995	28.700	666.839.085
17.03.1996	28.322	706.461.967

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Satışlar da karşılaşılan sorunlar, olmayışı, özel sektör rekabeti, yeterli depolama ve tanıtım olanağının olmayışıdır.

Birlik tüketim kooperatifleriyle özellikle askeri birliklere ait tüketim kooperatifleriyle çalışmaktadır. Bu işbirliğinde, kooperatif olmalarından dolayı fiyat indirimi, öncelikli mal verilmesi belli oranlardaki alışlarda fiyat indirimine gitmektedirler.

Birlik, TSKB' lerin kendi aralarında işbirliğine gidilmesinin uygun olacağını söylemektedir. Birlikler ürettikleri ürünleri, birlik satış mağazalarında pazarlamalıdır.

Birlik, ortak olmayanlardan ürün alınmasını uygun bulmaktadır. Bu alımlarda ortak olmayanlara ayrı bir fiyat uygulamasını taraftar olmaktadır. Ortak olmayanlardan ürün alınmasının, ortak olmaya teşvik etmek ve ürün alım miktarını artırmak gibi faydaları olacaktır.

Karadenizbirlik, ürünleri değerlendirirken birliklerce bütün aşamalardan geçirilerek pazara sunulmalıdır. Bundan dolayı TSKB' lerin sanayi tesisi kurması ve bunların işletilmesine sıcak bakmaktadır.

Birlikteki, sınaî üretim birliğin aldığı ürüne göre belirlenmektedir. Ürünlerin değerlendirilmesinde yetersizlik ortaya çıkmaktadır. Ayrıca finansal yetersizlik vardır.

Birlik, mamul haline getirilen malların pazarlanması birlikçe ve aracı kurumlar vasıtasıyla yapılmaktadır. Aracıların olması pazarlanan malın daha pahalı hale gelmesine neden olacaktır. Birliğin 21 adet Satış mağazası olması, geniş bir üretim ağının olduğunu göstermektedir.

Karadenizbirlik, TSKB' lerinin kendi aralarında bir dağıtım mekanizması kurmalıdırlar. Bunun avantajı diğer özel firmalara rekabette üstünlük sağlayacaktır.

TSKB' lerinin verimli çalışması için, kooperatif yönetiminin özerkliği sağlanmalı, birlikler aracılıyla destekleme alımların yapılmaması, kooperatif bilincinin ortaklarda artırılmalı, birliklerde personelin kalitesi artırılması ve proje üreten kadrolara yer verilmelidir. Bu TSKB' lerinde ar-ge çalışmalarına önem verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Aynı alanda çalışan firmalara göre, birliğin maliyetleri fazladır. Bunun nedeni personel fazlalığıdır. Kooperatifçe yıllara göre çalışan personel sayısı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo: 3. 34- Karadeniz Birlik Personel Sayısı.

Yıllar	Personel Sayısı
1992	332
1993	350
1994	295
1995	290
1996	303

Kaynak: Bilgi Formundaki Bilgilerden Derlenmiştir.

Kooperatiflerde personel fazlalığı verimlilik düşüşüne neden olmaktadır. Personel fazlalığının zararının önlenmesi, verimlilik artışıyla sağlanabilir.

Birlik, birliklerin bugün zarar etmesinin sorumlusu destekleme alımları ve yanlış yapılandırılan sistemdir. Kredi faizlerinin yüksekliği ve kooperatiflerin serbest piyasa şartları içinde uygun yönetilmedikleri içinde zarar etmektedirler.

Karadenizbirlik, destekleme alımlarının devletçe devam etmesinin faydalı olacağı ve bu alımların TSKB'leri aracılığıyla yapılması uygun bulmaktadır. Ancak bu alımları devletin birlikler aracılığıyla yapmasının istenmesi, devlet müdahalesinin devamı anlamına gelmektedir. Bu TSKB'lerin özerkliği anlayışına ters düşmektedir.

Birlik, kooperatifler bankasının kurulmasının yararlı olacağını, bu yararların ise kooperatiflerin kredi ihtiyacını karşılayacak olması, ticari bankaların yüksek faizinden kurtaracağı ve bankanın kredilerini kullanırken denetlemesi ise birliklerde bir özdenetim oluşturacaktır.

Birlik, satış fiyatlarını maliyet ve piyasa fiyatına göre belirlemektedir. Kooperatif çeşitli kuruluşlarda iştirakleri vardır. İştiraklerdeki sermaye tutarı 1995 yılı itibariyle 17.829.300.000 TL' sıdır. Ürün alım sırasında öz sermaye dışında birlik Ziraat Bankasının Kredilerini kullanmaktadır.

Karadenizbirliğin 1994 yılından itibaren son beş yıllık toplam 253,5 milyar TL' lik zararı hazinece kapatılmıştır. Ziraat Bankasına 486,1 milyar TL' lik borcu bulunmaktadır.

Birliğin yıllık cari giderlerinin %38.2' sini personel giderleri oluşturmaktadır.²⁴⁶

²⁴⁶ Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e., s.22.

8 - Tariş Pamuk, İncir, Üzüm, Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TARİŞ)

Tariş, Ege Bölgesinde, pamuk, incir, üzüm, zeytinyağı üreticilerinin kurmuş olup Aydın, Balıkesir, Çanakkale, Denizli, İzmir, Manisa, Muğla il ve ilçelerinde 64 yerleşim merkezine dağılmıştır. Tariş, 1949 yılında kurulmuştur.

Tariş' in faaliyeti içinde yer alan pamuk, zeytin, kuru incir ve çekirdeksiz kuru üzümün üretim alanları içinde yüzde 39.8 gibi önemli bir payı bulunmaktadır. Ürünler bazında bakıldığında Tariş, bölge üretim sahalarının incirde yüzde 49' unu, üzümde %65' ini, pamukta %64' ünü ve zeytinde yüzde 25'ini elinde bulundurmaktadır. Tariş, bölgedeki üreticilerin geniş bir kesimini de bünyesinde toplamış durumdadır. Ürünler bazında bakıldığında, bölgedeki pamuk üreticilerinin yaklaşık yüzde 50' si çekirdeksiz kuru üzümde yüzde 30' u, kuru incirde yüzde 25'i ve zeytinde yüzde 10'u Tariş' e ortaktır.²⁴⁷

Tablo: 3. 35-Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Ortak Sayısı.

Yıllar	Ortak Sayısı
1988	14.325
1989	14.587
1990	14.976
1991	15.517
1992	16.430
1995	16.723

Kaynak: Tariş Tarihi,
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

35 birim kooperatif vardır. Birlikçe satın alınan zeytinin % 85' i yağlık, %15' i yemeklik olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁸

²⁴⁷ Ahmet Çetin Budaklar, "Tarım Satış Kooperatifleri", İzmir İktisat Kongresi Tebliğler, İzmir 1992, s.164.

²⁴⁸ Doğanay, ...,a.g.e., s.263.

Tablo: 3. 36-Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliğin Yıllara Göre Aldığı Zeytinyağı Miktarı ve Değeri.

Yıllar	Miktar(TON)	Alım Fiyatı (Kg/TL)	Değeri (Milyon TL)
1989	5.670	4.000	20.429
1990	9.128	5.200	47.503
1991	19.358	8.500	181.030
1992	6.669	13.000	98.571
1993	1.739	21.500	38.254
1994	5.786	44.000-65.000	358.125

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Zeytinle ilgili sorunlar ise ağaçların verimsiz ve yaşıdır. Zeytin ağaçları gençleştirilmelidir. Kurak yıllarda üretim hızla düşmektedir. Bunun için üreticiyi toprak ve su muhafaza önlemlerine yönelik düşük faizli kredi ile desteklenmelidir. Deniz kıyısında, turizme açık yörelerde taban arazilerde yoğunlaşan zeytinliklerin, turizm amaçlı sökülmesi önlenmelidir. Türkiye zeytincilik için yeni hasat metotları geliştirmelidir.

Üreticilere kimyevî gübre ve zirai ilaç kullanılması yaygınlaştırılmalı bol ve kaliteli ürün elde edilmesi için ekonomik yönden zayıf üreticilere düşük faizli kredi verilmelidir.²⁴⁹

Birliğin 1995 yılı itibarıyla toplam 54 birim kooperatifi vardır.

Tablo: 3. 37- Tariş Pamukbirliğinin Yıllara Göre Ortak Sayısı.

Yıllar	Ortak Sayısı
1990	56.384
1991	57.290
1992	59.197
1993	59.197
1995	58.308

Kaynak: Tariş Tarihi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

²⁴⁹ Antbirlik, Birliklerde üretim Sorunları ve Çözümleri, Üretici Kurultayı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası, 1995, ss75-76.

Tablo: 3. 38- Tariş Pamukbirliğinin Yıllara Göre Almış Olduğu Pamuk Miktarı.

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL)
1989	121.531	1.560-1.730	206.636
1990	224.135	2.150	527.907
1991	227.787	3.500-3.800	842.700
1992	240.645	5.600-6.200	1.517.880
1993	251.237	5.750-6.500	1.566.968
1994	91.487	25.000-30.200	2.395.473

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Pamukbirliği Ege Bölgesi, ekim alanının %64' n, üreticilerin %48'ini bünyesinde bulundurmaktadır. Birlik almış olduğu pamuğu çeşitli ırır fabrikalarında işleyerek, yarımamul ve mamul hale getirilmektedir. Ayrıca ileri düzeyde çekirdekten margarin ve yan ürünler elde edilmektedir.²⁵⁰

Pamuk retiminde kaliteli tohum kullanılması önemlidir. Ege, Antalya ve Çukurova bölgesinde sorun yoktur. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kalitesiz tohum kullanılmaktan kaynaklanan verim düşüklüğü ve alıcısı olmayan pamuk üretilmektedir. Pamukta doğru ve ekonomik gübreleme için toprak analizi yapılıp buna göre gübre kullanılmalıdır.

Sulama pamuk üretimini artıran en önemli etkendir. Hasat ncesi sulama yaş pamuğun alım merkezlerine getirilmesine neden olmaktadır. Bu birlik işletmelerinde arızalı ve hatalı üretime neden olmaktadır.

Pamuk üretiminin karlı olabilmesi için ilaç kullanımı enaza indirecek tarımsal mücadele uygulanmalıdır. Bunun için sağlıklı bitki çeşidi, ekim nöbeti uygulanmalıdır. İlaçlama zamanını doğru seçilmeli, ilaçları münavebeli ve zararlı böceklerden korumak amacıyla seçici ilaç kullanılmalıdır.²⁵¹

Pamukta Türkiye ihtiyaını karşılamak için, pamuk üretimine yer veren planlamalar ile pamuk üretiminin ve verimliliğin artırılması gereği vardır. Pamuk üreticilerinin ekonomik durumlarındaki değişmeler ile girdi maliyetlerinin yüksek

²⁵⁰ Doğanay, ..., a.g.e.,s.263.

²⁵¹ Antbirlik Birliklerde...,a.g.e., s.63.

olması nedeniyle üreticiler pamuk tarımından vaz geçmekte, diğer ürünlerin yetiştiriciliğine kaymaktadır. Büyük pamuk üreticileri, mevsimlik işçi temininde, küçük üreticiler ise gübre, ilaç, mazot gibi giderler için kredi temininde güçlükler, pamuk üretiminde dalgalanmalara neden olmaktadır. Bunun önlenmesi için iç ve dış alım politikalarında tutarlı uygulamalar ile üretimde istikrar sağlanmalıdır.

Pamuk sektöründe güvenli fiyat ve kaliteli ham madde alımını sağlamak amacıyla vadeli işlemler borsalarının kurulmasına gerek vardır.²⁵²

Üzüm Tarım Satış Kooperatifler Birliği Ege Bölgesinde faaliyet göstermektedir. Türkiye’de 655.000 dekarlık çekirdeksiz kuru üzüm alanı 600.000 dekarlık Ege Bölgesinde olup bunun %60’ ı kooperatif ortaklarına ait bulunmaktadır. Yetiştirilen ürünün %29’u taze olarak, % 38’e kurutularak iç ve dış piyasaya satılmakta % 30’u pekmez, pestil ve şıra yapılırken % 3’de şaraplık olarak değerlendirilmektedir.²⁵³

Tariş Üzümbirlik 1993 yılından 15 birim kooperatif, ortak sayısı ise 18.634’dür.²⁵⁴ 1995 yılında ise 16 birim kooperatif 18.095 ortağı mevcuttur.²⁵⁵

Çekirdeksiz kuru üzüm yetiştiriciliğinde uygulanan modern sistemlere bağlı alanlarda elde edilen verim ve ona bağlı olarak gelir, son yıllarda oldukça artmıştır. Türkiye’nin dünya çekirdeksiz kuru üzüm ihracatında % 70 oranında pazar payı vardır. Ancak Türkiye’nin pazarlamada karşılaştığı sorunlar vardır. Bunlar Yunanistan’ın AB üye olması dolayısıyla sağladığı avantajlar, Avustralya’nın mevsim ve temizlik avantajları, İran’ın uyguladığı ucuz fiyat politikası Türkiye’yi zorlamaktadır. Türkiye bu sorunu fiyat düşürme zorunluluğu ile çözmeye çalışmaktadır. Ayrıca temiz, sağlıklı ve hijyen ürün eldesi önem kazanmaktadır. Bunun için çekirdeksiz kuru üzümde, üretici bilinçlendirilerek, beton sergi yerlerinin tamir ve yenilenmesi, beton üzerine naylon kanaviçe kullanımı yaygınlaştırılması ve tel sergilerin geliştirilmesi gerekmektedir.²⁵⁶

²⁵² a.g.e.,s.62.

²⁵³ Doğanay, ...,a.g.e. ,s.263.

²⁵⁴ Arıkan ve Diğerleri, Tariş ...,a.g.e., s.188.

²⁵⁵ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Verileri.

²⁵⁶ Tariş Kuruyemişlerde Sorunlar ve Çözüm Yolları.,Üretici Kurultayı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası 1995,ss.49-53

Tablo: 3. 39- Tariş Üzümbirlik Satın Aldığı Ürün Miktarı ve Değeri.

Yıllar	Türkiye Üretimi (TON)	Birlik Alım Miktarı	Birlik Alım Miktarının Üretim İçindeki Payı	Alım Fiyatı (KG/TL)	Ödenen Ürün Bedelleri(1000 TL)
1989	138.000	31.665	23	1.700-1.900	63.332.000
1990	150.000	32.279	21.5	2.250	79.590.000
1991	135.000	22.693	17	3.600-3.900	91.328.000
1992	145.000	60.321	42	6.200-6.800	427.127.000
1993	157.000	93.110	59	9.500-10.250	954.348.198
1994	150.000	7.193	5	20.000	153.587.939

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Tablo: 3. 40- Türkiye ve Birlik Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı.

Yıllar	Türkiye İhracatı	Birliğin İhracatı	Birlik İhracatı Türkiye İhracatına Oranı (%)	Türkiye İhracatı Ürün Değeri (1000\$)	Birlik Ürün İhracat Değeri (1000\$)
1989	117.265	9.564	8	120.496	9.714
1990	122.536	10.738	9	149.714	12.926
1991	123.446	5.442	4	144.166	6.326
1992	111.737	4.158	4	128.453	5.231
1993	122.825	4.244	3	124.235	4.884
1994	172.775	5.494	3	175.709	5.404

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tarım İncirbirlik daha çok Aydın ili civarında faaliyet alanını yoğunlaştırmıştır. Birlik 157.000 dekar incir bahçesi ile bölge üretim sahalarının % 49'unu, üreticilerin % 28'ini bünyesinde bulundurmaktadır. Kuru incir üretiminde % 60-65, ihracatta % 70-75 paya sahiptir. Birlik almış olduğu ürünleri işleyerek % 70'ini ihraç etmekte, geri kalanını iç piyasada satmaktadır.²⁵⁷

Kuru incir üretiminde Türkiye % 60 payla en büyük üretici ülkedir. Türk kuru incir, dünyada en üstün kuru incir kalitesine sahiptir. Üretim ve kalitedeki üstünlüğüne bağlı olarak dünya kuru incir ihracatında % 75'lik payla birinci sırada yer almaktadır. Son yıllarda yaşanan kuraklığa bağlı olarak üretim düşmüştür. Kuru incirde üretimin azalması sorun oluşturacağından kuru incirde hedef, üretimin

²⁵⁷ Doğanay, ..., a.g.e., s.263.

arttırılması olmalıdır. Üretimin arttırılması için; Büyük ve Küçük Menderes Havzalarında mevcut bahçeler korumalı, ağaç sökülmesi önlenmeli, taban arazideki incir bahçeleri gençleştirilmeli, sulama imkanları geliştirilmeli, bu bölgelerde erozyonlu mücadele için gerekli önlemler alınmalıdır. Temiz, sağlıklı ve hijyen ürün elde edilmesi için, ağaçtan düşen incir günde iki defa toplanılmalı, incirlerin iyi ve kötü kalitelerinin ayrı ayrı serilmesi, incirlerin karavetten kurutulması ve akşamları üstünün örtülmesi gerekmektedir. Ayrıca kuru incir ihracatında yaşanan afla toksin konusu, büyük bir sorun oluşturmuştur. Alınan önlemlerle “Flatoksin kontrolü sağlanmışsa da, oluşumu önlenememiş olup, bunun için Tarım Bakanlığı, Tarış, İhracat Birlikleri Üniversiteler önlenmesi için araştırmalara devam etmelidir.”²⁵⁸

Tablo: 3. 41- Tarış İncirbirlik Birim Kooperatif ve Ortak Sayısı.

Yıllar	Birim Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1989	21	8.195
1990	21	9.051
1991	21	9.186
1992	21	9.193
1993	21	9.253

Kaynak: Tarış tarihi s.173
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 42- Tarış İncirbirlik Ürün İhracatı ve Değeri ile Türkiye İhracatı.

Yıllar	Türkiye'nin Toplam Ürün İhracatı (TON)	Birliğin Toplam Ürün İhracatı (TON)	Birliğin İhracatının Miktar Olarak Türkiye İhracat İçindeki payı (%)	Türkiye Ürün İhracat Değeri (1000\$)	Birlik Ürün İhracat Değeri (1000\$)
1989	29.467	2.325	8	44.034	4.636
1990	33.532	2.532	8	62.389	5.746
1991	31.972	1.638	5	56.129	4.146
1992	27.012	310	1	63.173	939
1993	30.099	882	3	58.582	2.128
1994	35.608	1.222	3	62.156	2.205

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

²⁵⁸ Tarış, Fiskobirlik, Üretici Kurultayı ..., a.g.e., ssss.47-52-54-55.

Tariş, bugün toplam 7 trilyon TL'lik satış hacmine, 11 Trilyon TL'lik iş hacmine sahip kuruluştur. 1993/1994 iş yılında toplam 20 milyon ABD Doları tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir. Aynı iş yılında pamukbirliği 5.1 trilyonluk, üzüm birliği 1 trilyonluk, zeytinyağı birliği 250 milyarlık, incir birliği olarak da 80 milyar olmak üzere toplam 6.4 trilyonluk satış gerçekleştirilmiştir.

Birliğin bünyesinde 125 birim kooperatif, 120.000'e yaklaşan üretici ortağı vardır. Birlikte ve işletmelerde toplam 6941 personel çalışmaktadır. Çeşitli kuruluşlarda 621 milyar TL. tutarında iştirak sermayesi vardır. 1994 yılı itibariyle son beş yıl içinde devlet destekleme zararı olarak 461 milyar TL.'lik hazinece kapatılmıştır. Ziraat Bankasına 2.7 trilyon borcu bulunmaktadır. Tariş'e bağlı birliklerin yıllık cari giderlerinin, pamuk birliğinde % 23, üzüm birliğinde % 11, İncir Birliğinde % 36, Zeytinyağı Birliğinde % 21'i personel gideri olarak gerçekleşmiştir.²⁵⁹

9 - Trakya Yağı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Trakyabirlik)

Trakyabirlik Merkezi Edirne olup, çalışma konusu ayçiçeğidir. 1995 yılı itibariyle birliğe bağlı 48 birim kooperatif ile 134.078 üretici ortağı vardır.²⁶⁰

Trakyabirlik 1993/1994 iş yılında yağlık ayçiçek, ham ayçiçek yağı, rafine yağ ve margarin yağ olarak 2.3 Trilyon TL. tutarında iç satış, 76.237 ABD Doları tutarında dış satış gerçekleştirmiştir. Birlikte 2440 personel bulunmaktadır. Ortaklarına birlik kimyevi gübre, tohumluk ayçiçeği, zirai ilaç gibi girdileri uygun koşullarla sağlamaktadır. Birliğin çeşitli kuruluşlarda 10 milyar TL.'lik iştiraki bulunmaktadır. 1994/1995 döneminde birliğin 2.5 trilyon TL. dolayında rehinli ürün ve işletme kredisi borcu bulunmaktadır. Trakyabirlik'in yıllık cari giderlerinin % 16'sını personel giderleri oluşturmaktadır. Birliğin taahhüt edilen sermayesi 700 milyar TL.'sıdır.²⁶¹

²⁵⁹ Koza Birlik, TSK Dünü..., ss.18-19.

²⁶⁰ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Verileri.

²⁶¹ Kozabirlik, TSK. Dünü ...,a.g.e., s.21.

Tablo: 3. 43-Trakyabirlik Ayçiçeği Alım Miktarı ve Değeri.

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	452.099	650-726	302.227
1990	273.040	850-940	235.431
1991	298.967	1.500-1.600	452.234
1992	588.967	2.500-1.600	1.518.530
1993	288.175	4.000-4.450	1.155.525
1994	92.593	9.500-10.882	881.694

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Ayçiçeği üretim alanları, 1983 yılından itibaren hibrit tohumluk kullanımı ile verim artışına bağlı olarak 500.000 hektardan 770.000 hektara kadar artmış, ancak 1990 yılından itibaren ayçiçeğindeki verim artışına rağmen, buğday-ayçiçeği paritesinin düşük olması ekim alanlarının tekrar 500.000 hektara gerileşmiştir. Bundan başka olarak arpa-pancar ve Güney Marmara'da sebze ve diğer polikültür tarım ürünlerinin getirisinin her gün artması da ayçiçeği ekilişlerinin azalmasına neden olmuştur. Son yıllarda yaşanan kuraklıkta rekoltede dalgalanmalara neden olmuştur.

Ayçiçeği tarım alanlarının artırılması ve verimin yükseltilmesi, ülkemiz yağ açığının kapatılması, yağ ve yem sanayinin ham madde gereksiniminin karşılanması bakımından önemlidir. Bu amaca ulaşmak için planlı ve kararlı politikaların izlenmesi, başta "fiyat" unsuru olmak üzere tarım tekniklerinin etkin ve doğru kullanımı için çalışmalar yapılmalıdır.²⁶²

10 - Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Marmarabirlik)

Marmarabirlik, 1954 yılından beri merkezi Bursa olmak üzere zeytin ve zeytinyağı konusunda çalışmaktadır. 1995 yılında birliğe üye 8 birim kooperatif ve 37.052 ortağı bulunmaktadır.²⁶³ Birlik üreticilerden aldığı sofralık siyah zeytinleri salamura da olgunlaştırıp, yenilecek duruma getirdikten sonra, iç ve dış pazarlara satmaktadır.

Kooperatifin yurt içi satışları kendi ve anlaşmalı bayilerinde, ülkenin her yanında, aynı fiyat uygulanarak yapılmaktadır. Talebin artırılması amacıyla zaman

²⁶² Antbirlik, Birliklerde: ..., ss.77, 113

²⁶³ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Verileri.

zaman bayilere kredili satış yapılmaktadır. Birlik yurtiçi önemli düzeyde promasyon (satış artırıcı) faaliyette bulunmamakta yurt dışında ise çeşitli fuarlara katılarak, daha fazla pazarlama gayretine girmektedir.

Birlik, kendi barem cetvellerine göre alım yapmakta, standardizasyona önem vermektedir. Kooperatif, ürünleri piyasa farkı ambalajlarda sunarak, tüketiciye kalite ve fiyatı seçme avantajı sağlamaktadır.²⁶⁴

Tablo: 3. 44- Marmarabirlik Sofralık Zeytin Alımları ve Değerleri ile Türkiye Üretimi.

Yıllar	Türkiye Üretimi (TON)	Birlik Alım Miktarı (TON)	Birlik Alım Miktarının Üretim İçindeki Payı	Alım Fiyatı (KG/TL)	Ödenen Ürün Bedelleri(1000 TL)
1989	162.000	8.601	5	3.000-6.000	38.450.979
1990	337.000	34.144	10	4.100-7.7000	182.434.647
1991	181.000	19.348	11	11.500	132.808.940
1992	214.000	24.541	11	17.500	239.804.737
1993	157.000	9.319	6	29.000	157.527.606
1994	228.215	13.839	6	44.000-71.890	615.880.700

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 45-Yıllara göre Türkiye ve Marmarabirlik Sofralık Zeytin İhracatı.

Yıllar	Türkiye'nin Toplam Ürün İhracatı (TON)	Birliğin Toplam Ürün İhracatı (TON)	Birliğin İhracatının Miktar Olarak Türkiye İhracat İçindeki payı (%)	Türkiye Ürün İhracat Değeri (1000\$)	Birlik Ürün İhracat Değeri (1000\$)
1989	5.937	800	13	6.624	1.823
1990	7.160	1.251	17	11.337	3.579
1991	10.139	2.803	28	14.335	3.777
1992	21.120	2.659	13	19.350	2.439
1993	17.426	2.566	15	16.866	2.920
1994	24.079	307	1	23.728	209

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Marmarabirliğin kooperatiflerde ve işletmelerinde toplam 656 kişiyi istihdam etmektedir. Birliğin yıllık cari giderlerinin % 13'ünü personel giderleri oluşturmaktadır. Çeşitli kuruluşlarda birliğin 3.2 milyar TL. iştiraki bulunmaktadır. Birliğin 1993/1994 iş yılında üreticiler 608.7 milyar TL. üretim girdisi dağıtımını

²⁶⁴ Hasan Vural, "Sofralık Zeytin Pazarlaması ve Kooperatiflerin Faaliyetleri," Karınca Dergisi, Sayı:695, Kasım-1994,s.36.

yapmıştır. Marmarabirliğin taahhüt edilen sermayesi 35.6 milyar TL.'sıdır. 1994 yılı itibariyle son beş yıl içinde hazinece tahkim edilen zararı yoktur. Ziraat Bankasına 1 trilyon TL. borcu bulunmaktadır.²⁶⁵

Sofralık zeytinin üretiminde ve tüketiminde çeşitli sorunlar vardır. Bunlar:²⁶⁶

- Mevcut zeytinliklerde verim yükseltecek kültürel önlemler alınmalıdır.
- Miras yolu ile işletmelerin küçülmesi önlenmelidir.
- Kalite ve miktar kayıplarının önlenmesi için elle toplama yaygınlaşmalıdır.
- Zeytin işleyen tesislerin teknolojileri yenilenmelidir.
- Üreticilerin salamura yöntemine değiştirmelidir, tuz oranı azaltılmalıdır.
- Üreticiler fiyat konusunda sürekli bilgilendirilmelidir.
- Pazarlama kanallarının kısılması için, kooperatif alımları ve bayilerinin sayısı artmalıdır.
- Zeytinin borsada işlem hacmi artmalı, vadeli işlem piyasaları geliştirilecek, üreticinin kazancı artırılmalı, fiyat dalgalanmaları aza indirilmelidir.
- Yurt dışı satışlarda gereksiz rekabet yaratılmamalı, dış pazar araştırmasına ve satışı artırıcı çabalara önem verilmelidir.

11- Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kozabirlik)

Merkezi Bursa'da bulunan Kozabirlik, Edirne, Bursa, Eskişehir, Adapazarı, Bilecek ve Alanya'da faaliyet göstermektedir. Çalışma konusu ipekböceğidir. 1995 yılında birliğe bağlı 6 birim kooperatif ve 14.042 ortağı bulunmaktadır.²⁶⁷ Kozabirliğiyle 1940 yılında kurulmuştur.

Günümüzde koza üretiminde bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bunlar,²⁶⁸ Türkiye'de aile başına yılda 45 kg. dolayında yaş koza üretilmektedir. Bu miktar yılda üç defa üretim yapıldığı Japonya'da 500 kg., koza üretimine yeni başlayan Colombia'da ise 1800 kg. dolayındadır. Türkiye'de aile başına üretimin az olması

²⁶⁵ Kozabirlik, TSK. Dünü ...,a.g.e., s.23.

²⁶⁶ Vural, ..., a.g.e.,s.37.

²⁶⁷ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Verileri.

²⁶⁸ Antbirlik, Birliklerde ...,a.g.e., ss.88-89.

geleneksel yöntemlerden vazgeçilmemesi nedeniyle modern üretim tekniği kullanılmamaktadır.

-Üretim bölgelerinde özellikle Marmara bölgesinde sanayi ve tarım gelirlerinin yükselmesi, yan gelir gözüyle bakılan koza üretiminde, üretici hızla uzaklaştırmıştır.

-Alımlarda standardisasyon ve kaliteye göre yapılmalıdır.

-Bursa dışındaki uzak yerler için alım ekipleri gönderilerek gerçek değerde alınması sağlanmalıdır.

-İç ve dış piyasadaki arz ve talep dengesinin bozulması, son yıllarda üreticiyi tereddüde sürükleyen ve üretimi caydırıcı büyük boyutlardan fiyat istikrarsızlığının yaşandığı gözlenmektedir.

-Ürün alımlarında peşin ödeme yapılmalıdır. Peşin ödeme yapılmadığından üretim büyük oranda düşmektedir.

-Kozabirliğe üye ortakların % 50'si faal durumundadır. Ortakların büyük bölümü, üretimlerin tamamını kooperatife teslim etmekten kaçınmakta, ancak birlik dışındaki alıcıların vermiş oldukları fiyatlardan memnun olmadıklarında veya ürünlerini bu alıcıların beğenmemeleri halinde kooperatife ürün teslim etmektedir. Ortaklar birliği bir nevi resmi alıcı kuruluş olarak görmektedir.

Tablo: 3. 46- Türkiye Koza Üretime, Kozabirliğin Almış Olduğu Ürün Miktarı ve Değeri.

Yıllar	Türkiye Üretimi (TON)	Birlik Alım Miktarı(TON)	Birlik Alım Miktarının Üretim İçindeki Payı	Alım Fiyatı (KG/TL)	Ödenen Ürün Bedelleri (1000 TL)
1989	1.841	154	8	10.000-17.000	2.613.138
1990	2.171	473	22	12.000	5.627.680
1991	1.353	668	49	13.000	7.916.329
1992	782	408	52	21.000	8.166.954
1993	716	202	28	35.000	7.014.814
1994	455	150	33	75.000	10.788.923

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 47- Türkiye ve Kozabirliğinin İhracatı.

Yıllar	Türkiye'nin Toplam Ürün İhracatı (TON)	Birliğin Toplam Ürün İhracatı (TON)	Birliğinin İhracatının Miktar Olarak Türkiye İhracat İçindeki payı (%)	Türkiye Ürün İhracat Değeri (1000\$)	Birlik Ürün İhracat Değeri (1000\$)
1989	220	69	31	685	235
1990	38	17	45	411	197
1991	41	20	49	213	158
1992	136	127	93	1.076	981
1993	12	0.02	1.2	26	16
1994	8	-	-	145	-

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Kozabirlik yaş koza alım fiyatlarını uluslararası borsa fiyatlarını esas olarak belirlemektedir. Genellikle uluslararası borsa fiyatlarından taşıma ve sigorta masrafları çıkartılarak, olması gereken alım fiyatı belirlenmektedir. Bununla birlikte, kozabirlik her yıl yaş koza üretim maliyeti hesaplamakta ve ortalama olarak üreticilere üretim maliyetinin % 30'u kadar kar marjının verilmesi fiyat politikasının temel amacıdır. (Alım fiyatı=Maliyet+Maliyet x % 30) fiyat istikrarının sağlanması ipekböcekçiliğinin gelişmesinde önemli bir faktör olacaktır. Bunun içinde, dünya borsa fiyatlarına paralel ve düzenli bir fiyat politikası izlenmelidir. Ayrıca son yıllarda ipekböcekçiliği sektörünü olumsuz etkileyen unsurlardan birisi de yasal olmayan yollardan gümrük, fon ve vergi verilmeksizin sınır ticaret ve diğer yollardan ölkemize giren ipek ipliği ve ipekli kumaşlardır. Bu durum, hem ipekböceği yetiştiricilerini ürün fiyatlarını düşmesine neden olduğu için ve hem de ulusal ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Söz konusu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için yeterli ve etkin denetlemelerin yapılması gerekmektedir.²⁶⁹

Birlik 1993/1994 iş yılında 1 milyar TL.'lik üretim girdisi (ipekböceği tohumu) dağıtımını yapmıştır. Taahhüt edilen sermayesi 15.7 milyar olup, çeşitli kuruluşlarda 1.6 milyar TL. tutarında iştiraki vardır. 1994 yılı itibariyle son beş yılda zararı olarak 60.3 milyar tutarında hazinece tahkim edilmiştir. Ziraat Bankası ve diğer kuruluşlara 59.4

²⁶⁹ Erdemir Gündoğmuş-Harun Tanrıvermiş, "Türkiye'de İpekböcekçiliğinin Ekonomik Önemi, kozabirliğin Üretim ve Pazarlama Faaliyetleri ve Kooperatif Etkinliğinin Arttırılabilmesi İçin Alınabilecek Önlemler", Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:104, Nisan-Mayıs-Haziran 1994, s.81 ve 84.

milyar TL. borcu bulunmaktadır. Yıllık cari giderlerinin % 80'i personel giderleri oluşturmaktadır. Birlik ve işletmelerinde 107 personel çalışmaktadır.²⁷⁰

12 - Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Antbirlik)

Antbirlik 1952 yılında kurulmuştur. Pamuk ve Narenciye konusunda çalışmaktadır. Antalya civarında faaliyet göstermektedir. Birliğe bağlı 6 birim kooperatif ve 31.400 ortağı vardır.²⁷¹

Narenciyede bazı sorunlar vardır. Fidan üretimi yetersiz kalmaktadır. Gübreleme ve sulama gibi girdiler maliyetleri artırmaktadır. Yeterli teknik ekipman yoktur. Yoğun ziraî mücadeleden kurtaracak şekilde mücadele programları uygulanmalıdır. Pazarlamada ise, bazı yıllar üretici istediği fiyata ürünü satamazsa, bir yıl sonra üretime kayıtsız kalabilmektedir. GAP'ın devreye girmesiyle, Antalya yöresi narenciye daha çok ağır verdirecek çalışmalar yapılmalıdır. Pamuk ekim alanları GAP bölgesine kaydırılmalıdır. Ürünün depolama sorunları yanında, ambalajda tam bir standart sağlanamamıştır. nakliye ücretleri yüksektir. Ayrıca Antbirlik tüccarın çalıştığı gibi çalışmamakta olup tüccarın almadığı veya karlı görmediği bahçelerin ürünü, üretici tarafında hasat edilip birliğe teslim edilmektedir.²⁷²

Tablo: 3. 48- Antbirlik Pamuk Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	57.411	1.560-1.730	98.614
1990	66.765	2150	158.253
1991	51.116	3.500-3.800	193.125
1992	60.246	5.600-6.200	383.259
1993	46.750	5.750-6.500	298.693
1994	31.295	22.000-29.200	794.936

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

²⁷⁰ Kozabirlik, TSK. Dünü, Bugünü ve Yarını ...,a.g.e., s.24.

²⁷¹ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

²⁷² Tarış, Kuru Yemişlerde...,a.g.e., ss.44 ve 94.

Tablo 3. 49- Antbirlik Limon Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	1.534	600	724.7
1990	1.675	580	801.3
1991	2.239	1200	1.848.1
1992	1.487	2000	2.578.9
1993	624	3000	1.963.1
1994	1.158	10.000	9.622.2

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo 3. 50- Antbirlik Portakal Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	416	400	150.4
1990	309	600	182.7
1991	108	1000	178.3
1992	3	1700	3.8
1993	-	-	-
1994	-	-	-

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 51- Antbirlik Greyfurt Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	372	250	71.7
1990	210	330	63.6
1991	356	525	152.9
1992	-	-	-
1993	-	-	-
1994	-	-	-

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Antbirlikte toplam 2.297 personel çalışmaktadır. Yıllık cari giderlerinin % 33.3'ünü personel giderleri oluşturmaktadır. Birliğin taahhüt edilen sermayesi 94.5 milyar TL.'dir. 1994 yılı itibariyle son beş yıl içinde hazinece tahkim edilen borçları 670 milyar TL.'sıdır. 1994/1995 kampanya döneminde Ziraat Bankasına 1 trilyon'un üzerinde borcu vardır. Birlik 1993/1994 yılında 139.779 \$ ihracat, 1 trilyon tutarında iç satış yapmıştır.²⁷³

²⁷³ Kozabirlik, TSK. Dünü ...,a.g.e., s.22.

13- Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Güneydoğu)

Güneydoğubirlik 1968 yılında Gaziantep'te kurulmuştur. Çalışma konusu Antepfıstığı, üzüm, zeytin-zeytinyağı, mercimek, kırmızıbiber, kurufasülye, nohut olmak üzere birden fazla ürünle uğraşmaktadır. 1995 yılında birliğe bağlı 27 birim kooperatif ve 27.068 ortağı bulunmaktadır.²⁷⁴

Birliğin faaliyet alanlarında bazı üretim ve pazarlama sorunları vardır. Üretim sorunu ile ilgili üreticiler, yeterli teknik bilgi ve kapasiteye sahip değildir. Üretim esnasında tohumluk seçimi, toprağın işlenmesi, gübrenmesi, hastalık ve zararlılarla mücadelede geleneksel yöntemleri kullanmaktadırlar. Üretimde verimliliğin artırılması için gerekli bilgi ve çalışmaya sahip değildir. Eski sistem üretim tekniğinin uygulanması yetiştirilen ürünü üretim, kalite ve tüketim yönünden olumsuz olarak etkilemektedir. Piyasada talep olmasına rağmen , üretici nohut ve fasulye tarımına eski ilgiyi göstermemekte ve üretim azalmaktadır. Bunun sebebi üretimin zahmetli ve alternatif bitkilerin olmasıdır. Üretilen diğer çeşitlerde de verim düşüktür. Mercimekte de aynı sorunlar vardır.

Kırmızı biber hastalıklara dayanıksız olduğunda, hastalıklara dayanaklı dünya pazarının arzuladığı çeşitleri ekilmelidir. Kırmızı biberin kurutma ve işleme konusunda özellikle afla toksin üreten funguslardan, temiz pazara uygun ürün elde etmek ve paketlemek için modern tesisler kurulmalıdır.

Devletçe tarımsal ürünlerde ülke ihtiyacını, ürünlerin ihracat potansiyelini ve bölgelere göre ekim alanlarını belirlemelidir. Ürüne verilecek fiyat sağlıklı çalışmalar sonunda ekim öncesi açıklamalıdır. Çiftçi bunun sonucunda ekim yapacağına karar vermelidir. İhraç şansı olan tarım ürünlere tarlada üretim safhasında pazarlamasına kadar ki dönemde önem verilmelidir.²⁷⁵

²⁷⁴ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

²⁷⁵ Trakyabirlik Yağlı Ürünlerde Sorunlar ve Çözüm Yolları, Üretici Kurultayı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası, 1995, s.81-82.

Tablo 3. 52- Güneydoğubirlik Kırmızıbiber Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	118	2.500-3.200	374
1990	2.933	3800-5.000	14.143
1991	1.302	4.5000-5.000	6.143
1992	310	7.600	2.353
1993	1.045	11.500	15.543
1994	488	22.000	10.732

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 53- Güneydoğubirlik Antepfıstığı Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	4.732	6.800	32.177
1990	-	-	-
1991	9.938	16.500	163.970
1992	2.559	25.000	63.976
1993	6.774	40.000	271.071
1994	3.450	80.000	283.197

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo 3. 54- Güneydoğubirlik Kırmızı Mercimek Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	-	-	-
1990	144	1.250	190
1991	-	2.200	-
1992	1.552	3.750	5.602
1993	10.841	4.750	49.028
1994	641	9.000	5.091

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 55- Güneydoğubirlik Kurufasulye Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	-	-	-
1990	-	-	-
1991	-	-	-
1992	2.208	5.500	11.058
1993	55	12.100	546
1994	-	-	-

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Tablo: 3. 56- Güneydoğubirlik Zeytinyağı Alımları

Yıllar	Miktarı (TON)	Alım Fiyatı (TL/KG)	Değeri (Milyon TL.)
1989	182	4.000	724
1990	2.655	5.200	13.755
1991	808	8.500	6.844
1992	243	13.000	3.194
1993	344	21.500	8.347
1994	164	75.000-83.500	13.220

Kaynak:Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

Antepfıstığı yetiştiriciliğinde ekolojiye bağlı olarak meyve büyüklüğü değiştiğinden homojen ve standart ürün elde edilememesi ve çıtlama %'lerinin düşük olması Antepfıstığı için rekabet yönüyle büyük sorundur. Bu kaliteyi değiştirecek toprak ve bakım özellikleri konusunda yeterli araştırma olmadığı gibi bilinen kültürel önlemler de üretici tarafında uygulanmamaktadır.

Devlet; destekleme alımı yaparken, ürünün iç ve dış piyasadaki durumunu, ürünün yetiştirildiği bölgenin sosyo-ekonomik durumunu gözönüne olmalıdır. Alımlar zamanında yapılarak üretici ve tüketici mağdur edilmemelidir. Tüccarın birliklerle haksız rekabeti sonucu ürün fiyatlarındaki suni yükselmeler önlenmelidir. GAP'ın devreye girmesiyle yöredeki ürün yapısında değişimler olacaktır. Bu ürünleri işleyecek tesislere, ürünü pazarlayacak kuruluşlara ihtiyaç oluşacaktır. Birliklerde atıl durumlardaki tesislerde geleceğe yönelik olarak üretim sistemleri araştırılmalıdır. Araştırmalar sonunda karlı duruma geçilemeyecekse bu tesisler elden çıkarılmalıdır. Birlik mülkiyetindeki kullanılmayan arazi ve binalar satılmalı elde edilen gelir ile GAP'a yönelik tarım ürünleri işleyecek tesisler açılmalıdır. Hali hazırda üretimi yapılan, pazarlama sorunu olmayan ürünlerde kapasite artırımına gidilmelidir.²⁷⁶

Birliğin tesislerinde ve kooperatiflerinde 407 kişi istihdam edilmektedir. Yıllık cari giderlerinin % 79.8'ini personel giderleri oluşturmaktadır. Çeşitli kuruluşlarda 3.8 milyar TL.'lik iştiraki bulunmaktadır. Birliğin taahhüt edilen sermayesi 130.9 milyar TL.'sıdır. Güneydoğubirlik 1993/1994 iş yılında toplam 129.6 milyar TL.'sı iç satış ile 3 milyon ABD Doları tutarında dış satış gerçekleştirilmiştir. Birliğin hazinece tahkim edilen borcu 1 trilyon TL.'sıdır. Ziraat Bankasına 890.8 milyar TL.'sı borcu bulunmaktadır.²⁷⁷

²⁷⁶ Trakyabirlik, Yağlı...,a.g.e., s.82.

²⁷⁷ Kozabirlik, TSK. Düntü...,a.g.e., s.23.

SONUÇ

Türkiye tarımında önemli bir yer kaplayan TSKB'leri, yerine getirdiği fonksiyonlar itibariyle Türkiye tarımında önemi büyüktür. TSKB'ler Tarım ürünlerinin pazarlaması ve girdileri temin ederek bu önemini korumaktadır.

TSKB'lerinde bir tıkanma meydana gelmiştir. TSKB'ler kooperatifçilikten uzak bir yapı göstermektedirler. Ortaklar için kendileri yararına çalışan bir kooperatiften çok bir devlet kuruluşu görünümü arz etmektedir. Trilyonlarla ifade edilen zararları ifade edilmekte ve bu zararlar bütçeden karşılanmaktadır.

TSKB'leri yeniden yapılandırılmasında belli başlı konulardaki sorunların çözümlenmesi gerekmektedir. Yeniden yapılanma sürecinde göz önünde bulundurulması gereken temel noktaları şu şekilde sıralayabiliriz. Bunlar; kooperatif-devlet ilişkilerinin düzenlenmesi, kooperatiflerin işletmecilik prensipleri ile yönetilmesi, kooperatiflerarası işbirliği ilkesinin geliştirilmesi ve kooperatiflerin yapısal sorunları aşılmalıdır.

Kooperatif-devlet ilişkileri kooperatifçiliğin en hassas konularından birisidir. İlk kooperatif işletmesi olarak bilinen Rochdale kooperatifi devletten tamamen bağımsız ve kendi kendisini yöneten bir yapıya sahipti. Gelişmiş ülkelerin birçoğunda devlet kooperatif sektörün yönetim sürecine müdahale etmemekte, fakat kooperatiflerin amaçlarına daha iyi ulaşabilmesi için yasal düzenlemeleri gerçekleştirmekte ve denetim işlevlerini yürütmektedir. Devletten tamamen bağımsız olarak gelişen bu kooperatifçilik hareketine İngiliz kooperatifçiliği örnek verilebilir. Yine bazı ülkelerde ise devlet kooperatiflerin yönetim mekanizmalarına karışmamakla birlikte ekonomik katılım ve desteklemede bulunmaktadır. Devletle ilişkiler açısından sınırlı bir ilişkinin olduğu bu şekil ilişkiye ise Fransız kooperatifçiliği örnek verilebilir. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde ise durum yukarıdakilerden daha farklıdır. Kooperatifçilik hareketi devlet öncülüğünde geliştirilmiş, ancak zamanla devlet bu öncülük görevini bırakarak kooperatif sektörün içinde yer almıştır. Bu durum Türkiye'de faaliyet gösteren TSKB için de geçerlidir. Devletin kooperatif sektöre olan müdahalesi TSKB'lerini devlete bağımlı hale getirmiş, kendi ayakları üzerinde duramayan ve bir çok yönden devletin desteğine

ihtiyaç duyan KİT'ler haline dönüştürmüştür. Bunun nedenleri devletin TSKB'lerine olan iki ayrı müdahalesinden kaynaklanmaktadır. Birincisi, devlet TSKB'lerinin ekonomik faaliyetlerine destekleme alımlarıyla müdahale etmiştir. Destekleme alımları her ne kadar tarımsal üreticiler için bir güvence ve koruma olsa da TSKB'leri için bir yük teşkil etmektedir. Destekleme alımlarının sağlıklı bir tarım yapısı için gerekliliği tartışması bir tarafa bunun kooperatifler aracılığı ile değil, uygun devlet kuruluşlarına ya da kanunla oluşturulacak olan "alım ofisleri" aracılığı ile yapılmalıdır. İkinci olarak, devletin kooperatiflerin yönetim süreçlerine olan müdahaleleridir. Kooperatifçilikte yönetimin esası demokratik ortak kontrolüne dayanmaktadır. Bunun anlamı, birim kooperatiften başlayarak üst örgütlere kadar bütün yönetsel faaliyetlerin ortakların seçimiyle oluşturulmuş yönetim kurulları tarafından yapılmasıdır. Şu anda TSKB'leri için yürürlükte bulunan kanuna göre, Genel Müdür ve Yönetim Kurulu üyeleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından atanmaktadır. Kooperatif ortaklarının kooperatif faaliyetlere katılımını sağlamak, politikadan bağımsız ticari faaliyetlerde bulunabilmesi için yönetimin devletin müdahalesinden kurtarılarak demokratikleştirilmesi gerekmektedir. Bu sorunların çözümünde ülkemiz gibi ortakların ekonomik durumlarının düşük olduğu ülkelerde devleti tamamen dışlayarak bir çözüm üretmek mümkün değildir. Devlet TSKB'nin yönetiminin özerkleşmesi için hukuki altyapıyı hazırlamalı, birliklerin finansal bağımsızlıklarına kavuşması ve mevcut teknolojilerin yenilenmesi için gerekli yardımları ve/veya kredileri sağlanması için destekte bulunmalıdır. Devlet eğitim faaliyetleri ile kooperatif bilincinin geliştirilmesini sağlamalıdır. Çünkü; ortakların birçoğunda, kooperatif bilinci yetersizdir. Ortaklar yararlandıkları TSKB'lerini birer alım ofisi gibi görmektedirler. Bir çok üretici, tüccarın almak istemediği düşük kalitedeki birliklere getirmektedir. Bunların önüne geçilebilmesi için ortaklarda kooperatif bilincini geliştirici eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmeli ve kooperatif grup-kooperatif işletme özdeşliği gerçekleştirilmelidir.

TSKB'nin mevcut durumlarından kurtarmak için piyasada rekabet etmek için temel işletmecilik prensipleri doğrultusunda hareket etmeleri gerekmektedir. Özel işletmelerin takip etmiş oldukları aktif pazarlama faaliyetleri gerçekleştirmelidirler.

Bu anlamda, TSKB'leri alımlarda, ürün değerlendirmesinde ve satışlarda kendi başlarına aktif bir politika ve strateji izlemelidirler. Bu faaliyetler ekonomik gerekçe ve tercih çerçevesinde olmalıdır. Yapılacak üretimin ve pazarlamanın piyasanın talebine göre (müşteriye göre) yapılması, reklam kampanyaları ile desteklenmesi, ambalajlama ve standardizasyonun gerçekleştirilmesi gibi konularda yeni gelişmeler takip edilmelidir. Çünkü, bir malın satış sirkülasyonu piyasada yapılacak tanıtım ve reklam ile doğru orantılı olmaktadır. TSKB'nin en büyük sorunlarının bir tanesi ürettikleri malların tanıtım ve reklamının yetersiz olmasıdır. Bununla ilgili çalışmalara hız verilerek, televizyon, gazete, fuarlarda birliklerin ürettikleri ürünlerle ilgili ortak reklam kampanyaları ve tanıtım programları yapılabilir.

Gelişen pazarlama koşulları üretilen malların doğrudan tüketiciye ulaştırılması yönündedir. Büyük alışveriş merkezleri, marketler tüketiciye doğrudan ulaşmayı ve maliyetleri düşürmeye çalışmaktadırlar. TSKB de ürettikleri malların aracısız bir şekilde tüketiciye ulaştırmanın yollarını aramalıdır. Bunun için de kendi aralarında bir dağıtım sistemi kurmalıdırlar. Tüketim kooperatifleri ile işbirliğine gitmelidirler. Ayrıca, TSKB ürün pazarlamasında büyük alışveriş merkezleri, kamunun büyük alım yapan kuruluşlarına yönelik (ordu, hastaneler, cezaevleri v.b.) doğrudan pazarlama faaliyetleri yapmalıdırlar.

TSKB daha verimli hale gelebilmesi için atıl yatırımlardan vazgeçerek maliyetleri yükselten yanlış istihdam politikalarına son vermelidirler. Siyasetçilerin de etkisiyle birlikler ve onlara bağlı işletmeler istihdam kapısı olarak görülmüştür. Bir çok birliğin cari giderlerin başında %70'lere varan personel giderleri yer almaktadır. Birliklerde ihtiyaca cevap verecek nitelikte ve sayıda elaman istihdan edilmelidir. Süreklilik arzetmeyen işlerde geçici veya mevsimlik işçi çalıştırılmalıdır. Diğer taraftan birlikler verimsiz gördükleri iştiraklardan ayrılmalıdırlar. Çeşitli kuruluşlara iştirak etmek istiyorlarsa bunlar karlı alanlarda olmalı ve bunun kararının devlet tarafından değil birliklerin kendileri karar vermelidir.

Profesyonel yönetim olgusu işletmelerin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. TSKB piyasalarda rekabet edebilmek için yönetim yapılarını klasik

yönetim kurulları ya da devletin siyasi bir bakış açısıyla atayacağı müdürler yerine profesyonel yöneticiler istihdam edilmelidir. Zira büyük işletmelerde girişimci ile işletme yöneticileri farklı kişilerdir. Girişimci kendisi için karlı iş olanakları oluşturmakta, profesyonel yöneticiler de bunları yönetmektedir. TSKB'nin yönetimi (genel müdür+yönetim kurulu) işletmelerin yöneticilerine belirli hedefler vermeli, profesyonel yöneticilerde bu hedeflere ulaşmaya çalışmalıdır.

TSKB'nin bu sorunlarını aşabilmeleri için en kalıcı çözüm; sorunları kendi aralarında halletmeleridir. Bunun içinde aralarındaki işbirliğinin sınırlarını genişletmeleri gerekmektedir. "Kooperatiflerarası İşbirliği" ilkesi, kooperatiflerin piyasalardaki özel işletmeler ile rekabet edememelerinden dolayı Uluslararası Kooperatif Birliği tarafından 1966 yılında bir çözüm olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de TSKB birlik düzeyinde örgütlenmelerini tamamlamışlardır. Bu örgütlenme birliklerin sorunlarının çözümü için yeterli değildir. TSKB'nin bir araya gelerek Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliğini demokratik esaslar çerçevesinde oluşturmaları gerekmektedir. Kurulacak olan merkez birliği, birliklerin mevcut ekonomik ve sosyal sorunları için bir çıkış yolu olabilecektir. Sorunlar üst örgüt olan merkez birliği bünyesinde toplulaştırılarak daha kolay çözülebilir. Ekonomik alanda, ürünleri pazarlamasını yapan birlikler ortak fiyat tesbiti, ortak üretim tesisleri, ortak ürün reklam ve tanıtım faaliyetleri, çeşitli girdi, mal ve kredi temininde, ihracatın aracı firmalar yerine kendi bünyesinde oluşturacakları dış ticaret kuruluşları aracılığı ile yapılmasında faydaları görülecektir. Sosyal alanda ise TSKB'lerin yurt içi ve yurt dışında çeşitli düzeylerde temsil edilmesinde, diğer kooperatif birlikleri veya üst teşkilatları ile ilişkiler geliştirilmesi, danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin verilmesinde önemli faydalar temin edecektir. Merkez birliği bünyesinde oluşturulacak olan denetim mekanizması ile de birliklerin çalımları denetlenerek öz denetim sağlanmış olacaktır.

Tarım sektörünün en önemli sorunlarından birisi finansman sorunudur. Çünkü, tarım kesiminde faaliyette bulunanların gelir düzeyleri düşük bulunmaktadır. Diğer taraftan tarım işletmeleri küçük ölçekte ve geçimlik düzeyde yapılmakta olduğundan , kredi kurumları ve bankalar buralara düşük faizli ve uzun dönemli

krediler vermemektedir. Benzer sorunlar birlikler içinde yaşanmaktadır. Ortak aidatlarının düşük olması ve yeterince toplanamaması otofinansman yollarını TSKB için tıkamıştır. Birlikler öncelikle ortak aidatlarını günün koşullarına göre belirlemeli ve iyi bir aidat tahsil sistemi kurmalıdırlar. Kredi ihtiyaçlarının çözümü için ise yönetiminin ve sermayesinin kooperatif ortaklarına ait olacağı bir kooperatif bankasına ihtiyaç vardır. Daha kısa süreli ve somut bir çözüm ise Tariş'in iştiraki olan TARIŞBANK'a bütün TSKB'nin ortaklığı sağlanmalı, bu banka güçlendirilerek işlerlik kazandırılmalıdır. Böyle bir banka; birliklerin ihtiyaç duyduğu krediyi temin ederek, birlikleri yüksek faiz yükünden kurtaracaktır. Ziraat Bankası'ndan kredi kullanma ihtiyacının azalması kooperatiflerin devlete olan finansal bağımlılığını azaltacaktır. Kooperatifler bankası verilecek olan kredilerin kullanım amacına uygunluğunu denetleyerek birlikler üzerinde öz denetim mekanizması oluşturacaktır.

Türkiye'de tarım kesiminin örgütlenme ihtiyacını karşılayan TSKB üreticinin ürünlerini değerlendirerek üreticiyi koruma fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Ancak birliklerin içinde buldukları çıkmazları aşabilmesi için yeniden yapılandırılmaları kaçınılmazdır. Bu birliklerin piyasa koşullarına uyum sağlayabilecek esnek yapılar haline getirilmesi gerekmektedir. Yeniden yapılanma sürecinini tamamlanması ile TSKB fonksiyonlarını daha iyi yerine getirebilecek, ortaklarının menfaatlerini temin ederek ekonomik hayatın düzenlenmesinde önemli görevler üstleneceklerdir.

KAYNAKLAR

- AKIN, H. Cemil.** “Tarım Kredi Kooperatiflerinin Çalışmaları ve Kooperatifçiliğimizin Geliştirilebilmesi İçin Öneriler”, II. Kooperatifçilik Kurultayı, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Yayını, Ankara: 1993.
- ANTBİRLİK,** “Birliklerde üretim Sorunları ve Çözümleri”, Üretici Kurultayı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası:1995
- ARIKAN, Zeki - Sabri SÜRGEVİL, - Abdullah MARTAL, - Oktay GÖKDEMİR, - Sabri YETKİN, - Türkan ÇETİN, - Hakkı UYAR, - ASLAN, Erdal - Özlem YILDIRIR.** **Tariş Tarihi,** Tariş Tarih Projesi, İzmir: 1993.
- ARMAN, Şimşek.** “Zirai Ürünlerin Pazarlaması” Karınca Dergisi, sayı:663, Mart-1993.
- ARTUKOĞLU, M.Metin.** “Türk Tarımında Temel Girdilerin Sağlanmasında Kooperatif Kredileri”, Kooperatif Dünyası, Sayı:276, Mart-1994.
- AYDOĞAN, Ahmet Namık.** “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri”, Kooperatif Dünyası, Sayı:251, Şubat-1992.
- BAĞLI, Yaşar.** “Tarım Satış Kooperatiflerinin Reorganizasyonu”, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:84, Nisan-Mayıs-Haziran, 1989.
- BAŞAR, Haşmet.** **Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı,** Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa,1983.
- BERBEROĞLU, Necat.** **Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarım Kredi Uygulaması,** Eskişehir İktisadi ve Ticari Akedemi Yayınları, Eskişehir:1981.
- BUDAKLAR, Ahmet Çetin.** “Tarım Satış Kooperatifleri”, İzmir İktisat Kongresi Tebliğler, İzmir: 1992.
- CEMALCILAR, İlhan.** **Pazarlama Kavramlar ve Kararlar,** Beta Basım,İstanbul: 1994.
- ÇETİNBUDUKLAR, Ahmet.** **Tarım Satış Kooperatifleri,** 3. İzmir İktisat Kongresi Tarım komisyonu Tebliğleri, DPT., Ankara.: 1993.
- ÇIKIN, Ayhan - Ali Rıza KARACAN.** **Genel Kooperatifçilik,** Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir: 1994.
- ÇIKIN, Ayhan.** “Tarım Kesiminde Kooperatif Örgütlenme ve Tarımsal Kooperatifçilik Politikası,” Tarım Haftası 92 Sempozyumu, 2000’li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı, Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara 1992.
- “Tarımda Örgütlenme Üzerine Söyleşi”, Kooperatif Dünyası, Sayı:261, Aralık- 1992.
- DELLA, İlkay Polat.** “Türkiye’de Sulama Kooperatifleri, Sulama İşletmeciliğindeki Rolü ve Sulama Tesislerinin Özelleştirilmesindeki Önemi”, Karınca Dergisi, Sayı:652, Nisan-1991.

- DEMİRCİ, Rasih.** "Tarım Satış Kooperatiflerinde Ortaklara Sağlanan Hizmetler", Karınca Dergisi, Sayı:652, Haziran-1991.
- ."Tarım Satış Kooperatiflerinde Yapılanma Gereği", Karınca Dergisi, Sayı:709, Ocak-1996.
- ."Tarım Satış Kooperatifleri ve İşletmeleri", Karınca Dergisi, Sayı:651, Mart-1991.
- ."Tarım Satış Kooperatiflerinin Yönetimi ve Piyasa Ekonomisi", Karınca Dergisi, Sayı:639, Mart-1990.
- ."Tarım Satış Kooperatiflerinde Destekleme Alımları", Karınca Dergisi, Sayı:665, Mayıs -1992.
- DEMİR, Erol.** "Yeni Bir Yapıya Doğru", Türk-Koop Gazetesi, 1 Kasım -1995.
- DİLMEN, Özcan.** "Kırsal Sanayinin Geliştirilmesinde Tarımsal Kooperatiflerin Önemi", Devlet Planlama Teşkilatı, Kırsal Sanayi Sempozyumu, Ankara:1993.
- DOĞANAY, Selami.** "İncir-Üzüm-Pamuk-Zeytin ve Zeytinyağı Birliklerinin İşleyişi ve Kırsal Kalkınma ile Kırsal Sanayiine Etkileri," Devlet Planlama Teşkilatı, Kırsal Sanayi Sempozyumu, Ankara: 1993.
- DUYMAZ, İsmail.** "Kooperatifçilik Tarihinde Yarışan Düşünce Akımları ve Kooperatifçilik Değerleri" XVII Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, TKK Yayın. Ankara:1993.
- ."Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Bilgehan Basımevi, İzmir: 1986
- ."Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanması, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul: 1994.
- DİNÇER, Nebi- Necati MUTLU,- Belgin GÜNAY, - Kazım OKSAY,.** Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı,Ankara: 1972.
- EDİK, Yılmaz.** Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerimizin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Yayınları, Ankara: 1993.
- ER, Celal** "Türkiye'de Çiftçi Organizasyonları ve Tarım Ürünlerinin Desteklenmesi," 93 Kooperatifçilik Yıllığı, TKK Yayınları, Ankara: 1993.
- ERKİLET, Şaban.** Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları ,TKK Yayınları, Ankara: 1982.
- ERTUĞRUL, Cemil.** "Türkiyede ve Dünyada Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticaret Eğilimleri," 2000'li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı, Tarım Haftası 92 Sempozyumu, Ziraat Odası, Ankara: 1992
- FRANZ, C. Helm.** (Çev.İlhan Cemalcılar), Kooperatif İşletme Ekonomisi , Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir:1979.

- FINDIKOĞLU, Z.Fahri.** Kooperatif Sosyolojisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul:1967.
- FİGEN, Esen.** Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Dünü, Bugünü, Sorunları ve Çözüm Önerileri, TMKB, Ankara: 1993.
- Fiskobirlik.** “Birlik Ürünlerinde Satış Politikası”, Üretici Kurultayı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası: 1995.
- GERAY, Cevat.** Kooperatifçiliğin Dünya’da ve Türkiye’de Nicel Gelişimi, Kooperatif Dünyası, Sayı:265, Nisan- 1993.
- . Kooperatiflerin Devletle İlişkilerine Toplu Bakış**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, Ankara: 1991.
- . Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar**, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara: 1974.
- GÖKDEMİR, Faik.** “Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yurtiçi Pazarlama ve İç Fiyat Hareketleri Üzerindeki Etkileri, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:84, Nisan-Mayıs- Haziran, 1989.
- GÖKKAYA, Nazif.** “Tarım Kooperatifçiliğimiz”, Kooperatif Dünyası Dergisi, Sayı:289, Nisan- 1995.
- GÜNDOĞMUŞ, Erdemir- Harun TANRIVERMİŞ,** “Türkiye’de İpekböcekçiliğinin Ekonomik Önemi, kozabirliğin Üretim ve Pazarlama Faaliyetleri ve Kooperatif Etkinliğinin Arttırılabilmesi İçin Alınabilecek Önlemler”, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:104, Nisan-Mayıs-Haziran-1994.
- GÜNEŞ, Erdoğan.** Çukurova ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Pamuk Piyasalarında Çukobirlik Üretim Faaliyetleri ve Etkinliği, 93, Kooperatif Yıllığı TTKK Yayını, Ankara: 1994.
- GÜNEŞ, Turan.** “Türkiye’de Tarımsal Ürünleri Pazarlama Kooperatiflerinin Geliştirilmesi,” TTK XII Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara: 1987.
- . Genel Tarımsal Pazarlama**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara:1968.
- . Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları**, TTKK Yayınları Ankara:1983.
- GÜNGÖR, Taşkın.** Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanması, Saydam Ofset Ankara:1995.
- HAZAR, Nurettin.** Kooperatifçilik Tarihi, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları,Ankara: 1990.
- İŞİK, Şaban.** Kooperatiflerin Vergilendirilmesi,. TMKB, Ankara: 1992.
- İLBAŞ, M. Hadi.** “Tarım Satış Kooperatifleri Nasıl Kurtulur”, Kooperatif Dünyası, Sayı:259, Ekim-1992.

- İZMİRLİ, Resul.** Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği, TKK Yayınları, Ankara: 1985.
- KARAASLAN, Gül - Ziya Gökalp MÜLAYİM,** "Türkiye'de Tarımsal Ürünleri Pazarlamasında Kooperatiflerin Payı", Kooperatif Dünyası, Sayı:263, Temmuz-1993.
- KARABULUT, Muhittin - İsmail KAYA,** Pazarlama Yönetimi ve Stratejileri, İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul: 1991.
- KARACAN, Ali Rıza.** "Tarım Sektöründe Kooperatif Dışı Örgütlenme", Tarım Haftası 92 Sempozyumu, 2000 Yıllara Doğru Türkiye Tarımı, Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara: 1992.
- KAVAS, Ali Can- Yavuz ODABAŞI.** Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu Alınması Gereken Tedbirlerin Araştırılması, TKK Yayınları ,Ankara: 1988.
- KAZGAN, Gülten.** Tarım ve Gelişme, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1993.
- KILIÇ, Osman.** "Türkiye Fındık Ekonomisi ve Fındığın Pazarlamasında Kooperatifler ",Karıncı Dergisi, Sayı:684, Aralık -1993.
- KOCATÜRK, O. Murat.** "Tarım Sektöründe Çiftçilerin Örgütlenme Nedenleri, Türkiyedeki Örgütlenme Durumu Genel Görünümü ve Daha Etkin Bir Örgütlenme Modeli Üzerine," Kooperatifçilik Dergisi, s.104, Nisan-Mayıs-Haziran, 1994.
- ". "Türkiye'de Tarım Kredi Kooperatiflerinin Örgütlenme Durumu ve Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi", Kooperatif Dünyası, Sayı:295, Ekim-1995.
- Koza Birlik.** "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını", Üretici Kurultayı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası: 1995.
- KIVANÇ, Cemil.** Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, TKK Yayınları, Yayınları,Ankara: 1982.
- MUCUK, İsmet.** Pazarlama İlkeleri, Der Yayınları, 5. Baskı, İstanbul: 1990.
- MÜLAYİM, Z. Gökalp.** "Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanma İhtiyacı", Kooperatif Dünyası Dergisi, Sayı:287, Şubat-1995.
- ".Demokratik Kooperatifçilik Politikası ve Toprak Reformu, Yetkin Yayınları, Ankara: 1993.
- ".Kooperatifçilik,. Yetkin Yayınları, Ankara:1992.
- OKSAY, Kazım.** Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği, TKK Yayınları, Ankara: 1979.
- OLGUN, Aysen- Ayhan ÇIKIN.** "Tarımda Üretici Örgütlenmesi", Kooperatif Dünyası Dergisi, Sayı:289, Nisan-1991.

OYAN, Oğuz. “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinde Yeniden Yapılanma”, Kooperatif Dünyası, Sayı:264, Mart-1993.

-----**. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde Yeniden Yapılanma**, 92 Petrol-İş Yıllığı, İstanbul:1993.

ÖZÇELEBİ, İhsan-Kenan PEKER. “Kayısı Üretim ve Pazarlamasında Karşılaşılan Sorunların Çözümlemesinde Kayısı Tarım Satış (pazarlama) Kooperatiflerinin Rolü”, Türkiye I. Tarım Ekonomisi Kongresi, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir: 1994.

ÖZÇELİK, Ahmet. “Piyasa Ekonomisi, Tarım ve Economicilik”, Karınca Dergisi, Sayı:680, Ağustos -1993.

-----**. “Tarım Sektörünün Problemleri ve Beklentileri”**, Karınca Dergisi, Sayı:671, Kasım-1992.

-----**. “Verimlilik ve Tarımda Örgütlenmenin Verimlilik Üzerine Etkileri”**, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:104,Ekim-Kasım-Aralık, 1994.

-----**. “Türkiye’de Sulama ve Toprak-Su Kooperatifleri**, Karınca Dergisi, Sayı:657, Eylül-1991.

-----**.Eski ve Yeni Kooperatifçilik İlkeleri**,Kooperatifçilik Yıllığı 94, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara: 1994.

ÖZÇELİK, Ahmet - Ahmet TURAN, - Hasan VURAL. “Isparta İlinde Gül Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Gül Yağının Üretim ve Pazarlamasında Karşılaşılan Güçlükler”, Kooperatifçilik, Sayı:103, Ocak-Şubat-Mart,1994.

ÖZDEMİR, Necdet. Kooperatifçilik, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını Ankara:1981.

ÖZDEMİR, O. Gülen- Ziya Gökalp MÜLAYİM, - İ. Hakkı İNAN. “Türk Tarımında Girdi Kullanımında Kooperatif Payı”, Kooperatif Dünyası, Sayı:257, Ağustos-1992.

POLAT, Hüseyin. “Kooperatif İlkelerinin Yeniden Gözden Geçirme Süresi Başlarken”, Kooperatif Dünyası, Sayı:258, Eylül-1992.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Verileri.

SAYIN, Cengiz. “Tarım Kesiminde Gelir Dağılımı, Tarımsal Faaliyet Geliri Dışında Diğer Gelir Olanaklarının Oluşturulması ve Bu Kapsamda Örgütlenmenin Önemi”, TKK Yayınları, 93 Kooperatifçilik Yıllığı, Ankara: 1993.

SORAL, Erdoğan. Türkiye’de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Sorunu, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akedemesi Yayınları, Ankara: 1981.

ŞAHİNÖZ, Ahmet. “Tarımda Endüstriyel Kooperatifçilik”, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Aralık -1983.

- TARİŞ.** “Kuruyemişlerde Sorunlar ve Çözüm Yolları”, Üretici Kurultayı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası: 1995.
- Tarım Satış Kooperatifleri Anasözleşmesi**
- TEK, Ömer Baybars.** Pazarlama İlkeleri ve Uygulamaları, İzmir:1990.
- TİFTİKBİRLİK.** “Gül, Koza, Tiftik, Bakliyat, Kırmızıbiber, Narenciye Sorunları ve Çözüm yolları”, Üretici Kurultayı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası:1995
- TRAKYABİRLİK.** “Yağlı Ürünlerde Sorunlar ve Çözüm Yolları”, Üretici Kurultayı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kuşadası:1995.
- TUNCER, Doğan- Tamer ARPACI, - Yaşar Doğan AYHAN, - Erinç BÖGE, - M.Mithat ÜNER.** Pazarlama, Gazi Yayınları, Ankara:1992.
- TURAN, Ahmet** “ Tarımsal Pazarlamada Kooperatif İşletmeler ve Türkiye Uygulaması”, 92 Kooperatifçilik Yıllığı, TKK. Yayınları, Ankara: 1992.
- TURAN, Kamil.** Kooperatifçiliğin Sosya-Politik Yapısı, Özkan Matbaacılık, Ankara: 1994.
- ÜNAYDIN, Rıfat.** “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Tarımsal Üretimi ve Tüketime Dayalı Sanayi'nin Gelişmesindeki Etkileri”, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:84, Nisan-Mayıs-Haziran, 1989
- ÜNER, Nurel.** Kooperatif İşletmeciliği, Doğruluk Matbaacılık, İzmir: 1992.
- ÜRPER, Yılmaz.** Türkiyede Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, Anadolu Üniversitesi, Yayınları, Eskişehir: 1985.
- VURAL, Hasan.** “Sofralık Zeytin Pazarlaması ve Kooperatiflerin Faaliyetleri,” Karınca Dergisi, Sayı:695, Kasım-1994.
- YALDIZ, Cennet - Z. Gökalp MÜLAYİM.** “Türkiye’de Tarım Kooperatiflerinde Kooperatif İlkelerinin Uygulanması”, Kooperatif Dünyası, Sayı:277, Nisan-1994.
- YERCAN, Murat- Ayhan ÇIKIN.** “Tarımda Üretici Örgütlenmesi (Kooperatifler)”, Kooperatif Dünyası, Sayı:288, Mart-1995.
- YILDIRAK, Nurettin - Emine OLHAN,** “Kırsal Kesimde Genç Nüfusun Tarımsal Faaliyetlere Katılma ve Kente Göçetme Eğilimleri”, DPT. Kırsal Sani Sempozyumu, Ankara:1993.
- 3186 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkındaki Kanun,** Resmi Gazete, 08.05.1985.
- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Resmi Gazete,** 10.5.1969.

**TÜRKİYE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİNİN YENİDEN
YAPILANMASI VE PAZARLAMA SORUNLARI İLE İLGİLİ BİLGİ FORMU**

1-Birliğin adı:

Merkezi:

2-Birlik hangi tarımsal ürünlerle uğraşmaktadır.

☐ 1-Pamuk	☐ 7-Antep Fıstığı	☐ 13-Tiftik
☐ 2-Üzüm	☐ 8-Bakliyat	☐ 14-Gül
☐ 3-İncir	☐ 9-Kırmızı Biber	☐ 15-Meyve
☐ 4-Zeytin	☐ 10-Yer Fıstığı	☐ 16-Sebze
☐ 5-Koza	☐ 11-Narenciye	☐ 17 Diğerleri.....
☐ 6-Fındık	☐ 12-Yağlı Tohumlar	

3-Birliğe Üye Olan Toplam Birim Kooperatif Sayısı Nedir?(Son on yıl içinde)

<u>YILLAR</u>	<u>BİRİM KOOPERATİF SAYISI</u>	<u>ÜYE SAYISI</u>
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....

4-Birliğinizin son on yıl içindeki sermaye gelişimi nasıldır?

<u>YILLAR</u>	<u>SERMAYE</u>
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....

5-Birliğinizin ortaklar için üstlendiği görevler nelerdir?(Birden fazla şık işaretlenebilir)

- Satınalma
- Ürün depolama, bakım ve kalite kontrolü
- Ürün işleme
- Finansman temin etme
- Girdi temin etme
- Pazarlama
- Diğerleri.....

6-Ortaklarınızın en önemli sorunları nelerdir?(Birden fazla şık işaretlenebilir)

- Piyasa hakkında bilgilerin yetersizliği ve piyasaya yönelik üretim yapmayışları
- Finansman sorunları
- Girdi temininde sorunlar
- Pazarlama safhasındaki sorunlar
- Kooperatifçilik bilincinin yetersiz oluşu
- Diğerleri.....

7-Ortaklarla yürütülen alışveriş ilişkilerinde en önemli sorunlar nedir?

- Fiyatların devletce belirlenmesinden dolayı, piyasada oluşan fiyatların tarım satış kooperatiflerince geç takip edilmesi sonucu ortaklar kooperatiflerden uzaklaşmaktadır.
- Ürün çeşidi itibariyle çalışma sahasının geniş olması
- Kooperatif dışı kuruluşlarla olan alışveriş ilişkilerinin daha çekiçi olması
- Üyelerin birliğe olan coğrafi uzaklıklar
- Diğerleri.....

8-Son beş yıllık satış hacminiz ne kadardır?

<u>YILLAR</u>	<u>SATIŞINIZ (TON)</u>	<u>DEĞERİ(TL)</u>
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....

9-Yurt dışı satışınız nekadardır?(Ton)

<u>YILLAR</u>	<u>YURT DIŞI SATIŞINIZ</u>
19.....
19.....
19.....
19.....
19.....

10-Satışlarınızda karşılaştığınız, satış sorunları nelerdir?(Birden fazla şık işaretlenebilir)

- Yeterli tanıtım ve reklam yapılmadığından, piyasada ürünlerimiz yeterince tanınmıyor
- Özel sektör rekabeti dolayısıyla, rekabette zorlanmaktayız
- Dağıtım yeterli olmadığından dolayı, tüketiciye ulaşmada zorluklar çekilmektedir
- Yeterli depolama olanaklarımız yoktur
- Satışa arz ettiğimiz ürünlerin tüketici isteklerine göre üretimi yeterli olmadığından pazarlanmasında güçlül çekilmektedir
- Diğerleri.....

11-Ürünlerinizin satışında diğer kooperatiflerle, (özellikle tüketim kooperatifleri ile) işbirliğine gidiliyor mu?

- EVET HAYIR

12- Cevabınız evet ise bu kooperatifler hangileridir?

- 1)..... 4).....
- 2)..... 5).....
- 3)..... 6).....

- 13-İşbirliği yaptığımız bu kooperatiflere, satışla ilgili ne gibi işbirliği yapmaktasınız?
 Kooperatif olmalarından, dolayı bir fiyat indirimi uygulamaktayız
 İşbirliği yaptığımız kooperatifler, mal alımlarında bize öncelik vermektedirler
 Mallarımızın verilmesinde kooperatiflere öncelik tanımaktayız
 Belli miktarlara kadar alım yaptıklarında fiyat kolaylıkları sağlamaktayız
 Diğerleri.....
- 14-Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ürünlerini pazarlamasında kendi aralarında işbirliğine gitmelimidirler?
 EVET HAYIR
- 15-Cevabınız evet ise bu işbirliği sizce nasıl olmalıdır?
 Ürünlerin tanıtımı, reklamı beraber yapılmalıdır
 Aynı ürünlerde ortak bir fiyat politikası takip edilmelidir
 Ortak satış merkez ve büroları açarak, dağıtım mekanizması oluşturulmalıdır
 Ürünlerin depolanması, işlenmesi, satışa arz gibi konularda ortak hareket etmelidirler
 Diğerleri.....
- 16-Tarım satış kooperatifleri ortak olmayanlardanda ürün alınmaktadır bur ürünler sizce alınmalıdır?
 EVET HAYIR
- 17-Cevabınız evet ise tarım satış kooperatifleri ortak olanlarla, olmayanlar arasında -ürünlerin alımında fiyat farklılaşmasına gitmelimidir?
 EVET HAYIR
- 18-Ortak olmayanlarda, ürün satın alınmasının sizce faydası ve zararı nelerdir?
 Faydası.....
 Zararı.....
- 19-Tarım satış kooperatifleri ürünleri hangi aşamaya kadar değerlendirmelidirler?
 Tarım ürünlerini üreticiden satın alıp pazarlamalıdır
 Ürünleri işleyerek yarı mamül hale getirmelidirler
 Bütün aşamalar kooperatiflerce değerlendirerek, pazara sunulmalıdır
 Diğerleri.....
- 20-Tarım satış kooperatifleri tarıma dayalı sanayi tesisi kurmalı mıdır?(Zeytin yağı, deterjan, iplik dokuma vb fabrikalar kurma)
 EVET HAYIR
- 21-Kooperatifler bu tür sanayi işletmelerini verimli bir şekilde işletebilirler mi?
 EVET HAYIR
- 22-Birliğinizin tesislerinde sanayi üretim miktarı neye göre yapılmaktadır?
 Daha önceki yıllık alımlara göre
 Pazarın talebine göre
 Üyelerin ürettikleri ürünlere göre
 Hükümetin alım politikasına göre
 Diğerleri.....
- 23-Tarım satış kooperatifinizi, ürünlerin değerlendirilmesinde yetersizlikler nelerdir?
 Alımlardaki yetersizlikler
 Depolamadaki yetersizlikler
 Sanayi işlem esnasındaki yetersizlikler
 Pazarlamada ortaya çıkan sorunlar
 Finansal yetersizlikler
 Diğerleri.....
- 24-Mamül haline getirilen malları, pazarlamasını nasıl yapmaktasınız?
 Birliğinize ait pazarlama bölümlerince yapılmaktadır
 Özel ticari firmalar tarafından
 Kamu kesimince
 Diğerleri.....

25-Mamül haline getirilen malların pazarlaması için dağıtım şirketi ya da dağıtım kooperatifi, tarım satış kooperatiflerince kurulmalı mıdır?

- EVET HAYIR

26-Cevabınız evet ise bu dağıtım şirketi ya da kooperatifi ne gibi faydası olur?

- Aradaki araçları kaldırır
 Tüketiciye daha kolay ulaşır
 Özel firmalarla rekabette üstünlük sağlar

Diğerleri.....

27-Yurt dışına sattığınız ürünleri, satışı, tarım satış kooperatifince mi yapılmaktadır ya da özel işletmeler aracılığıyla mı?

- Tamamını kendimiz yapıyoruz
 Tamamını aracı firmalarca yapıyoruz
 Bir kısmını aracı firmalara yaptırıyoruz(Yüzde kaçını.....)

28-Tarım satış kooperatiflerinin verimli çalışması için neler yapılmalıdır?

- Personel sayısı azaltılmalıdır
 Tarım satış kooperatiflerine ait fabrikalar işletmecilik kurallarına uygun çalıştırılmalıdır
 Bu fabrikalar anonim şirkete dönüştürülerek özelleştirilmelidir
 Kooperatif yönetimi özerkliği artırılarak rekabet etmesi sağlanmalıdır
 Tarım satış kooperatifleri destekleme alımı yapmamalıdır
 Kooperatif eğitimini artırarak, ortaklardaki kooperatif bilinci artırılmalıdır

Diğerleri.....

29-Tarım satış kooperatifinizin satın aldığı ürünlerin, alımdan satıma kadar geçirdiği safhadaki maliyetler ile aynı alanda faaliyet gösteren diğer firmaların maliyeti ile karşılaştırıldığında, nasıl bir durum ortaya çıkmaktadır?

- Maliyetler aynı
 Maliyetler yüksek
 Maliyetler düşük

30-Bunun nedenleri nelerdir?

31-Kooperatifinize harcama yapma ve diğer konularda daha fazla özerklik tanınırsa verimlilik artar mı?

- EVET HAYIR

32-Son beş yılda işletmelerde ve kooperatiflerde çalıştırdığınız personel sayısı nekadardır?

<u>YILLAR</u>	<u>KOOPERATİFLERDE</u>	<u>İŞLETMELERDE</u>	<u>TOPLAM</u>
19.....
19.....
19.....
19.....

33-Kooperatifinizde personel durumu yeterlidir?

- Yeterli Personel fazlalığı var Personel yetersiz

34-Kooperatiflerin verimlilik düşüşünde fazla eleman çalıştırma etkilidir?

- EVET HAYIR

35-Cevabınız evet ise fazla personelin azaltılmasıyla ilgili sizce ne yapılmalıdır?

- Emeklilik süresi dolanlar emekliye ayrılmalıdır
 Kıdem tazminatı ödenerek, işlerine son verilmelidir
 İhtiyacı olan tarım satış kooperatiflerine gönderilmelidir

Diğerleri.....

36- Tarım satış kooperatiflerinin zarar etmesinde kimler sorumludur?

- Kooperatif bilinci tam yerleşmediği için ortaklar
- Destekleme alımı yaptırdığı için devlet
- Yöneticilerin devletçe atanmasından dolayı, yöneticiler
- Tarım satış kooperatifleri yapılanmasının kooperatif ilkelerine uygun olmadığı için yanlış yapılandırılan sistemden

Diğerleri.....

37- Bu zararın sebepleri nelerdir?

- Destekleme fiyatları yüksek olduğu için
- Kooperatiflerde fazla eleman çalıştırıldığı için
- Kooperatiflerde siyasi partizanlık yapıldığı için
- Kooperatifler serbest piyasa şartlarına uygun olarak yönetilmediklerinden

Diğerleri.....

38- Tarım ürünleri devlet tarafından desteklenmelidir?

- EVET
- HAYIR

39- Bu destekleme nasıl olmalıdır?

- Tarım satış kooperatifleri aracılığıyla
- Destekleme alım ofisleri kurulmalıdır
- Kamu kuruluşları aracılığıyla

Diğerleri.....

40- Tarım satış kooperatifleri ve diğer kooperatifler bir kooperatifler bankası kurmalı mıdır?

- EVET
- HAYIR

41- Sizce bir kooperatif bankası kurulursa ne gibi faydaları olacaktır?

- Kooperatiflerin finansman ve kredi ihtiyacını karşılayacaktır
- Kooperatifler ticari bankaların yüksek faiz oranlarından kurtulacaktır
- Kooperatifler bankası, kullandığı kredileri takip ederek, kooperatifler üzerinde bir nevi özdenetim oluşturacaktır

Diğerleri.....

42- Tarım satış kooperatifinizin depolama kapasitesi ne kadardır? (yıllık)

.....

43- Kooperatifinizin verimliliği göz önünde tutulduğunda, diğer firmaların sizden daha verimli çalıştıkları söylenebilir mi?

- EVET
- HAYIR
- KISMEN

44- Bunun nedenleri nelerdir?

.....

45- Satış fiyatlarınızı neye göre belirliyorsunuz?

- Maliyetlere göre
- Siyasal karar birimlerinin tercihlerine göre
- Piyasadaki fiyat oluşumuna göre
- Ortakların isteklerine göre

Diğerleri.....

46- Kooperatifinizin sahip olduğu iştirakler nelerdir?

1-

3-

2-

4-

47- Bunların sermayesinin ne kadarı kooperatif özkaynaklarından karşılanmıştır?

.....

48- Ürün alım sırasında özsermaye dışında, finansman ihtiyacı nasıl karşılanmaktadır?

Ziraat Bankası'nın açmış olduğu krediler kullanılmaktadır

Ticari bankaların kredileri kullanılmaktadır

Hazinesinin yapmış olduğu transferler kullanılmaktadır

Diğerleri.....

